

MOLAT

PRILOG GEOGRAFSKIM ISTRAŽIVANJIMA U ZADARSKOJ REGIJI

Rad na istraživanju otoka Molata tematski je i metodološki nastavak geografskih istraživanja zadarske regije, posebno njezina otočja, započetih radovima I. Rubića, S. Kulušića, A. R. Filipija i drugih. Autor, u namjeri da zaokruži prostor zadarskog otočja, nakon obrade otoka Vira 1976. godine, pristupa obradi otoka Molata, o kojem je do sada u literaturi malo pisano. Osim geografske problematike koja prožima raspravu, autor dotiče brojne povijesne, ekonomske, sociološke i druge momente važne za život stanovnika i razvoj otoka. Za razliku od otoka Vira, koji je primjer nagle transformacije i uspješnog suvremenog uključivanja u život zajednice, otok Molat, suprotan primjer kod kojeg je sklop suvremenih društvenih zbivanja doveo do brojnih problema od kojih je pdumiranje stanovništva najveći, izabran je kao upozorenje na drastičan proces gospodarskog propadanja manjih zadarskih otoka. Pokušaj davanja određenih sugestija za zaustavljanje depopulacije i revitalizaciju života može se smatrati tek neznatnim impulsom u širokom spektru društvenih akcija koje bi se morale sprovesti za postizanje tih ciljeva. Iznad tog pokušaja autor postavlja sebi kao osnovne ciljeve istražnje osnovnih geografskih obilježja otoka, obilježja stanovništva, gospodarstva i također historijsko-geografskog retrospekta života i naseljenosti otoka.

Ovom prilikom autor zahvaljuje stanovnicima Molata, Brgulja i Zapuntela, Historijskom arhivu Zadar, Zavodu za zaštitu spomenika Zadar, Zavodu za društveno planiranje i statistiku općine Zadar, Zavodu za urbanizam Zadar, Zavodu za prosvjetno-pedagošku službu Zadar, Zavodu za katastar i geodetske poslove općine Zadar te posebno A. R. Filipiju, M. Keru, J. Magašu, I. Petričiću i svima drugima koji su posredno ili neposredno pripomogli ostvarenju rasprave o Molatu.

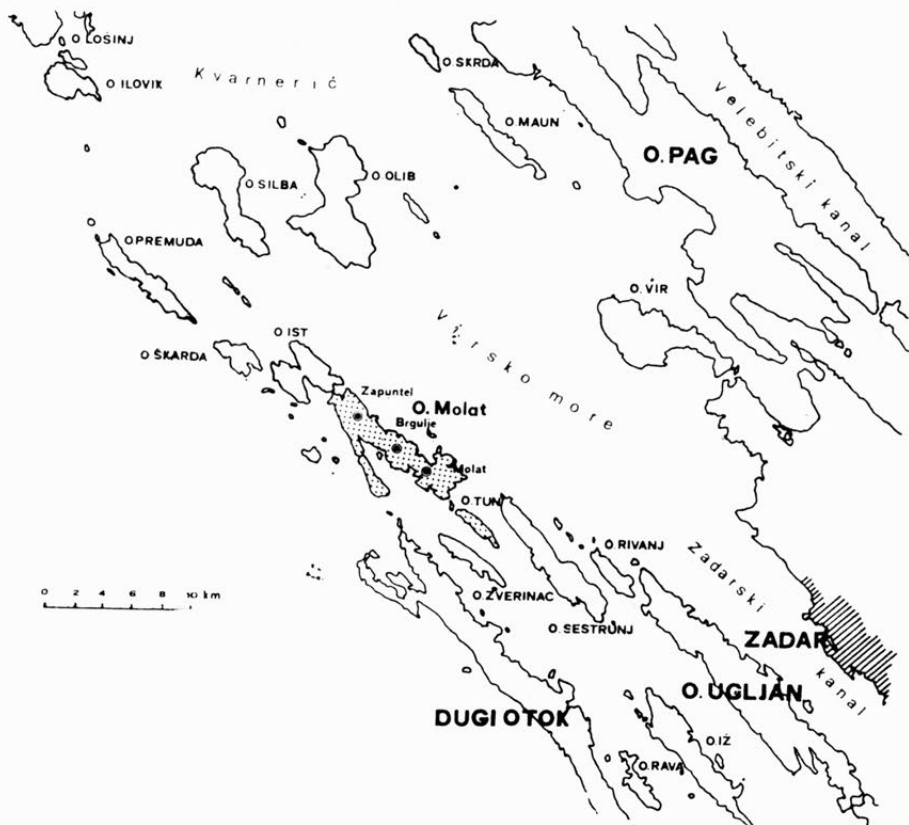
I. GEOGRAFSKI POLOŽAJ I VELIČINA

Molat je otok u zadarskom arhipelagu¹ (44°11'51"—44°15'58" Nφ i 14°47'9"—14°54'57" E)² između Virskog mora na NE i otvorene pučine

¹ U ovom se radu pod otocima zadarskog arhipelaga podrazumijevaju otoci općina Biograd n/m, Pag i Zadar s Kornatskom otočnom skupinom.

² Bez pripadnih otočića.

Jadranskog mora na SW. Najsjevernije položena točka je Rt Gomilica (Vranač), najjužnija Rt Žaplo, najzapadnija Rt Šibinjski, a najistočnija je Stopanji rt. Molat se pruža u dinarskom smjeru (NW—SE) u nizu otoka od kojih mu se Ist i Škarda nastavljaju na NW, a na jugu se nadovezuju Sestrunj, Tun i Dugi otok. Od Ista ga dijeli 155 m širok i svega 6 m duboki tjesnac Tisno (Tjesnac Zapuntel), od Dugog otoka široki prolaz Maknare, dubine 44 m, a od Sestrunja Sestrunjski kanal. Otočić Tun Veli koji je jugoistočni produžetak Molata, razdvojen je od Sestrunja Sestrunjskim kanalom, a od Zverinca Tunskim kanalom. Zaokruženi morski prostor s južne strane Molata, prema kojem se otvara široki Brguljski zaljev ili Molašćica,³ najveći zaljev na otoku, između Molata, Tuna Malog, Tuna Velog, Zverinca, Dugog otoka, Brščaka i Golca, sve češće se u literaturi naziva Sedmovrače zbog 7 morskih prolaza među

Sl. 1. Karta geografskog položaja otoka Molata.

³ Stariji naziv Molašćica danas se malo upotrebljava i zamijenjen je nazivom Brguljski zaljev.

navedenim otocima. Neosporno najveće značenje u ovom dijelu imaju prolazi Maknare i Velo Žaplo koji, s dubinama većim od 40 m omogućuju prolaz najvećim brodovima do Zadarskog kanala i Zadra. Molat s Istom, Škardom, Tunom Velim i pripadajućim manjim otočićima čini tzv. molatsku skupinu zadarskih otoka kojoj se na NW nastavlja silbanska, a na SE ugljanska i dugootočna skupina u okviru zadarskog arhipelaga. Otoku Molatu, u okviru katastarskih općina Molat i Zapuntel, pripadaju otočići i hridi Bivošćak, Kamenjak, Tovarjak (Trstenik), Trata, Vrtlac, Tun Mali, Tun Veli, Brguljski školj (Brguljak), Mladin, Knežaćić (Knižaćić), Krivnjak (Kribnjač), Lušnjak (Mušnjak ili Kamenjak), Mala Tramerka (Tramerčica ili Trmačica), Rižnjak (Grižnjak) i Sičica, ukupno petnaest.

Površinom i brojem stanovnika Molat spada među male otoke našeg arhipelaga. Među hrvatskim otocima devetnaesti je po veličini s 22,82 km², a u zadarskoj regiji zauzima sedmo mjesto iza Paga, Dugog otoka, Pašmana, Ugljana, Kornata i Oliba. Brojem stanovnika bio je 1971. god. tek dvadesetišesti, au regiji osmi, iza Ugljana, Paga, Dugog otoka, Pašmana, Iža, Vira i Oliba. Najveća dužina otoka u smjeru NW—SE je 11,1 km, a najveća širina u smjeru SW—NE inosi 4,4 km. Površina i dužina obale Molata i pripadajućih mu otočića, po naseljima i katastarskim općinama data je u idućoj tabeli:⁴

Tablica 1

katastarska općina	naselje	otok	površina km ²	dužina obale km
		Molat	7,267	22,82
		Tovarjak	0,095	1,49
		Bivošćak	0,002	0,10
		Kamenjak	0,003	0,15
		Trata	0,004	0,28
		Vrtlac	0,014	0,45
		Tun Mali	0,135	1,75
		Tun Veli	2,308	8,34
Molat	Molat		9,828	35,38
		Molat	9,557	18,65
		Rižnjak	0,013	0,42
		Krivnjak	0,001	0,20
		Sičica	0,001	0,09
		Lušnjak	0,012	0,45
		Knežaćić	0,023	0,50
		Mala Tramerka	0,194	1,50
Zapuntel	Zapuntel		9,801	22,76
		Molat	6,000	9,33
		Brguljski školj	0,096	1,12
		Mladin	0,007	0,30
Zapuntel	Brgulje		6,103	10,75
Zapuntel	Zapunt. Brg.		15,904	33,51
U K U P N O			25,732	68,89
		MOLAT	22,824	50,55
		OSTALI OTOČIĆI	2,908	18,34

⁴ Površine otoka i otočića i dužina obale dobiveni su planimetriranjem i kurvimetriranjem na kartama mjerila 1:10 000.

Uočljivo je da najveći dio samog Molata pripada naselju Zapuntel, ali od ukupne površine, zajedno s ostalim otočićima, najveći dio pripada naselju Molat.

Položaj i veličina Molata oduvijek su bili presudni za njegov život i značenje. Udaljenost od Zadra, relativno slabe veze s drugim susjednim otocima, malena površina i s tim u vezi i nedostatak znatnijih površina za agrarnu valorizaciju, uvjetovala su da je Molat među otocima Zadarskog otočja uvijek imao manje značenje od većih otoka na kojima je gospodarska aktivnost bila znatno istaknutija (Pag, Dugi otok), od onih u neposrednoj blizini Zadra (Ugljan, Pašman) ili od onih koji su zbog različitih povoljnosti razvili u određenim razdobljima određene grane privređivanja (Olib, Silba, Ist, Premuda, Iž). S druge strane, položaj otvoren prema pučini Jadrana, pogodnosti Brguljskog zaljeva (Molašćice), reljefna i druga obilježja daju mu od početka XX. stoljeća značenje izrazitijeg vojnostrateškog punkta na našoj obali Jadrana.

II. PRIRODNO-GEOGRAFSKA OBILJEŽJA

1. Reljef

Otok Molat u reljefnom pogledu zadržava uglavnom sva svojstva značajna i za ostale otoke zadarskog arhipelaga. To su izraziti paralelizam reljefnih oblika s onima na obali i ostalim susjednim otocima poznat i kao »dalmatinski tip« pružanja obalnog reljefa, znatno razvijeni oblici krša, mjestimično denivelacije terena itd.

Hipsografski je Molat nešto slabije istaknut među otocima zadarskog arhipelaga. U dva istaknuta bila otoka, koja se uvjetno mogu nazvati Lokardeničko i Bonastersko, najviši vrh, Lokardenik, doseže visinu od 148 m. Ostali istaknutiji vrhovi su Knežak (141 m), Triskavac (134 m), Kunščak (130 m), Bonaster (127 m), Oštri vrh (121 m) i Lovrić (114 m). Od obližnjih otočića visinom se ističe Tun Veli, čije bilo, kao nastavak Lokardeničkog bila na Molatu, doseže visinu od 122 m. Reljefna diferenciranost očituje se u konstantnoj izmjeni krških glavica, dolaca, sitnih polja, transversalnih dolinica i sl. Glavni oblici, slijede osnovni dinarski smjer i čine dio jedinstvenog bila, od kojeg odudara jedino poluotok Bonaster. Zatvarajući s ostalim dijelom otoka prostrani Brguljski zaljev (Molašćicu), veliku i zaštićenu prirodnu luku, Bonaster daje otoku Molatu karakterističan rašljast oblik. Bonastersko bilo pruža se u pravcu NNW—SSE, pa s ostalim dijelom zatvara kut od približno 30°. Jugoistočni dio Bonastera tankom »prisikom« gotovo je odvojen od ostalog dijela otoka. Prisika je široka svega oko 150 m a visoka svega 6 m, a po njoj je dobila naziv i postojeća uvala. Glavno bilo otoka i bilo Bonastera razdvojeni su međusobno zapuntelsko-brguljskom udolinom, koju produžava uvalom Luka u Brguljski zaljev ili Molašćicu, svoj potopljeni dio. Oba bila Molata produžavaju se na NW na otoku Istu, dok se uska Draga između njih nastavlja potopljenom depresijom Zapuntelskog tjesnaca između Molata i Ista. Zapuntelsko polje je niski, uravnjeni prostor za-

padno od naselja Zapuntel koje se razvilo na njegovu istočnom rubu, uz dio koji se naziva Poplot polje. Ono je tipično manje polje u kršu, kakvih na zadarskom otočju ima veći broj, naročito na Dugom otoku. Na krajnjem SE dijelu otoka, hipsografski najmanje istaknutom, dominira poprečna udolina Molatskog ili Molajskog polja, koje površinski čine najveći zaravnjeni dio otoka.

Obale Molata su veoma raznolike. Prevladavaju stjenovite ili strme obale, naročito na jugozapadnoj strani (Bonaster, Kriski, Pribov, Rt Golubinka, Žaplo, uvala Podgrblje itd.) te djelomično na sjeveroistočnoj, od Rta Gomilice do Zaglava. Jugoistočne obale, posebno one sjeverno i sjeverozapadno od naselja Molat, blago se spuštaju prema moru, tvoreći niske, često pješćane uvale Jazi, Vapojni Konopljika i Sabuša, zatvorene poluotočićima s glavicama Bavkul (46 m), Smokvica (32 m) i Glavica (9 m). Razvedenost obala Molata je vrlo istaknuta. Dužina obala Molata i otočića koji mu pripadaju iznosi 68,89 km, što je 3,83 puta duže od kružnice koja bi bila potrebna da se opaše prostor jednak njihovoj površini. Prema tome, indeks relativne razvedenosti Molata i pripadajućih mu otoka iznosi 3,83, što je mnogo. Osim navedenih otočića uz obale Molata, razvedenosti otoka pridonose brojne uvale, poluotočići i rtovi. Na sjeveroistočnoj obali otoka nižu se od Rta Gomilice prema jugoistoku uvale Vranač, Soline, Draga, Zarljan, Vodomarka, Karstul, Lipić (Zalipić), Mladin, Pržina, Jazi, Jezić i Vapojni. Uvale Konopljička (Konopljica), Sabuša, Trimuli i Zorljeva (Zorljeva) okrenute su prema istoku i jugoistoku, a na jugozapadnoj obali nalaze se uvale Šibinjski, Kudina, Prisika, Luka, Vrulje, Studena, Zagračina, Podgrblje (Pod Grbe), Lučina, Jakinska i Lipišnjak, te najveći zaljev na otoku Brguljski zaljev ili Molašćica. Zaljev Zapuntel, s istoimenom lukom, smješten između Molata i Ista, druga je velika prirodna luka otoka. Na Tunu Velom jedina značajnija uvala je Veli bok. Jedini veći poluotok na Molatu je Bonaster, međutim postoji velik broj manjih poluotočića koji završavaju istaknutim rtovima (Solinski, Glavica, Stopanji, Žaplo, Šibinjski i dr.).

Nakon znatne stočarske valorizacije otoka, naročito u XVIII, i XIX. i početkom XX. stoljeća, dolaze do izražaja vrlo istaknuti krški oblici reljefa. Osim spomenutih polja u kršu i suhih dolinica (dražica) koje završavaju uvalama Studena, Vrulje, Jakinska, Zorljeva, Konopljička, Luka i dr., a upozoravaju djelomično i na podzemnu cirkulaciju voda u kršu (Studena, Vrulje), postoji i čitav niz drugih krških oblika. Ponikve se sreću u zapadnom dijelu Zapuntelskog polja, kod Brgulja i kod Molata, a u njihovim dnima često se nalaze i povremene ili stalne lokve. Kamenjare i škrapari danas više nisu toliko istaknuti, iako ih još ima na Lokardeniku, Triskavcu i na Tunu Velom. Ima više spilja i jama koje nisu dovoljno ispitane. Najveća je i najljepša Pećina u uvali Vodomarka s više velikih dvorana i rukavaca. Jama Fortica, u blizini Zapuntela, znatno je manja, s dvije manje dvorane. Na poluotoku Bonasteru, sa sjeveroistočne strane u blizini Kućine također je spilja, koju bi trebalo ispitati. U neposrednoj blizini sela Molat je Rupa na Hrici, danas zatrpana, a stariji stanovnici tvrde kako se nekada govorilo da ima

podzemnu vezu s Groticom u uvali Lučina. Na obalama je nastao niz spiljskih oblika i kotkapina od kojih je najistaknutija potkapina Golubinka na istoimenom rtu uz izlaz iz Lučine, a sličnih zanimljivih oblika ima i podno brda Oštrak, na zapadnoj obali otoka, u predjelu Glavica itd. Efekti spiranja, koje je na otoku bilo potencirano degradacijom biljnog pokrova kao posljedicom sječe, paljenja, ispaše i sl., znatno više nego li klimatskim faktorom, danas su uslijed revitalizacije biljnog pokrova znatno ublaženi.

2. Sastav i građa zemljišta⁵

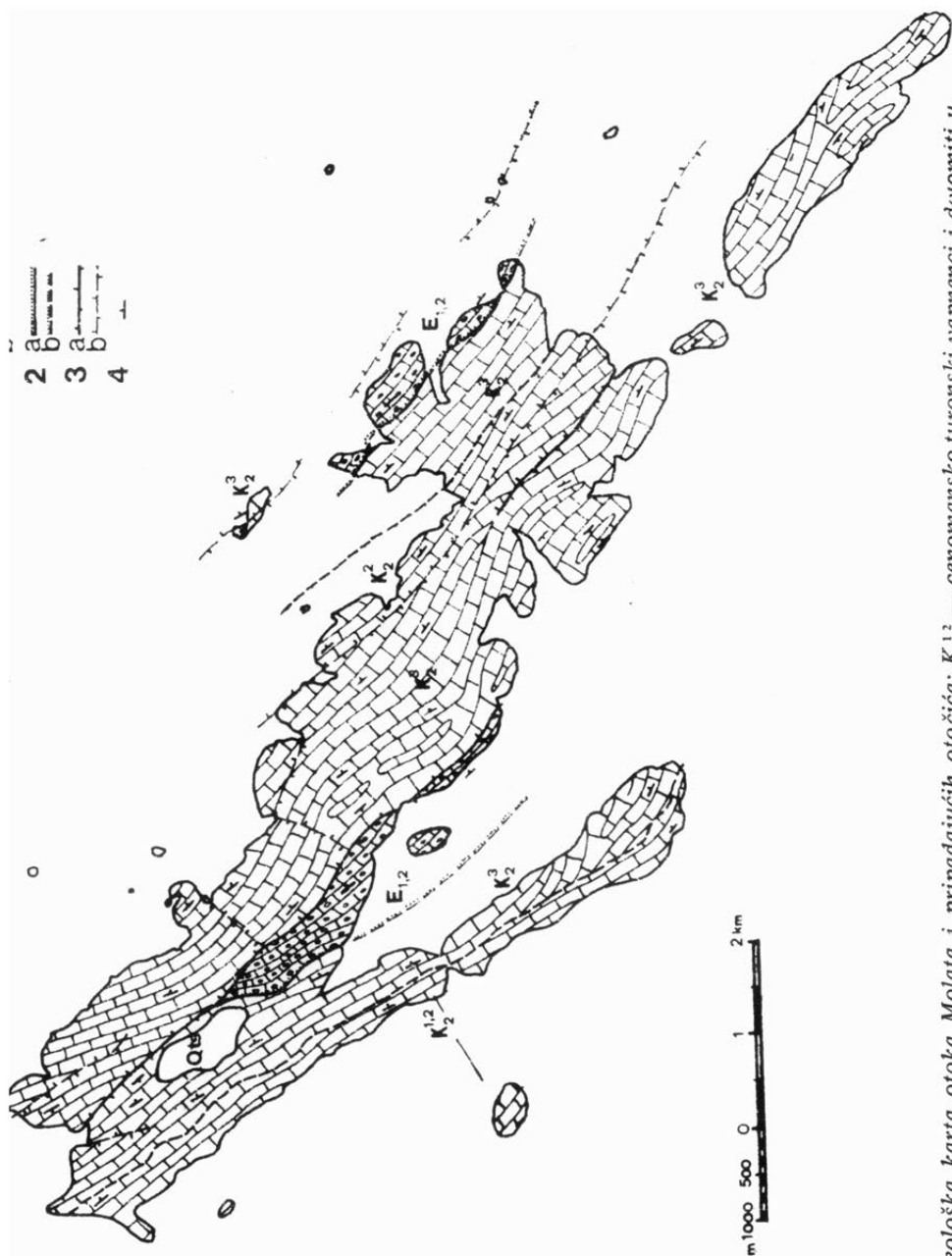
Molat je geološki sastavljen iz naslaga krede, tercijsara i kvartara, što znači da je relativno mlade građe.

Najstarije su naslage dobro uslojeni vapnenci u izmjeni s dolomitima iz najdonjih katova gornje krede, cenomana i turona ($K_1^{1,2}$). Izgrađuju čitavu jugozapadnu fasadu otoka od rta Šibinjski do rta Bonaster, debljine 150—400 m, odnosno jugozapadne padine Bonasterskog bila. Jugoistočni su produžetak iste zone na otoku Istu, izgrađuju i susjedne otočiće Knežaćić, Ugljak, M. i V. Tramerku i nastavljaju se dalje na Zverincu i Dugom otoku. Makrofosilni i mikrofosilni sastav ovih stijena je dosta neispitan, ima dosta hondrodonti i sitnih foraminifera. Na Maloj Tramerki su ponađene makrofosilne vrste *Radiolites cf. lusitanicus*, *Inoceramus aff. deformis* i *Astreina sp.*

Naslage turona (K_2^2) ustanovljene su u SE dijelu otoka u dužini od 4,5 km, maksimalne širine oko 400 m, u predjelima Kunteja, Bosci, Jazi i Trimuli, a na NW se nastavljaju na otočićima Mladin i Rižnjak. S jugozapadne strane su u rasjednom kontaktu s mlađim naslagama senona (K_2^3), a na NE s njima imaju normalan kontakt. Glavninu naslaga sačinjavaju bijeli, kristalični, dosta slabo uslojeni, uglavnom grebenski vapnenci, koji sadrže dosta rudistnog kršja, a ustanovljeni su superpozicijski.

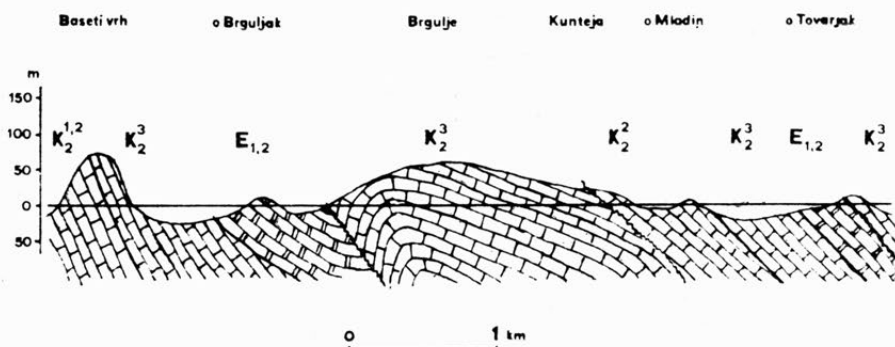
Na naslage turona nastavljaju se naslage senona (K_2^3), koje zauzimaju najveći dio otoka, preko 80% površine, a prostiru se i na Istu, Tunu Malom i Tunu Velom. Čine završnu fazu razvoja krednih naslaga na otoku. Nađeni su brojni predstavnici mikrofosila i to prerezi vrsta *Pithonella ovalis* i *Stomiosphaera sphaerica* na Tunu Velom, a *Cuneolina pavonia* na Molatu. Česti su prerezi spikula spongija, globigerina, gimbelina i dr. Makrofauna je zastupljena rudistima (rod *Anulites* na Tunu Velom, vrste *Nerinea requieni*, *Nerinea cf. schiosensis*, *Hippurites/Orbignya/socialis*, *Gorjanovičia costata*, *H/O/ lapeironsei*). Debljina slojeva ovih sivih i svjetlosivih vapnenaca je 20—60 cm. Taloženi su u plicem moru, nešto dalje od obale, jer ne sadrže terigeni materijal.

⁵ Prema radovima Instituta za geološka istraživanja u Zagrebu: Osnovna geološka karta SFRJ 1:100 000, List Molat L 33—138 i Tumač za listove Silba L 33—126 i Molat L 33—138, Zagreb 1970.

Sl. 3. Geološka karta otoka Molata i pripadajućih otočića: $K_2^{1,2}$ — cenomansko-turonski vapnenci i dolomiti u izmjeni, K_2^3 — skršeni dolomitični vapnenci turona, K_2^3 — rudistni vapnenci gornje krede (*senon*), $E_{1,2}$ — alveolinski, miliolidni i numulitični vapnenci donjeg i srednjeg eocena (paleogen), O_{ts} — kvartarne crvenice (*terra rossa*); 1. normalna granica, utvrđena i pokrivena (a) i aproksimativno locirana (b); 2. erozijska granica, utvrđena i pokrivena (a) i aproksimativno locirana (b); 3. rasjedi, utvrđeni (a) i pokriveni ili aproksimativno locirani (b); 4. nagib slojeva.

Naslage tercijara zastupljene su foraminiferskim vapnencima eocena ($E_{1,2}$). Transgresivni su na rudistne vapnenice senona s izraženom erozionom granicom. Djelomično su s njima i u rasjednom kontaktu. Tvore dijelove tercijarnih sinklinala, i to na Molatu u dvije zone. Prva zona je u središnjem dijelu otoka, SE od Zapuntela, od Fortice preko Vrulja do Pribova, uključujući i Brguljski školj, a čini sinklinalu Luka Zapuntel—Brguljski zaljev. Granica prema SW je eroziona, a prema NE je rasjedna. Druga zona foraminiferskih vapnenaca je na SE dijelu otoka i zahvaća rt Glavicu, Smokvinu, rt Konopljičku i Stopanji rt, a nastavlja se na NW na otočiću Tovarjak i na SE na otočiću Trata. Naslage eocena tvore miliolidni, alveolinski i numulitni vapnenci bogati mikro i makroforaminiferama (*Lituonella liburnica*, *Nummulites cf. fraasi*, *Lituonella roberti*, *Alveolina oblonga*, *A. cremae*, *A. distefanoi*, *Orbitolites douvillei*, *Nummulites atacicus*, *N. millicaput*, *Orbitolites complanatus* i dr.). Debljina eocenskih naslaga je oko 250 m.

Sl. 4. Geološki profil otoka Molata: $K_2^{1,2}$ — cenomansko-turonski vapnenci i dolomiti u izmjeni, K_2^3 — skršeni dolomitični vapnenci turona, K_2^3 — rudistni vapnenci gornje krede (senon), $E_{1,2}$ — alveolinski, miliolidni i numulitski vapnenci donjeg i srednjeg eocena (paleogen).

Od naslaga kvartara na Molatu je ustanovljena samo crvenica (terra rossa). Njome je ispunjena reljefna udolina Zapuntelskog polja. Debljina sedimentata je svega 1—3 m. Rubni dijelovi su pomiješani s kršjem. Nastanak se vezuje uz trošenje okolnih karbonatnih stijena (senon, K_2^3) hidrokemijskim procesima koji su doveli do taloženja neotopivog ostatka (terra rossa) u Polju. Ta je zona od velikog značenja za agrarnu valorizaciju otoka i zauzima površinu od oko 60 h, najveće dužine oko 1000 m i širine oko 550 m. Koštane breče, vjerojatno iz diluvija, nađene su u uvali Vranač na sjev. dijelu otoka.⁶

Naslage krede i eocena na Molatu su nabrane. Nabiranje se vršilo u dvije osnovne faze, između krede i eocena i iza eocena. Za vrijeme pale-

⁶ Šime Batović, Prapovijesni ostaci na zadarskom otočju. *Diadora*, VI/1973, str. 42, 55.

ocena, kao i iza eocena vladala je kopnena faza. Poslije najmlađeg nabi- ranja, za vrijeme posteocenske kopnene faze, dolazi do intenzivne ero- zije reljefa kada su usječene sitne doline i stvorene krške depresije; Zapuntelsko polje, depresije u Zapuntelskom prolazu, Molašćici i Jazima (danas potopljene). Kopnena faza traje sve do kraja tercijara i kroz čit- av kvartar do najmlađe oledbe u pleistocenu kada je došlo do općeg pozitivnog pomicanja morske razine. Potopljeni su Jazi, Molašćica, Za- puntelski prolaz i, do tada jedinstveni dio kopna, Molat postaje krajem pleistocena otok, kao i svi drugi otoci zadarske regije. Obližnji viši dije- lovi terena danas čine otočiće oko Molata.

Tektonski Molat pripada jedinici zadarskih otoka u okviru zone istarsko-dalmatinskih bora i građen je uglavnom od bora sa sekundarno boranim krilima. Rasjed od Zapuntelske luke preko bila Lokardenika do uvale Studene najduži je ustanovljeni na otoku, a postoji i niz manjih. Kako se radi o vapnenačkoj zoni i pretežno prostorima kontinuirane se- dimentacije, ti rasjedi nemaju većeg značenja.

3. Klima

Klimatska obilježja otoka Molata razmatrana su u ovom radu po- moću podataka koji postoje za meteorološku postaju Bonaster (47-godi- šnji prosjek) i kišomjernu postaju Molat (5-godišnji prosjek), te mete- orološku postaju Zadar (65-godišnji prosjek) i kišomjerne postaje Ist i Božava (5-godišnji prosjek).⁷

Molat, poput svih otoka zadarske regije, klimatski pripada pravoj mediteranskoj klimi (Csa), odnosno eumediteranu. Srednja količina sun- čeva zračenja iznosi godišnje oko 335 cal/cm² dnevno, s ekstremima u srpnju (590 cal/cm² dnevno) i prosincu (120 cal/cm² dnevno). Broj sun- čanih sati iznosi negdje preko 2500 godišnje, što je nešto manje nego u Zadru, gdje se kreće oko 2550 godišnje, a više nego na sjevernije polo- ženim otocima Istu, Silbi, Olibu, Viru i Pagu.

Godišnji tok padalina za postaje Bonaster, Molat, Božavu, Ist i Za- dar dat je u idućoj tabeli:

Tablica 2

GODIŠNJI TOK PADALINA

postaja	količina padalina po mjesecima u mm												Ukupno
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Bonaster	84	65	103	56	51	39	47	31	91	95	94	110	910
Molat	94	45	80	50	55	37	37	62	70	104	146	104	884
Božava	93	47	80	59	53	42	39	44	68	109	153	105	892
Ist	117	46	83	56	59	34	52	64	86	100	150	107	954
Zadar	87	59	64	56	50	50	36	42	83	126	138	120	911

⁷ Podaci su preuzeti iz radova: Milenko Tešić, Fizičkogeografske karakteri- stike zadarskog arhipelaga kao baza privrednog razvitka. Zadarsko otočje, Zbor- nik. Zadar, 1974, str. 167; Urbanistički institut SRH, Zagreb. Obrazloženje odluke koja zamjenjuje regionalni prostorni plan obalnog područja općine Zadar. Zagreb, 1967.

Za meteorološke postaje Bonaster i Zadar podaci su prilično relevantni, jer se radi o dužim periodima osmatranja, a podaci kišomjernih postaja Molat, Božava i Ist imaju ograničeno značenje, jer je uzet u obzir relativno kratak period promatranja, što ipak ne utječe na donošenje općih zaključaka o klimatskim obilježjima otoka. Iz tabele je uočljivo da je najviše padalina tijekom jeseni i početkom zime i to od rujna pa sve do siječnja. Maksimumi su u svim postajama u studenom, osim na Bonasteru, gdje je u prosincu. Također je u svim postajama znatno izražen sekundarni maksimum u ožujku, iznimka je jedino Zadar. Na Bonasteru je taj proljetni maksimum (103 mm u ožujku) gotovo jednak zimskom (110 mm u prosincu). Ukupna godišnja količina padalina bitno ne odudara od one na drugim otocima zadarskog arhipelaga, kao ni od količine padalina u samom Zadru. Na sjevernije položenim otocima Istu i Olibu padne nešto iznad 950 mm godišnje, a ta količina na Pagu i Viru prelazi 1000 mm godišnje. Suprotno, u južnom dijelu zadarskog otočja, na Kornatima, padne tek oko 800 mm padalina godišnje. Broj dana s kišom po mjesecima za Bonaster i Zadar prikazuje iduća tabela:

BROJ DANA S KIŠOM

Tablica 3

postaja	m j e s e c												ukupno godišnje
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Bonaster	10	7	10	8	7	5	5	4	6	8	10	12	93
Zadar	10	9	10	9	9	7	5	5	8	10	13	15	111

Uočljivo je da su na Molatu najkišniji studeni, prosinac i siječanj, a maksimum u prosincu poklapa se sa zadarskim. Relativno mali broj kišnih dana godišnje uvjetuje veliku privlačnost otoka u turističkom smislu, ali također i veoma mnogo problema u poljodjelstvu. Niti količinski, a još manje po sezonskoj raspodjeli, padaline ne mogu zadovoljiti potrebe agrarnog valoriziranja otoka, što je, međutim, obilježje čitave mediteranske klime.

Godišnji prosjek relativne vlage na Molatu kreće se oko 72—73%, što odgovara prosjeku relativne vlage na zadarskom otočju. Dosta visoka relativna vlaga omogućava vegetaciji lakše savladavanje ljetnih žega, što se bitno odražava i na biljni pokrov otoka. Magle se pojavljuju češće nego u Zadru. Dok je u Zadru svega 6 dana u prosjeku godišnje s maglom, na Bonasteru se magla javlja čak 16 dana u godini, što je rezultat slabije generalne aeracije prostora zadarskog otočja tijekom zimskih mjeseci, kada se magle najčešće javljaju (prosinac, siječanj i veljača). Srednje godišnje vrijednosti naoblake kreću se od ispod 3,0 desetine neba u ljetnim mjesecima do 7,1 u prosincu, u prosjeku za Bonaster 5,3 desetine neba. Snijeg, rosa, slana i tuča su rijetke pojave na Molatu,

kao i mraz. Grmljavine se javljaju prilično često, čak u 38 dana godišnje u prosjeku. Javljaju se najviše u jesen i ljeto, a najmanje zimi. Uz padaline i temperature, vjetrovi su vrlo značajno obilježje klime Molata. Iduća tabela prikazuje učestalost i jačinu vjetrova na Bonasteru po godišnjim dobima:

UČESTALOST I JACINA VJETROVA

Tablica 4

postaja Bonaster

godišnje doba	pravac vjetra								tišine (C)	broj dana s vjetrom jačine	
	N	NE	E	SE	S	SW	W	NW		6 i više beauforta	8 i više beauforta
zima											
učestalost %	10	21	30	8	5	7	9	8	2		
jačina	2,6	3,3	3,0	3,2	2,4	2,3	2,1	2,1	—	9	2
proljeće											
učestalost %	6	19	21	13	6	13	14	5	3	4	1
jačina	2,6	2,8	2,6	2,8	1,7	1,9	1,8	2,0	—		
ljeto											
učestalost %	8	14	10	8	8	16	24	8	4	1	1
jačina	2,2	2,6	2,3	2,3	2,0	1,9	2,1	2,0	—		
jesen											
učestalost %	8	18	24	14	7	11	11	7	2	6	1
jačina	2,0	2,8	2,8	2,9	2,4	1,9	1,9	1,0	—		

Iz tabele je uočljivo da je zima najvjetrovitiji dio godine. Kao i u čitavom zadarskom prostoru, prevladavaju vjetrovi iz NE kvadranta. Na Bonasteru je naročito izražen istočnjak (levant), a također je dosta jak i sjeveroistočnjak (bura). Dosta su izraženi sjeverac (tramuntana) i zapadnjak (ponenat). U proljeće također prevladavaju levant i bura, a jaki su i vjetrovi južnog kvadranta, jugoistočnjak (šilok) i jugozapadnjak (lebić). U jesen prevladavaju levant, bura i jugo, a izraženi su ponenat i lebić. Tišine su izražene znatno manje nego u Zadru i manje nego na ostalom dijelu otočja. Godišnji raspored i učestalost pojedinih vjetrova ukazuju da Molat prema vjetrovitosti čini specifičan prostor, u kojem se zbog konfiguracije terena i položaja susjednih otoka javljaju strujanja istok-zapad širokim prolazom Maknare i nižim, jugoistočnim dijelom otoka. Naselja se od najneugodnijeg vjetra, bure, štite svojim smještajem na prema jugozapadu eksponiranim padinama. Vjetrovi najčešće nisu toliko jaki da izrazitije ometaju pomorski promet, osim manjim brodicama, a to se odnosi i na njihov utjecaj na razvoj vegetacije i poljodjeljsku aktivnost.⁸

⁸ Stariji stanovnici ističu da su prije bure znale biti znatno jače, sa čestom posolicom (solnicom). Ističu da, iako su stvarale znatne teškoće u brodskom prometu, nikada nije dolazilo do većih zastoja u odvijanju prometa zahvaljujući »izrazito dobrim pomorskim kapetanima linijskih parobroda Šimi Magašu rodnom iz Vinjerca, Ivanu Lovroviću rodnom iz Premude i Anti Marčevu rodnom iz Molata.

Temperature odražavaju izrazito povoljna svojstva klime Molata koja čine Molat vrlo ugodnim za boravak i odmor. Relativno male temperaturene amplitude kao i neistaknuti temperaturni ekstremi uvjetuju blage zime i ugodna ljeta. Godišnji hod temperatura zraka za meteorološke postaje Bonaster, Božava i Zadar po mjesecima, prosječna godišnja temperatura i amplitude između najtoplijeg i najhladnijeg mjeseca dati su u idućoj tabeli:

Tablica 5

GODIŠNJI HOD TEMPERATURE ZRAKA

Mjesec														
Postaja	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Ø	Ampl
Bonaster	7,0	6,9	9,3	12,5	17,0	20,7	23,0	22,9	20,5	15,9	11,8	8,1	14,8	16,1
Zadar	6,7	7,3	9,4	13,7	18,4	22,3	25,0	24,4	21,2	16,6	11,1	7,7	15,3	18,3
Božava	6,8	7,1	9,8	13,9	17,5	22,0	23,4	24,1	21,0	16,8	13,4	9,1	15,4	17,3

Kako se iz tabele vidi, temperature amplitude na Molatu (16,1°C godišnje) su znatno manje izražene nego li na susjednoj Božavi na Dugom otoku (17,7°C), a naročito manje nego u Zadru (18,3°C). Minimalne temperature su u siječnju i veljači (7,0°C i 6,9°C), a maksimalne u srpnju i kolovozu (23,0°C i 22,9°C). Izvjesno kašnjenje ekstrema rezultat je termičkog djelovanja mora koje se zimi sporije hladi od kopna te zračenje topline mora utječe i na temperature zraka. Ovo termičko djelovanje mora dolazi također do izražaja i kod slabije izraženih temperaturnih srednjih i apsolutnih ekstrema zimi i ljeti. To je u odnosu na Zadar uočljivo i na Bonasteru i u Božavi. Molat je od veljače do listopada svježiji od Zadra, što je uvjetovano relativno hladnijim morem, kao i nešto izraženijom vjetrovitošću u odnosu na Zadar. To utječe i na prosječnu godišnju temperaturu na Molatu, koja je za oko 0,5°C niža nego u Zadru i Božavi. Apsolutni ekstremi na Molatu (—7,0°C u siječnju i 35,2°C u srpnju) znatno su blaži od onih u Zadru, a naročito od onih u drugim kopnenim dijelovima naše obale. To izrazito povoljno utječe na poljodjeljsku aktivnost, biljni pokrov, turističku valorizaciju otoka itd.

4. Vode

Kao i ostale otoke zadarske regije i većinu otoka naše obale Jadrana, i Molat obilježava oskudica vodom. Osim nekoliko vododerina aktivnih samo za jakih kiša i sitnog potočića Konopljice koji teče predjelom Širovac prema uvali Konopljički i prima vode s nagnutih terena Molatskog polja, NE od Molata, nema nikakvih površinskih tokova, što je posljedica pretežno vapnenačke građe otoka. Međutim, da je nekada bilo tekućica, svjedoče brojne suhe dražice kao ostatak djelovanja vode u vlažnijem periodu.

Glavnina padalina koje se izluče na Molatu ponire u krško podzemlje i samo jedan manji dio, u vrijeme jakih kiša, izbija u vidu izrazito slabih izvora i vrulja (Zapuntelska draga, uvala Konopljička, uvala

Vrulje, uvala Studena i dr.). Također se manji dio voda zadržava u lokvama, kojih ima više na otoku. Iako neprikladne za stanovništvo bile su vrlo značajne za napajanje blaga i polijevanje vrtova, a i danas zadržavaju, iako u ograničenoj mjeri, to značenje. Dvije lokve su u Zapuntelskom polju, tri su u neposrednoj blizini Brgulja, jedna u predjelu Karnice NW od Brgulja, jedna u predjelu Vazmorac kod Molata, jedna u blizini uvale Sabuša i jedna u Molatskom polju kod uvale Konopljika i jedna neposredno kod uvale Zarljevica.

Opskrba stanovništva vodom vrši se uglavnom iz privatnih cisterni (gusterne), te iz javnih cisterni koje postoje u svim naseljima na otoku i to u Molatu dvije, a u Brguljama i Zapuntelu po jedna. Bezvodica je česta pojava pa se opskrba stanovništva mora vršiti brodovima cisternama iz Zadra, odnosno s kopna. Ona je i osnovni limitirajući faktor izgradnje turističkih i drugih kapaciteta na čitavom zadarskom otočju pa tako i na Molatu. Rješenje današnje krizne situacije bit će izgradnja otočkih vodovoda, od kojih bi za Molat imao najveće značenje vodovod Zadar—Lukoran—Rivanj—Sestrunj—Molat—Ist—Silba, koji bi se gradio vjerojatno tek iza izgradnje glavnog cjevovoda između Zadra i Ugljana prema Ižu i Dugom otoku.

Osim kopnenih voda, kojih oskudica povećava njihovo značenje i vrijednost, izvanredno veliko značenje za prirodno-geografska obilježja otoka, život njegovih stanovnika i njegov razvoj ima okolni morski akvatorij.

Morski akvatorij Molata zauzima na sjeveroistočnoj strani otoka dijelove Virskog mora, na jugozapadnoj dijelove otvorenog Jadrana, prostor Sedmovraća, te uvale i uvalice, prolaze uz otok i pripadajuće mu otočice. Fizička i kemijska svojstva mora uglavnom su slična ili jednaka onima u cijelom zadarskom arhipelagu. Slanost mora za vrijeme ljetnog minimuma slanost iznosi 37,0—37,5 ‰, a za vrijeme zimskog minimuma 38,0—38,2 ‰. Ljetni maksimum u rujnu iznosi 37,8—38,3 ‰, a zimski u veljači 38,2—38,7 ‰. Temperature mora uglavnom ne padaju ispod 11—12°C zimi. Prosječne zimske temperature mora kreću se između 12,5°C i 13,5°C, a ljeti na površini između 24° i 25°C. Termoklina je na 10—30 m dubine, a izotermija nastupa u studenom i prosincu. Prozirnost mora oko Molata dosta je velika i iznosi 14—37 m.

U vodama Molata struje nisu istaknute, osim u uskim prolazima gdje se javljaju tzv. periodične struje uvjetovane morskim mijenama. Maksimalna brzina im je 2—3 čvora u Prolazu Zapuntel, 2,5 čv. u prolazu Velo Žaplo i 2,5 čv. u Sestrunjskom kanalu. Također se javljaju i neperiodične struje, uvjetovane vjetrom (jugom ili burom uglavnom), a uzdužna cirkulacija kao rezultat stalnog globalnog kretanja mora manje je istaknuta, uglavnom uz jugozapadne obale. Najveći valovi u vodama Molata su za juga i lebića, kada dosežu 2,5—3,5 m visine i do 30 m dužine, te za bure i »maestralade« kada dosegnu (iako vrlo rijetko) 2,0—2,5 m visine. Amplitude visinske razlike mora nisu veće od 1,0 m, u Brguljama mjerenja pokazuju svega 85 cm.

More je stoljećima bilo jedna od osnova života i naseljenosti otoka. Osim ribolova koji se u vodama Molata spominje gotovo tisuću godina, bilo je razvijeno i dobivanje soli za soljenje ribe te opskrbu blaga i stanovništva. Danas se još ni izdaleka ne koriste sve mogućnosti, ne samo na Molatu, koje pruža morski akvatorij u prehrani stanovništva, dobivanju mineralnih sirovina energije, rekreaciji itd.

5. Biljni pokrov i životinjski svijet

Nakon stoljeća neprimjerena iskorištavanja i uništavanja biljnog pokrova koje je uvjetovala bijeda i stočarska valorizacija otoka, današnje vrijeme obilježava izvanredno snažna prirodna obnova biljnog pokrova. Degradirani oblici prvobitno prekomjerno iskorištavanih mediteranskih šuma prelaze danas ponovno u više oblike prave mediteranske šume hrasta crnike. Još uvijek se uglavnom radi pretežno o visokoj makiji (2,0—4,0 m visine), djelomično i nižoj (1,5—2,0 m visine), a manje o garizima, dok je sve više površine pod pravom šumom. Današnjem šikarastom razvoju pogoduju klimatska obilježja i krška podloga. Izrastanje u prave šume počinje izdvajanjem najснаžnije i najotpornije crnike u prava visoka stabla, a nju slijede pojedini primjerci ostalih mediteranskih vrsta. Šumski pokrov naročito živne tijekom vlažne i pitome zime, dok ljeti za vrućina slabije napreduju zbog suše, iako su na nju prilagođene tvrdim i kožnatim lišćem, igličastim i vunastim prevlakama i eteričnim uljima.

U fitogeografskom smislu Molat, kao i svi otoci zadarskog arhipelaga, pripada eumediteranskoj zoni mediteranske regije koju obilježavaju vazda zelene šume hrasta crnike (Orno-Quercetum ilicis H-ic). Na otoku uspijevaju sve karakteristične vrste tih šuma među kojima su, bez obzira da li se radi o makiji ili višim oblicima, najrasprostranjenije crnika ili česmina (*Quercus ilex*), planika ili mukinja (*Arbutus unedo*), zelenika (*Phillyrea latifolia* i *Ph. media*), maslinica (*Olea oleaster*), smrdljika (*Pistacia terebinthus*), tršlja (*Pistacia leutiscus*), lemprika (*Viburnum tinus*), žuka ili brnistra (*Spartium junceum*), primorske borovice ili smrče (*Juniperus phoenicea*, *J. oxycedrus*), pukinja (*Juniperus macrocarpa*), lovor (*Laurus nobilis*), tršljika (*Rhamnus alternus*), ruzmarin (*Rosmarinus officinalis*), mirta (*Myrtus communis*), veliki vrijes (*Erica arborea*) itd. Uz njih se u makiji javljaju povijuše tetivika (*Smilax aspera*), šparožina (*Asparagus acutifolius*), bljušta (*Tamus communis*), primorska kozja krv (*Lonicera implexa*) i dr. U garizima Molata, a osobito Tuna Velog, brojne su i vrste prizemne flore: bušinci (*Cistus* sp.), bročika (*Rubia peregrina*), oštra veprina (*Ruscus aculeatus*), skrižalina (*Cyclamen repandum*), koštrika (*Brachypodium ramosum*), bekica (*Lusula forsteri*) i dr. Kadulja (*Salvia officinalis*) i bjelušina (*Inula candida*) kao predstavnici jače degradacije tla danas su u priličnoj mjeri potisnute. U uvali Konopljika, što je posebitost Molata, očuvane su veće skupine starijih primjeraka konopljike (*Vitex agnus castus*), po kojoj je uvala i dobila ime.

Nasadi alepskog bora (*Pinus halepensis*) dobro uspijevaju na istočnim obalama (Bavkul, Sabuša, Konopljika i Glavica), na Brguljskom Školju, u blizini Brgulja i drugdje. Predstavljaju uglavnom monokulturne šumarke. Najveći borik je na Glavici, gdje je sađenje od strane vlasti i uz dozvolu tadašnjeg vlasnika otoka, Kazimira Abelića, započelo oko 1930. god. Bor se također, zajedno s autohtonim vrstama makije, širi i na napuštenim poljoprivrednim površinama, gdje ima nešto više pogodna tla. Ponegdje, uglavnom uz naselja, osim bora sadi se i samoniklo širi i čempres (*Cupressus sempervirens pyramidalis*).

Otočići oko Molata su uglavnom ogoljeli osim Tuna Velog, Tuna Malog i Tovarjaka, koji su prilično zahvaćeni garizima, nižom, a ponegdje i višim oblicima makije. Tun Veli obilježava dosta smrče koja se ovdje naziva smrič, smrdljike (smrdele) i ruzmarina, dok je na mjestima gdje je zbog ispaše bio spaljen zastupljen uglavnom bušinak.

Početkom XX. st. bilo je na Molatu i pripadajućim mu otocima svega 403 ha ili 15,6% površine pod šumskim pokrovom. Katastar je 1976. god. ustanovio čak 885 ha ili 34,3% površine pod šumama. Međutim, stvarno stanje govori u prilog tome da šume danas zahvaćaju i velik dio onih površina koje se tretiraju kao pašnjaci i da im je površinski udio znatno veći, čak preko 60% površine otoka.

Osim autohtonog biljnog pokrova, nadopunjenog nasadima bora, za Molat su značajne i kulture Mediterana koje zahvaćaju manji dio otoka. Uzgajaju se vinova loza, maslina, smokve, bajami i druge mediteranske kulture.

Biljni pokrov je uvijek bio od izvanredno velikog značenja za život stanovništva Molata. Osim što je nekada služio za ogrijev, građevinski materijal, za dobivanje vapna, za izradu različitih predmeta u kućanstvu, za izradu pomagala i alata u poljoprivredi i ribanju itd., služio je i za prehranu blaga te dohranu i liječenje stanovništva (narodni napici, plodovi planike, rakija od planike, lišće lovora, ruzmarina, ruzmarinovo ulje itd.). Danas, kada su životne prilike sasvim izmijenjene, služi u iste svrhe, ali u znatno manjoj mjeri, gotovo bi se moglo reći iznimno. Prvenstveno značenje biljni pokrov dobiva, međutim, kao atraktivni faktor turističke ponude, a koliko će to značenje biti valorizirano ovisi o drugim faktorima za koje je vezana kompleksna turistička ponuda.

Naglo izrastanje viših oblika biljnog pokrova dovelo je do zarastanja mnogih starih putova i staza i mnogi su predjeli postali nepristupačni i neprohodni. Tome je, uz izmjene životnih prilika, pogodio i znatan pad broja stanovnika, a jedna od posljedica je i brzo revitaliziranje i napredovanje životinjskog svijeta.

Životinjski svijet Molata ne odudara od onog na susjednim otocima zadarskog arhipelaga i jadranskih otoka u cjelini. Uz mnoge zajedničke vrste kukaca, gmazova, ptica, sisavaca itd., potrebno je istaknuti da je jarebica kamenjarka (*Alectoris graeca*) gotovo istrijebljena, a za-

mjenjuje je umjetno rasprostranjeni fazan (*Phasianus colchicus*), pušten kao lovna divljač. Također postoje i dobri uvjeti za širenje zečeva, pa ih je na otoku sve više. Divljih kunića (*Oryctolagus cuniculus*) gotovo više i nema. Širenje fazana i zečeva pogoduje razvoju lova, pa sve više lovaca posjećuje otok. Međutim, zbog relativno male površine i mogućnosti istrebljenja, lov treba provoditi planski i umjereno.

Biljni i životinjski svijet mora također ima obilježja okolnih voda Jadrana.

6. Tla

Molat, kao i većinu zadarskih otoka, obilježava izbijanje podloge karbonatnih stijena na površinu. Tla stoga nisu u dovoljnoj mjeri razvijena i znatnije prekrivaju manji dio otoka. Tome je, uz relativno nepovoljne litogene, pridonosilo i nepovoljno prožimanje ostalih reljefnih, klimatogenih, biogenih i antropogenih faktora. Prevladavaju crvenice pomiješane s kršjem (skeletalne crvenice), a ima i nešto humaniziranih, brauniziranih i tzv. antropogenih crvenica. Naročito su istaknute u Zapuntelskom i Molatskom polju te u manjim udolinama i ponikvama, gdje se nalaze kao dublji sloj ispod humusnog, ali su izražene svugdje gdje je stoljetna agrarna valorizacija krških terena bila istaknuta (oko Brgulja, na Brgumulu, u Zapuntelskoj dragi, na Kunteji, u Boscima, kod Trimula i drugdje). Stanovnici otoka su, ograđujući vrtove, vinograde i maslinike, dugovječnim čišćenjem (»tribljenjem«) i gnojenjem, stvarali s jedne strane kamene zidove (»mocire«), a s druge su nastajale male površine plodna, kultivirana tla, od izvanrednog značenja za egzistenciju stanovništva otoka. Dugotrajna stočarska valorizacija, vrlo istaknuta na Molatu, uvjetovala je, međutim, degradaciju biljnog pokriva. Time su prvobitna tla isprana, naročito s istaknutijih padina, a gole krške kamenjare služile su kao pašnjaci. Neravnoteža između stočarskog iskorištavanja otoka i mogućnosti koje je svojom veličinom pružao uvjetovala je devastaciju gotovo svih terena koji nisu bili agrarno korišteni. Isto se događalo i na susjednim otočićima (Tun Veli, Tun Mali i dr.) jer su služili za zimsku ispašu blaga. Danas se stanje bitno mijenja. Autohtoni biljni pokrov naprosto buja na gotovo svim nekada ogoljelim terenima. To uvjetuje i postupno stvaranje novog pedološkog sloja bogatog humusom, naročito u dnima postojećih dolinica, na uravnjenim terenima, na blažim padinama brežuljaka itd. Također i pošumljavanje borom koje se mjestimično provodilo daje određene rezultate i pri stvaranju tla, međutim u tom pogledu je mnogo značajniji autohtoni biljni pokrov.

Deluvijalna tla sporadično se javljaju u dnima i pri ušćima suhih dražica neizražena su, tanka i slabo zastupljena. Drugih vrsta tala, osim crvenica i deluvijalnih tala, nema na Molatu i pripadajućim mu otocima.

Ukupnu površinu pod pokrovom tla na otoku danas je vrlo teško procijeniti zbog toga što je proces stvaranja tala intenzivan. Tala je

znatno više nego pred dvadesetak godina kada je glavnina otoka bila gola kamenjara. Površine pod agrarno iskoristivim tlima iznose oko 200 ha (od toga je stvarno iskorišteno svega oko 90 ha), a površine pod tlima recentno nastalima uslijed razvoja visoke makije i pravih šuma prelaze danas 1000 ha, što znači da je oko 50% površine otoka pod nešto izrazitijim pokrovom tla (od 0,1 m na padinama bila do 2,0 m u Zapuntelskom polju). Na ostalom dijelu pokrov je oskudan i tanak, a tek manji dio otoka (oko 4%) čine gole kamenjare.

III. HISTORIJSKO-GEOGRAFSKI RETROSPEKT

Kao i većina zadarskih otoka, Molat je naseljen od najstarijih vremena. Brojni prethistorijski ostaci svjedoče o valorizaciji otoka čak od starijeg kamenog doba (paleolitik). Najdetaljnija istraživanja, kao i na ostalom dijelu zadarskog otočja, izvršio je u novije vrijeme Š. Batović.⁹ Na Ledenicama kod Zapuntelske luke, na krajnjem sjevernom dijelu otoka, i u Zapuntelskom polju, u predjelu Poplot, našao je više kremenih predmeta. Također je ustanovio paleolitske nalaze i istočno od sela Molat, u Molatskom polju, na položaju Dražica. Da je otok bio poznat i korišten, a vjerojatno i naseljen u neolitiku, može se pretpostaviti više po njegovu imenu Meleta koje se prilično uvjerljivo vezuje za staromediteransko stanovništvo s obzirom na rasprostranjenost tog oblika u imenima na Mediteranu (Mljet, Malta i dr.), nego po nekim konkretnim ostacima. Iz brončanog doba nisu ustanovljeni nalazi, kao što ih je, uostalom, teško dokazati za čitavo zadarsko otočje.

Željezno doba je najbolje poznato, iako ni ono nije istraženo kako bi trebalo. Ilirske gradine vjerojatno datiraju s početka tog razdoblja i na otoku ih se sa sigurnošću može utvrditi čak četiri: Lokardenik, Gračina (Gracina), Straža i Knežak.

Gradina na vrhu brežuljka Gračica (Gracina), SE od Brgulja, na nadmorskoj visini od 57 m, nad uvalama Zagračina i Studena, s bedemima elipsasta tlorisa širine 4—5 m i visine oko 1,5 m, bila je najveća i najznačajnija na otoku.¹⁰ Jugozapadna strana Gračine bila je otvorena prema moru. Dužina Gračine je opo 150 m, a najveća širina oko 100 m.

Gradina na 83 m visokom brežuljku Straža, južno od naselja Molat, također ima bedeme 4—5 m široke, nešto niže (oko 1 m), kružna tlorisa. Kao i kod Gračine, bedemi, ionako nezaštićeni, bili su sasvim okrenuti na SW, prema moru.

Gradina Lokardenik hipsografski je najistaknutija na otoku (148 m nad morem). Smještena je SE od Zapuntela i specifična je oblika. Gradinski prostor i nešto niže položeno podgrađe na NE strani imaju polukružan tloris i vezuju se u obliku lanca. Po svom obliku, uz nekoliko sličnih na otocima i kopnu, čini posebitost u prostoru zadarske regije.

⁹ Š. Batović, o. c., str. 5—165.

¹⁰ Batović joj pretpostavlja ime Meleta.

Gradina Knežak na NW dijelu otoka, zapadno od Zapuntela, na nadmorskoj visini od 141 m, najmanja je na otoku, kružna oblika, s polukružnim dvostrukim bedemima. Promjer unutrašnjeg kruga je 30 m a vanjskog 100—120 m. Bedemi su široki do 2 m i visoki oko 1 m. Razmak između oba vijenca bedema je 30—50 m. Nije utvrđeno da li je vanjski bedem građen također u predrimsko doba kao unutrašnji ili poslije, u fazi rimske vladavine.

Naseljenost gradina Gračina i Knežak bila je vjerojatno kontinuirana, dok se to za Lokardenik i Stražu ne može ustanoviti. Straža je u rimsko doba napuštena. U okviru gradina pronađeni su predmeti od pečene zemlje, kremen predmeti (Knežak, Gračina), kameni ručni žrvnjevi i dr. (Gračina, Straža), ostaci prehrane (kosti, puževi, školjke) itd. Nađeno je i više kamenih grobnih gomila (grobni humci, tumulusi), ukupno osam (Gomilica, Kurilišće, Zemljačine, Vršak, Malića straža, Stražica, Triskavac, Bavkul), kao i na susjednim nenaseljenim otočićima Vela Tramerka i Maslenjak, koji pripadaju Istu. Veličnom su prilično istaknuti, naročito Bavkul, Stražica i Kurilišće. Ulomci keramike nađeni su uz pojedine humke kao i uz gradine Gračina i Knežak. Posude uvezene iz južne Italije i liburnske imitacije iz kasnije faze željeznog doba nađene su na Gračini kod Brgulja.

Iz rimskog perioda nema pouzdanijih podataka o naseljenosti i valorizaciji otoka. Ipak kontinuitet imena i korištenje kamenoloma u uvali Zorljeвица indiciraju i naseljenost i valorizaciju otoka, tim više što je ona očita na susjednim otocima Sestrunju, Zverincu, Ugljanu, Dugom otoku itd.). Također podmorsko nalazište (udes broda) sjeverno od rta Glavica, u smjeru otočića Tovarjaka, govori o pomorskom putu koji je sa sjeverne strane otoka vodio od Zadra prema Silbi, Olibu, Premudi i dalje prema Osoru i istarskim i sjevernoitalskim gradovima. Također o tome govori i veći broj romanskih toponima na otoku (Karstul, Bavkul, Maknare, Tramerka, Brgulje, Vodomarka i dr.) i upozoravaju da je romansko stanovništvo imalo utjecaja na otoku bez obzira na održanje starih liburnskih struktura.

Period rimske dominacije bio je obilježen prilično velikom autohtonšću domaćeg, liburnskog življa, koje je zadržavalo svoja svojstva sve do dolaska Hrvata, s kojima se postupno, kao i ono romansko, asimiliralo, o čemu svjedoče brojni toponimi. U to vrijeme snažnih izmjena stanovništva, između VII. i X. stoljeća, prvi put se javljaju i pisani podaci o otoku Molatu, čije se ime najčešće dovodi u vezu s latinskom riječi mel=med mellatus=meden. C. F. Bianchi spominje nazive Melta, Meleta, koji su se upotrebljavali u staro doba, a u VII. stoljeću da ga geograf iz Ravene naziva Malata.¹¹ Hrvatski živalj nazivao ga je Mulat i kasnije Molat.¹² Oblik imena koji se s više sigurnosti može prihvatiti kao najstariji poznat je Meleta, a navodi ga Konstantin Porfirogenet,

¹¹ Carlo Federico Bianchi, *Zara christiana II*, Zadar 1879, str. 58.

¹² Š. Batović, o. c., str. 21.

oko 950. godine.¹³ Otok kao i staro ribarsko naselje (»piscato de insula Melata«) spominju se i u ispravi iz 955. godine,¹⁴ a godine 1073. spominje se kao Mellata.¹⁵ Pod nazivom Melata javlja se kasnije dosta često 1151,¹⁶ 1195,¹⁷ 1381.¹⁸ godine itd.). Zbog raširenosti korjena antičkog naziva koji nosi i Molat u Sredozemlju, a i kod nas, (Malta, otok južno od Sicilije, Malta, otočić kod Velog Drvenika, Malta, zaselak Briševa kod Zadra, Malta u Zadru, Mljet, otok kod Dubrovnika, Melada, Melta, Meleta i dr.) realno je pretpostaviti njegovo predindoevropsko podrijetlo.¹⁹ Iz isprava 995. i 1195. godine uočava se ribarska orijentacija njegovih stanovnika. Gospodarska valorizacija (stočarska i ribarska) istaknuta je i u darovnici kojom Desa 1151. godine²⁰ dariva Molat samostanu Sv. Krševana u Zadru. Bianchi spominje listinu iz koje se vidi da se 1381. godine med s Molata na veliko prodavao u Zadru.²¹ Također spominje da Zadraniin Šimun Begna-Kožičić tvrdi o postojanju crkve Sv. Pavla apostola i uz nju samostana Sv. Ante pustinjaka.²² Taj samostan kasnije prelazi benediktincima i spominje se 1247. godine. Stare karte²³ iz 1320. i 1321. godine spominju Molat kao i veliku luku Svete Marije koja se na njemu nalazila (danas je stanovnici nazivaju Lučina), a bila je od velike važnosti na putu od Istre i Osora prema Zadru. Znači, već tada postoji i crkva Sv. Marije u Molatu, vjerojatno na istom mjestu gdje i danas, ali postoji i mogućnost da se ipak do XV. st. nalazila u samoj Lučini, gdje je postojao samostan čije ostatke stanovnici nazivaju »manastirina«.²⁴

Čitav period od doseljavanja Hrvata do 1409. godine kada dolazi do osvajanja Zadra i pripadajućih mu prostora od strane Venecije, Molat je u domeni Zadra i njegove komune, odnosno kasnije samostana Sv. Krševana u Zadru. Stanovništva je bilo vrlo malo, a o tome da li su već tada postojali osim Molata još i Zapuntel i Brgulje može se samo nagađati. Na tada još uvijek relativno gustom šumom prekrivenom Molatu glavni izvori prihoda malobrojnog stanovništva bili su ribarenje, stočarenje, sječa drva i u manjoj mjeri poljodjelstvo.

¹³ Franjo Rački, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia*, Zagreb, 1877, str. 404, 35.

¹⁴ *Ibid.*, str. 25.

¹⁵ Š. Batović, o. c., str. 21.

¹⁶ C. F. Bianchi, o. c., str. 58.

¹⁷ F. Rački, o. c., str. 25.

¹⁸ C. F. Bianchi, o. c., str. 58.

¹⁹ Petar Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, Zagreb 1950, str. 209.

²⁰ C. F. Bianchi, o. c., str. 58.

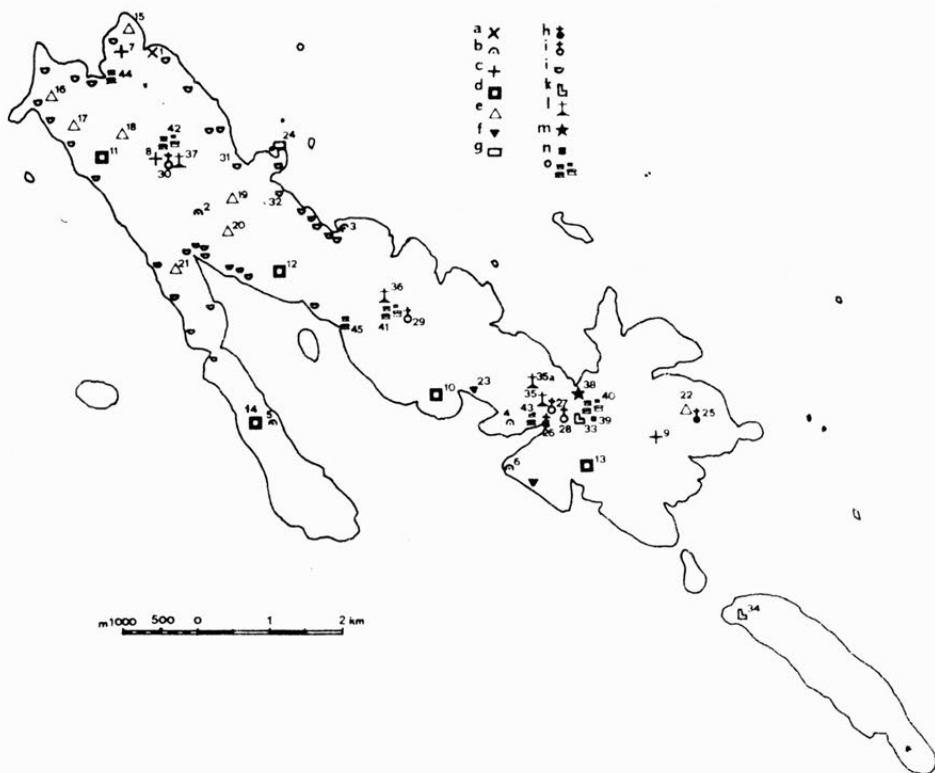
²¹ *Ibid.*, str. 58.

²² *Ibid.*, str. 58.

²³ Almagia Roberto, *Monumenta cartografica Vaticana*, vol. I/1944, Tabla VII, *Carta nautiche di Pietro Vesconte di Genova, 1320/21*; Tabla IX, *Carta Sanudo Marino Vecchio, 1321*.

²⁴ To su ruševine s ostacima bunara i prostog podnog mozaika. Ivan Ostojić u radu *Benediktinci u Hrvatskoj*, Sv. II, Split, 1964, svrstava taj samostan u tzv. »dvojbene samostane«.

Nakon osvajanja Zadra 1409. godine od strane Venecije dolazi do konfiskacije imovine zadarskih plemića, građana, udruženja itd. Venecija osniva katastik otoka 1421. godine u koji je bio uvršten i Molat, i daje ih pojedinačno u najam. Molat je tada bio unajmljen Kreši Zadu-

Sl. 5. Prapovijesni i povijesni spomenici otoka Molata: a) — koštane breče, 1. Vranač; b) — pećine, 2. Fortica, 3. Vodomarka, 4. Hrica, 5. Pećina na Bonasteru, 6. Golubinka; c) — paleolitski nalazi, 7. Ledenice, 8. Poplot, 9. Dražica; d) — gradine, 10. Gračina, 11. Knežak, 12. Lokardenik, 13. Straža, 14. Falsa kuća (?); e) — nadgrobne gomile (tumulusi), 15. Gomilice, 16. Kurilišće, 17. Zemljačine, 18. Vršak, 19. Stražica, 20. Triskavac, 21. Malića Straža, 22. Bavkul; f) — kamenolomi, 23. Zagračina; g) — solane, 24. Soline h) — predromaničke crkve, 25. Bavkul (»Grčka crkva«), 26. Manastirina; i) — postojeće crkve, 27. Sv. Marija, 28. Gospa od Karmena, 29. Sv. Andrija, 30. crkva Rođenja Marijina; j) — vapnenice 31., 32. i dr.; k) — kašteli, 33. Kula, 34. lovačka kuća na Tunu Velom; l) — groblja, 35. molatsko, 35a. logoraško u Molatu, 36. brguljsko, 37. zapuntelsko; m) — koncentracioni logor, 38. Jazi; n) — profana arhitektura, 39. kuće Lantana i Abelić; o) — ruralne aglomeracije, 40. Molat, 41. Brgulje, 42. Zapuntel, 43. Lučina, 44. Zapuntelska luka, 45. Brgumul.

linu (Zadulinis) i njegovu nećaku, građanima Zadra, za 1422 male libre godišnje, jer je osim pašnjaka i šume imao i »terrena arratoria«.²⁵ Ponovno je iznajmljen, kao cjelina, 1429. godine²⁶ a godine 1464, na javnoj dražbi, uzima ga u zakup na deset godina za 1830 malih libara Grgur Detrešić (Gregorius Detrico) zajedno s braćom, s posebnom dozvolom sadnje vinograda u dijelu otoka zvanom Val de Zampontel.²⁷ Uz iste uvjete opet je iznajmljen 1474. god. za 2300 malih libara Petru Detrešiću pok. Grge.²⁸ Familija Detrešić ga unajmljuje opet 1485—86. godine za 1900 malih libara.²⁹ Iz popisa prihoda od dražbe posjeda iz 1527. god. vidi se da je Molat iznajmljen za 2630 malih libara.³⁰ Tada se posebno ističe posjed u Zapuntelu koji je kao doživotni zakup (»livel«) iznajmljen porodici Detrešić. To je i realno s obzirom da je tu i danas agrarno najvredniji dio otoka. Godine 1539. Molat zakupljuju zadarske porodice de Soppe i Borgon,³¹ a onda se kroz čitavo XVI. stoljeće izmjenjuju razni zakupnici, jer je zavlдало vrijeme nesigurnosti i ratova s Turskom. S obzirom da je luka Sv. Marije (Lučina) bila jedna od najzaklonjenijih luka, u nju su dosta navraćali mletački i drugi brodovi, ali su tu bili česta meta uskočkih napada. Tako su 1542. god. uskoci u Lučini napali korčulanski grip i oduzeli mu mnogo robe.³² Nedugo zatim, 1571. god., Turci su se iskricali na otok i opljačkali ga.³³ Svi ti događaji, kao i opće nesređeno stanje, uvjetovali su da je tijekom XVI. stoljeća napustilo otok najviše stanovništva. Pljačke su se i dalje nastavljale, a jedna od najvećih je bila 1684. god., kada su dvije turske fuste iz Ulcinja, gdje je cvala piraterija, zarobile i odvele dvadeset stanovnika Molata u ropstvo.³⁴ Posljednji upadi vezuju se za razdoblje francuske uprave u Dalmaciji početkom XIX. st., kada su uglavnom engleski »službeni« gusarski brodovi izvršili nekoliko napada na otok (1808. god. opljačkali su jedan molatski jedrenjak, a 1810. god. opljačkali i zapalili kuću zapuntelskog župnika.³⁵) Još u XVII. st. su zbog toga osnivane tzv. »cernide«,³⁶

²⁵ Stjepan Antoljak Starine, knj. 42, str. 385; Nada Klaić-Ivo Petricioli, Povijest Zadra, II, str. 419.

²⁶ Stjepan Antoljak, Starine, knj. 42, str. 385.

²⁷ Naučna biblioteka u Zadru, (ubuduće NBZd) Stampa de compratori de Scogli, str. 1, (10664—Misc. c. 32.).

²⁸ Ibid., str. 2.

²⁹ Historijski arhiv u Zadru (ubuduće HAZd) Fond obitelji Lantana, sv. 10. Privatna korespondencija XIX. st.

³⁰ Commissiones et Relationes Tenetae, Zagreb I/1961, str. 199.

³¹ HAZd, Fond obitelji Lantana, sv. 10. Privatna korespondencija XIX. st.

³² Amos Rube Filipi, Senjski uskoci i zadarsko otočje, Pomorski zbornik, Zadar, 2/1964, str. 590.

³³ Ante Strgačić, Upadi osmanskih gusara u predjele zadarskih otoka, Zadarska revija, Zadar, 1953, II/4, str. 8.

³⁴ Ibid., III/1, str. 17.

³⁵ Vjekoslav Maštrović, Gusarenje kao efikasan faktor engleske blokade Francuza u Dalmaciji od 1808. do 1810. godine, Pomorski zbornik, Zadar, 8/1970, str. 701 i 703.

³⁶ Iz Tabulariuma, Zadar, I—IV, 1901—1904, str. 24, vidljivo je da su 1684. god. »cernide« brojile 98 članova sastavljenih od žitelja Molata, Brgulja i Zapuntela.

grupe naoružanih mještana za obranu od vanjskih napadača i domaćih izgreznika. Također vrlo česti toponimi Straža i Stražica svjedoče o osmatračkim točkama koje su održavane sve do pol. XIX st., kada je još prijetila opasnost od eventualnog napada Italije na ovaj dio naše obale.

Osim s navedenim teškoćama stanovništvo se moralo suočiti i s teškoćama koje su dolazile od strane veleposjednika i uprave u Zadru, koja je, potražujući od bogatijih zadarskih porodica znatna sredstva za ratovanja protiv Turske, morala pružiti zakupcima ustupke na posjedima, a na uštrb težaka. Tako 1615. godine zadarski knez naređuje da nitko u Molatu, Brguljama, Zapuntelu i Istu ne smije držati blago, osim onog za oranje,³⁷ a 1624. godine je uz to zabranjena i slobodna sječa drva za prodaju.³⁸ Čitav otok te godine, kao i svoj »livel« u Zapuntelu, opet uzima obitelj Detrešić za 2300 malih libara, uz ponovnu dozvolu sađenja vinove loze prema pravilima koja su vrijedila tada i za otok Olib.³⁹ Zadarski plemić Zuane Piccardi je 1633. godine zakupio otok za 3000 malih libara⁴⁰ a 1634. godine je kao i prijašnji vlasnici tražio zabranu sječe drva za prodaju uz kaznu od 25 dukata.⁴¹ Taj monopol na prodaju drva važio je i za Ist, koji je stalno slijedio sudbinu svog većeg susjeda.

Godine 1635. Venecija započinje veliku dražbu svojih posjeda zbog manjkova u državnoj blagajni⁴² i u okviru nje je prolongirala najam Molata Zuani Piccardiju za period 1635—1645. godina, opet za 3000 malih libara.⁴³ Također je prolongirala i doživotni zakup posjeda u Zapuntelu obitelji Detrešić za 110 malih libara.⁴⁴ Međutim do izmjena dolazi već 1638. godine, kada Molat ostaje pod zakupništvom Zuane Piccardija, ali uz uvjet da dozvoli vojsci sječu drva te da ne gradi nikakvih nastambi ni za ljude ni za blago, uz zakupninu od 10100 dukata.⁴⁵ Već iduće 1639. godine Molat na kratko zakupljuju zadarske plemićke obitelji de Soppe i Borgo.⁴⁶ Konačno, 1640. godine Molat, skupa s Istom i polovicom južnog Tarca u Kornatima, te sa 110 malih libara koje je isplaćivala obitelj Detrešić, otkupljuje bogata zadarska veleposjednička obitelj Lantana⁴⁷ i zadržava sve do kraja XIX. st. Lantane su porijeklom iz Bergama u Italiji, a u Zadar su došli u XVI. stoljeću. Bavili su se trgovinom, bili su kapetani, serdari, collonelli, zastupnici, svećenici itd. Strogost prvog od njih, Antonija Lantane, vidljiva je već u

³⁷ NBZd, *Stampa de compratori de Scogli*, str. 4. (10664—Misc. c. 32.).

³⁸ *Ibid.*, str. 4.

³⁹ *Ibid.*, str. 4.

⁴⁰ *Ibid.*, str. 6.

⁴¹ *Ibid.*, str. 7.

⁴² Ivan Grgić, *Otoci zadarskog arhipelaga na dražbi*, Narodni kalendar, Zadar, 1959, str. 108.

⁴³ NBZd, o. c., str. 12.

⁴⁴ S. Antoljak, o. c., str. 385.

⁴⁵ NBZd, o. c., str. 12.

⁴⁶ HBZd, o. c., sv. 5. Spisi o prihodima posjeda na zadarskim otocima.

⁴⁷ I. Grgić, o. c., str. 108.

samom početku kada je 1640. godine zatražio da se na otoku zabrani ispaša bilo kakva blaga sitnog zuba osim onog koje je vlasništvo braće Lantana.⁴⁸ Poslije je zabranio i bilo kakvu sječu drva, osim za gradnju nastambi, što je iste godine (1664.) uvjetovalo žaljenje stanovnika na tu odluku generalnom providuru u Zadru.⁴⁹ Međutim, nove naredbe o zabrani sječe i najmanje količine drva bez pismene dozvole Lantane, osim potrebne za kuću, uz kaznu za prekršaj od 25 dukata, bile su proglašene već 1666. godine.⁵⁰ Težaci su se te godine opet žalili, ističući da prije nikad nije bilo tako represivnih mjera.⁵¹ Međutim, zbog velikog utjecaja obitelji Lantana u Zadru i dobrih veza te zbog nesložnosti među seljacima, sudski proces u Zadru završio je na štetu stanovnika otoka. Naime, Zapuntel je odustao od žalbe 1667. godine jer su, kako se navodi, težaci Molata, Brgulja i Ista, zbog visokih troškova parničenja i putovanja čak do Venecije, pljačkali mještane Zapuntela, koji u tome nisu htjeli sudjelovati.⁵² Poslije dolazi do još većih represivnih mjera, te je mještanima triju pobunjenih sela 1675. godine određena i kazna da od novih vinograda nakon sedme godine moraju davati dohodak uz dodatak od 50 dukata.⁵³ Iako je obitelj Lantana imala i svojih teškoća pri organiziranju opskrbe otoka, raspodjele zemlje na otoku, zaštite šuma, teritorijalne obrane otoka od napada i sl., ipak je gotovo neobjašnjivo njezino okrutno ponašanje prema stanovništvu u cilju što veće vlastite koristi. Nameti, sputanost stanovništva, glad, bolesti, razne zabrane itd. uvjetovali su tijekom XVII. i XVIII. stoljeća brojne pojave protivzakonite sječe šuma, uzgoja blaga, ribarenja, te uzurpacije, krađe, pljačke i sl. Tako je na Molatu 1748. godine čak 39 ljudi (oko 8% stanovništva) koji su se ogriješili o zakon (u samom mjestu Molat čak 30 ili oko 13%). Većina je bila pod prismotrom, neki su bili uhapšeni, neki u zatvoru, drugi opet na galijama kao veslači, a neki pred smrtnom kaznom.⁵⁴ Također je 1777. godine donesen vrlo strog proglas o kažnjavanju prijestupnika i izgrednika.⁵⁵

Lantane su sve od polovice XVII. stoljeća, kada su došli u posjed Molata, pa sve do druge polovice XIX. stoljeća, kada su svoja prava na otok prodali obitelji Abelić, izvlačili s otoka četvrtine, sedmine, osmine i desetine u proizvodima koje je Molat davao. Glavni proizvod bilo je vino, kojeg su Lantane godišnje, već prema urodu, dobivali s otoka 100—300 barila. Također su dobivali ulje, žito (ječam, pšenicu), orzo, grah, leću, smokve, sir, rakiju, kože, ribu, drva i dr. i na tome znatno zarađivali. S druge strane, život molatskih težaka i ribara od dolaska Venecije pa sve do početka XX. stoljeća obilježavaju siromaštvo, česte

⁴⁸ NBZd, o. c., str. 18.

⁴⁹ HAZd, o. c., sv. 60. »1664 — Processo Contro il Comuni di Melada«.

⁵⁰ NBZd, o. c., str. 20.

⁵¹ Ibid., str. 21.

⁵² Ibid., str. 23.

⁵³ Ibid., str. 25.

⁵⁴ HAZd, o. c., sv. 28. Spisi o zadarskim otocima, XVIII st.

⁵⁵ Ibid., sv. 64. Proglas providura Alvisa Moceniga.

pljačke, bolesti. Stanovništvo je često bilo desetkovano, tako da ga polovinom XIX. st. nije bilo ništa više nego početkom XVI. stoljeća. Međutim, i uz te teškoće stanovnici otoka uvijek su sa susjednim otocima komunicirali vrlo intenzivno. Osim što su zajednički sudjelovali u ribolovu s Veloraćanima, Iščanima, Skardžanima i drugima, parničili se s njima protiv Ižana, odlazili na ždrijeb u Božavu, ulazili su u međusobne rodbinske odnose, te sklapali kupoprodajne ugovore. Osobito su kupovali vinograde u Velom Ratu i Dragovama i tamo ih obrađivali.

Posjed u Zapuntelu i dalje je ostao doživotni zakup obitelji Detrešić, ali se poslije spominju i druge obitelji, npr. 1799. godine zadarska obitelj de Soppe.⁵⁶ Lantane su se uvijek htjele domoći tog posjeda, ali im je to uspjelo tek u XIX. st. Zbog njega su najprije s Detrešićima a zatim i s drugima vodili sudske sporove.

Lantane zadržavaju Molat i u XIX. stoljeću, zajedno s obitelji da Ponte iz Zadra, koja se, povremeno i prije, zbog ženidbenih veza javljala kao suvlasnik otoka. Imali su na otoku svoje povjerenike, dvornike gastalde i pudare i sl. koji su im redovito slali izvještaje. Neki od Lantana živjeli su povremeno u svojoj maloj palači u Molatu, koju je 1664. godine dao sagraditi Orazio Lantana, tadašnji vlasnik otoka, a čiji su zidovi još uvijek dobro očuvani.⁵⁷ Pokraj nje je Petar Abelić, novi vlasnik otoka, dao krajem XIX. st. napraviti svoju kuću. Za njega L. Marčić ističe da je bio nezakonita porijekla i da je od austrijske vlade dobio titulu viteza od Molata.⁵⁸ U prevelikoj ambiciji naredio je svim Abelićima na otoku da promijene prezime u druga koja su postojala na otoku (Čuča, Jadrijevi, Kirjakin i Mandić).⁵⁹ Abelići su inače u XVII, XVIII. i XIX. st. bili bolje stojeća molatska obitelj iz koje su proisticali vođe sela, nadglednici, svećenici i sl. Od Petrova sina Kazimira Abelića otok je prešao u ruke sinova njegove sestre, udate u talijansku porodicu Gozetti u Zadru. Sve do raspodjele zemlje težacima, oko 1937. godine, imali su u Jazima dvije zgrade: u jednoj je stanovao glavni dvornik s prikupljenim prihodima (vino, ulje, sir itd.), a u drugoj je bila žandarmerijska stanica. Također su imali posebne nadglednike i u Molatu, Brguljama i Zapuntelu. Po istom principu kao što su to stoljećima činili nadglednici porodice Lantana tako su i ovi stajali na raskrižjima seoskih putova u vrijeme jematve i bilježili prihod i upućivali kmetove s određenim dijelom u skladište Abelića. Za ostale kulture procjenjivali su prihode i na osnovu procjene određivali »dohodak«. Između I. i II. svjetskog rata, kada je ukinuto kmetstvo u staroj Jugoslaviji, Molat se postupno oslobađa svojih gospodara i kmetstva. O tome na zvoniku mjesne crkve u Molatu govori spomen-ploča, na koju su otočani ponosni,

⁵⁶ Ibid., sv. 7.

⁵⁷ To je mala palača u istočnom dijelu maselja, kojoj su zidovi i danas dobro sačuvani, s ostacima ukrasa i zanimljivim reljefima HAZd, Fond obitelji Lantana, sv. 5. Spisi o prihodima posjeda na zadarskim otocima.

⁵⁸ Lucijan Marčić, Zadarska i šibenska ostrva, Naselja i poreklo stanovništva, Beograd 1928, knj. 26, str. 555.

⁵⁹ Ibid., str. 555.

a datirana je na 17. XI. 1937. Međutim proces raspodjele zemlje ni do danas nije formalno završen na cijelom otoku, jer je još uvijek cio prostor zapuntelskih zemalja, a djelomično i brguljskih, uknjižen kao vlasništvo Abelića, što stvara velike probleme tamošnjem stanovništvu.

Tijekom NOB Molat je imao izrazito važnu ulogu među otocima zadarske regije. Povezivanje napredne omladine s onom na otoku Ižu, a preko omladinaca koji su radili ili se školovali u gradovima na obali, započelo je 1939.⁶⁰ godine što je uvjetovalo oformljenje organizacije SKOJ-a, s 20 članova i pojedincima u Brguljama i Zapuntelu, već početkom 1940. godine.⁶¹ Organizacija je djelovala uglavnom preko Kulturno-prosvjetnog društva Molat i radom je obuhvatila gotovo svu mušku omladinu mjesta. To je činilo realnu osnovu formiranja ćelije KPJ već 1941. godine.⁶² S prvim partizanskim odredom sa zadarskih otoka koji je krenuo s otočića Maslinovca u prosincu 1941. godine, a brojio je 30 boraca, odlaze i 4 Molaćana.⁶³ Talijani ljeti 1942. godine osnivaju koncentracioni logor na Molatu, u uvali Jazi, kroz kojega je prošlo više od 20.000 ljudi, od kojih je oko 350 ubijeno ili je umrlo u logoru, a izvjestan broj je umoren u drugim mjestima (taoci).⁶⁴ Logor je osvojen kada je kapitulirala Italija. Tijekom druge polovine 1942. godine u Molatu, Brguljama i Zapuntelu osnovani su i NOO-i, a poslije su djelovali još i Savez mlade generacije i AFŽ.⁶⁵ U Molatu je bilo sjedište minerskog odjeljenja s brodovima »Kolega« i »Tunolovac«, koji kasnije sačinjavaju tzv. Molatsku flotilu.⁶⁶ Za Molat je od velikog značenja bilo održavanje veza s otokom Ižom i s kopnom preko Vira, kuda je funkcionirala i telegraf-ska veza. Održavale su se i telefonske linije, a partizanska osmatračnica bila je u napuštenim vojnim objektima na Bonasteru. Molatski motorni jedrenjak »Jela«, koji je plovio na relaciji Vis—Bari, potopljen je u prosincu 1943. godine.⁶⁷ Ukupno je u NOB stradao 31 stanovnik sela Molata, od toga 22 borca na bojištima, 7 stanovnika Brgulja i 7 Zapuntelaca.⁶⁸ U Molatskom logoru bilo je internirano i šezdeset Molaća-

⁶⁰ Marijan Karlo Žuvić, Pregled razvitka revolucionarnog pokreta i narodno-oslobodilačke borbe na zadarskim otocima, Zadarsko otočje, zbornik, Zadar 1974, str. 238.

⁶¹ Rikard Sutlović, O revolucionarnom i antifašističkom omladinskom pokretu na zadarskom otočju do ljeta 1941. godine, Zadarsko otočje, zbornik, Zadar 1974, str. 250 i 251.

⁶² M. K. Žuvić, o. c., str. 238.

⁶³ Šime Lukin, Sjećanje na ustanak u Malom Ižu, Zadarsko otočje, zbornik, Zadar 1974, str. 280.

⁶⁴ M. K. Žuvić, o. c., str. 244.

⁶⁵ Valentin Uranija, O nastanku i djelovanju narodne vlasti na zadarskom otočju 1941—1945, Zadarsko otočje, zbornik, Zadar 1974, str. 339.; Izbor dokumenata o ustanku u Malom Ižu 26. VIII. 1942 Zadarsko otočje, zbornik, Zadar 1974, str. 298., 6. prilog.

⁶⁶ Kažimir Priobilović, Osnivanje i razvoj mornarice NOVJ u Sjevernoj Dalmaciji, Zadarsko otočje, zbornik, Zadar 1974, str. 315.

⁶⁷ Šime Vlasanović, Brodovi zadarskog otočja u narodnooslobodilačkoj borbi, Zadarsko otočje, zbornik, Zadar, 1974, str. 332.

⁶⁸ Narodni list, Zadar, 7200/1978, str. 6.

na.⁶⁹ U spomen stradanjima molatskog stanovništva otkriven je u mjestu Molatu 1979. godine impozantan spomenik akademskog kipara J. Sabolića.

Posebno je pitanje u historijsko-geografskom razvoju Molata početak postojanja današnjih naselja, što je vrlo teško ili uopće nemoguće točno ustanoviti. Iako se Molat spominje još 995. godine, realno je početke nastajanja tog naselja koje nosi ime otoka datirati prije toga vremena. Također se to odnosi i na Zapuntel i Brgulje, koji se u ispravama nalaze mnogo kasnije. Zapuntel se prvi put spominje oko 1450. godine, i to kao luka Sanpontello,⁷⁰ te 1464. godine kao Val de Zampontel,⁷¹ pa 1469. godine kao San Putelo,⁷² 1471. godine kao Gianpontello,⁷³ 1497. godine kao Campontello⁷⁴ itd. Brgulje se spominju tek 1527. godine kada se vrši prvi mletački popis stanovništva.⁷⁵ Upravo broj stanovnika naselja na otoku tada (Zapuntel 198, Molat 170 i Brgulje 150) govori da su i Zapuntel i Brgulje stara naselja, mnogo starija nego bi se to moglo pretpostaviti na temelju prvih do sada poznatih spomena. I samo ime Brgulje koje se može uvrstiti među imena romanskog porijekla (Brgul-je) ide u prilog takvu mišljenju.⁷⁶

Postanak riječi Molat već je donekle objašnjen, dok se za Zapuntel i Brgulje također može samo nagađati. Iako se Zapuntel najuvjerljivije izvodi od »za puntom« ili »za puntalom«,⁷⁷ što bi značilo »iza rta«, a odgovaralo bi i položaju Zapuntelske luke, moguća su i druga objašnjenja. Stariji oblici Gianpontel, San pontello, Campontello, upućuju na to da je možda između Ista i Molata postojao nekakav prijelaz (ponte). Danas je tu prolaz širine 155 m i najveće dubine 6 m. Takvu tezu o eventualnoj vezi dvaju otoka potvrđuje više dokumenata, među njima i jedan iz 1612. godine u kojem se navodi: »... da Premuda, tu vuoi andar di fuera tienti all'isola di Screda, e puoi all'isola d'Esto che si dice Gian Pontello, e puoi vienti in Melada.«⁷⁸ U ispravama XV, XVI. i XVII. stoljeća vrlo se često nazivi Ista i Zapuntela miješaju, među ostalim i zato što su dugo činili jedinstvenu župu, što omogućuje razmatranje više teza o eventualno postojećoj vezi dvaju otoka. P. Skok daje još jednu mogućnost, da naziv Zapuntel potječe od romansko-dalmatinskog deminutiva riječi Žaplo (koja se sreće i na južnom dijelu otoka), što bi

⁶⁹ Ibid., str. 6.

⁷⁰ R. Almagia, o. c., vol. I/1944, tabla XIV, Carta regnita probabilmente di fra Mauro a San Michele di Murano, cca 1450.

⁷¹ NBZd., o. c., str. 1.

⁷² R. Almagia, o. c., vol. I/1944, tabla LI.

⁷³ Ibid., tabla XVII.

⁷⁴ Ibid., tabla XIX.

⁷⁵ Š. Ljubić, Commissiones et relationes Venetae, Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium, II, Zagreb 1877, str. 46.

⁷⁶ Petak Skok, Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima, I, Zagreb, 1950, str. 96.

⁷⁷ Ibid., str. 96.

⁷⁸ Portolano del Mare nel qualsi dichiara minutamente del sito di tutti i porti quali sono da Venetia, Venezia 1612.

označavalo selo na »tijesnom« s lučicom.⁷⁹ Za Brgulje, osim prilično uvjerljiva romanskog porijekla — bilo je pretpostavki da potječe od riječi brgulja, koja u nekim dijelovima Primorja označuje svetkovinu, ili od latinske riječi verbulare = (tal. bergolare) = bezbrižno razgovarati⁸⁰ također se ističe vjerojatnost da se u osnovi te riječi nalazi keltsko-ilirska riječ briga (=brdo).⁸¹

IV. DRUŠTVENA VALORIZACIJA

1. Prometne veze

Promet za otok Molat, kao i za sve otoke, znači najvažniju nit, sponu uklapanja u život zajednice, bez koje nema egzistencije. Periodi prometne nepovezanosti s okolnim otocima, kao i s centrima na obali, naročito sa Zadrom, uvjetovali su dugotrajniju kriznu izoliranost i zastajanje. Nasuprot tome, periodi mira i dobre prometne povezanosti, u sklopu s ostalim društveno-gospodarskim pogodnostima, povoljno su se odražavali na život stanovnika i razvoj naselja.

Do danas bi se mogle izdvojiti dvije osnovne faze prometnog povezivanja otoka s kopnom i drugim otocima. Prva, veoma dugotrajna faza nesigurnosti plovidbe i nestalnih linija, te privatnih trgovačkih veza za potrebe zadarskih posjednika uz lokalni individualni prijevoz manjim čamcima, trajala je sve do druge polovice XIX. stoljeća, kada se pojavljuju prvi linijski brodovi na stalnim brzim i lokalnim prugama. Prva faza, bez obzira na valorizaciju Zapuntelske luke i luke Sv. Marije (Lučine), odnosno Molašćice, koje su uz Telašćicu, luku Sutomišćice i Solišćicu, bile najzaklonjenije i najznačajnije luke zadarskog otočja i bile dosta valorizirane u prometnim vezama Istre i cresko-lošinjskog otočnog niza i Zadra, kao i u vezama sa susjednim naseljima zbog zajedničkog ribolova, može se ipak nazvati fazom prometne izoliranosti od svjetskih i domaćih prilika.

Druga faza započinje pedesetih godina XIX. stoljeća. Godine 1853. zadarski lučki ured otvara agenciju u Molatu, s još 14 na drugim otocima,⁸² a 1872. godine otvorena je i ispostava u Zapuntelu, koja je, međutim, već 1877. godine ukinuta, odnosno premještena u Ist.⁸³ Prva brza pruga Rijeka—Zadar—Ancona tršćanskog »Lloyda« puštena je u promet 1877. godine, a saobraćala je jednom u dva tjedna vraćajući i u Molat, što je bilo od velikog značenja.⁸⁴ Godine 1879. uvedene su brze parobrodne pruge Trst (Rijeka)—Mali Lošinj (Senj)—Silba—Molat—Zadar

⁷⁹ P. Skok, *lo. c.*, str. 96.

⁸⁰ *Ibid.*, str. 96.

⁸¹ Pomorska enciklopedija JLZ, I, Zagreb 1955, str. 579.

⁸² Oliver Fio, Pomorstvo zadarsko-šibenske regije u drugoj polovini XIX stoljeća, Radovi Instituta JAZU u Zadru, I/1954, str. 258.

⁸³ *Ibid.*, str. 258.

⁸⁴ O. Fio, Parobrodarstvo Dalmacije 1878.—1918., Institut JAZU u Zadru, 1962, str. 150.

—Biograd—Murter—Šibenik—Rogoznica, tršćanskog »Lloyda«.⁸⁵ Od 1893. godine zadarsko društvo »Zaratina« održava lokalnu prugu Zadar—Božava—Molat—Ist—Premuda—Silba—Olib, koja je saobraćaja dva puta tjedno.⁸⁶ Za to vrijeme prilično dobra povezanost Molata sa Zadrom i drugim gradovima snažno se odražava i na cjelokupan život otoka. Već razvijeno vinogradarstvo, maslinarstvo, sirarstvo i soljenje ribe dobivaju značajne impulse daljeg razvoja, što je utjecalo i na znatan porast broja stanovnika u periodu 1880—1910. Krajem XIX. stoljeća parobrodsku redovitu liniju dobivta i Zapuntel. U okviru zadarskog otočja tada je svega 7 luka imalo status trgovačke luke, a među njima je bio i Molat (Zadar, Sali, Ist, Silba, Molat, Rab i Pag).⁸⁷ Pomorstvo, kao ljudska aktivnost, postaje vrlo značajno. Stanovnici Molata, Brgulja i Zapuntela, kao i brojnih drugih naselja na zadarskom otočju, zapošljavaju se na brodovima kao mornari, strojari, kuhari, a znatno manje kao oficiri, kapetani i kormilari. To zapošljavanje je sve do najnovijeg vremena vrlo izraženo. Tako se npr. otok Molat po apsolutnom broju izdatih pomorskih knjižica u periodu 1947—1966. nalazio na šestom mjestu u skupini zadarskih otoka i to sa 185 knjižica (Zapuntel 76, Brgulje 60 i Molat 49).⁸⁸ Školovanog je kadra bilo izrazito malo, svega 1 kapetan, 6 brodovođa i 6 brodstrojara.

Pomorske prometne veze, kao i proces unošenja inovacija njima uvjetovan, doveli su već u samom početku do pojava, najprije sporadične, a zatim sve učestalije emigracije stanovništva u Zadar, Rijeku, Trst i druge gradove Jadranskog primorja, a i u inozemstvo, naročito u SAD, Kanadu, Australiju, Argentinu, Novi Zeland i Čile. Već 70-tih godina XIX. st. postoji na ušću Missisipija, kod New Orleansa, kolonija Molaćana i drugih stanovnika zadarskog kraja.⁸⁹

U razvoju pomorstva na zadarskom otočju i na cijeloj našoj obali Molat kao cjelina nije imao toliko značenje kakvo su u XIX. stoljeću imali npr. sjevernije položeni otoci Lošinj, Silba, Ist i Premuda. Dok su 1880. godine npr. svega 2 broda male obalne plovidbe bila registrirana u Molatu, na Silbi ih je bilo 12, a na Istu čak 17.⁹⁰ Također je po broju manjih čamaca Molat bio znatno iza Ista i Silbe. Ipak se mora napomenuti da su stanovnici otoka Molata, kako sami Molaćani, tako i Zapuntelci i Brguljci, bili često suvlasnici brodova registriranih u Istu, zajedno s Iščanima i Olibljanima. U floti od 15 većih motornih jedre-

⁸⁵ Dinko Foretić, Otoci zadarskog arhipelaga u vremenu od 1860 do 1940, Zadarsko otočje, zbornik, Zadar 1974, str. 223.

⁸⁶ O. Fio, Parobrodarstvo Dalmacije 1978.—1918., Institut JAZU u Zadru, 1962, str. 139.

⁸⁷ O. Fio, Analiza porijekla i kretanje ponude radne snage u brodarstvu u zadarskom pomorskom okrugu za razdoblje 1947—1966, Radovi instituta JAZU u Zadru, 15/1968, str. 125.

⁸⁸ Ibid., str. 125.

⁸⁹ Vinko Foretić, Udio naših ljudi u stranim mornaricama, Pomorski zbornik (jub.) I, Zadar 1962, str. 326.

⁹⁰ O. Fio, Pomorstvo zadarsko-šibenske regije u drugoj polovini XIX stoljeća, Radovi Instituta JAZU u Zadru, 1/1954, str. 262.

njaka na našoj obali Jadrana nalazio je kruha velik broj pomoraca otoka Molata sve do početka II. svjetskog rata. Bogatiji žitelji otoka, mahom oni koji su se s ušteđevinama vratili iz prekomorskih zemalja, sudjelovali su kao suvlasnici-karatisti u vlasništvu brodova registriranih u lukama Molat i Ist. Tako su u vlasništvu imali motorni jedrenjak »Jela« s 336 Brt matične luke Molat, gdje su 8 Molaćana, 1 Brguljac i 1 Zapuntelac imali više od polovine broda u razdoblju od 1927. do 1938. godine, kada brod prelazi u potpuno vlasništvo Molaćana.⁹¹ Također je od 1935. god. u potpunom vlasništvu Molaćana bio i motorni jedrenjak »Ilirija« s 239 Brt, matične luke Molat.⁹² Od 1926. god. jedan Molaćanin bio je suvlasnik motornog jedrenjaka »Orjen« s 204 Brt, matične luke Ist, a od 1925. god. jedan Zapuntelac motornog jedrenjaka »Labud« sa 164 Brt, također matične luke Ist.⁹³ S više od polovice vrijednosti motornog jedrenjaka »Dinara«, s 307 Brt, matične luke Ist, sudjelovali su jedan Brguljac te po dvojica iz Molata i Zapuntela od godine 1938.⁹⁴ Trojica mještana Zapuntela i jedan Brguljac posjedovali su više od polovice dionica motornog jedrenjaka »Jadran« sa 196 Brt, matične luke Ist od 1929. god., a od 1939. god. dvojica Molaćana imali su u vlasništvu više od četvrtine broda »Straža« sa 170 Brt, matične luke Ist.⁹⁵ Godine 1924. kupljen je i parobrod »Olib« s 887 Brt, matične luke Ist, nad kojim su vlasništvo, osim Olibljana i Iščana imala i dva Molaćanina, jedan Zapuntelac i jedan Brguljac.⁹⁶ Zahvaljujući ovakvu razvoju brodarstva, naravno u lokalnim razmjerima, ali ne i od malog značenja za taj dio zadarskog otočja i naše jadransko pomorstvo u cjelini, tim više što je ostao bez regionalnog centra Zadra i bez tradicionalnih veza s lošinjskim prostorom, bilo je na otoku za različita pomorska zvanja osposobljeno 8 Molaćana, 3 Zapuntelca i 2 Brguljca,⁹⁷ što je bilo znatno manje nego na susjednim otocima Silbi, Premudi, Istu i Olibu, ali je ipak mnogo značilo. Među stanovnicima otoka najveći dioničari spomenutih brodova bili su iz Molata: Stamać, Bašić, Kaštelanić, Matulić, Spanići i Mandić; iz Brgulja: Šarunić, Marketo, Ružić (svi došli iz Amerike između 1920. i 1923. godine) te iz Zapuntela Batković, Moković, Viskov, Radov i Kordić.⁹⁸ Također je u Jadranskoj linijskoj plovidbi imao 32 dionice Šime Magaš, trgovac i posjednik iz Molata.

Druga faza dosiže svoju kulminaciju u predratnom i naročito poslijeratnom periodu, kada se prelazi s parobroda na novije motorne bro-

⁹¹ O. Fio, Pomorstvo otoka Oliba, Radovi Instituta JAZU u Zadru, 4—5/1959, str. 253.

⁹² O. Fio, Pomorstvo otoka Ista, Radovi Instituta JAZU u Zadru, 3/1957, str. 243.

⁹³ Ibid., str. 242.

⁹⁴ Ibid., str. 242.

⁹⁵ Ibid., str. 243.

⁹⁶ O. Fio, Pomorstvo otoka Oliba, o. c., str. 252 i 253.

⁹⁷ Ibid., str. 249.

⁹⁸ O. Fio, Pomorstvo otoka Ista, o. c., 3/1957, str. 244.

dove i kada je povezivanje naselja na otocima postalo učestalije. Sva tri naselja na otoku danas imaju redovite dnevne veze, koje se u sezoni pojačavaju. Međutim, današnje vrijeme, kada flota s kojom radi »Jadrrolinija« zastarijeva i postaje nefunkcionalna, zbog sporosti, velikog broja zaposlenih, čestih mijenjanja reda vožnje itd., polako pokazuje potrebu prelaska u treću fazu prometnog povezivanja Molata. Naime, današnje stanje kao i suvremene koncepcije razvoja prometa na otocima te društvene potrebe upućuju na uvođenje cestovnog prometa na otoku. U poslijeratnom periodu su od zadarskih otoka ceste dobili samo Pag i tek iza sedamdesetih godina Pašman, Ugljan i Vir, ako se ne uzmu u obzir sasvim male dionice na Sestrunju, Molatu i Dugom otoku. Koliko su one pomogle razvitku i napretku tih otoka nije potrebno posebno isticati. Danas se intenzivno radi na cestovnom povezivanju svih deset naselja Dugog otoka saobraćajnicom dugom pedesetak km, a predviđena je i skora izgradnja ceste na Molatu i Istu, koja bi u dužini od petnaestak km povezala sva četiri naselja oba otoka kao i njihove zaseoke. Preko Tjesnaca Zapuntel izgradio bi se most, a u naselju Molat novo trajektno pristanište u Lučini. Glavnina pomorskog prometa tada bi se svela na jednu luku, a otočke veze osiguravale bi se autobusnim linijama. Tako bi se racionalizirali putnički i trgovački promet, prijevoz učenika, pošte, zdravstvena zaštita, poslovi mjesnog ureda itd., a sve u cilju smanjenja današnje izrazite ovisnosti o gradu i njegovim uslugama. Odmah treba napomenuti da trajektni prijevoz putnika ne bi bio opravdan, već za putnički prijevoz treba uvesti brže i rentabilnije brodove. Trajektni prijevoz trebao bi biti sporadičan i uglavnom u službi servisiranja otoka. Skeptična mišljenja o neopravdanosti izgradnje cesta na otoku, zbog danas znatno smanjenog broja stanovnika i sl., nedovoljno uzimaju u obzir sve faktore koji na takvu izgradnju utječu, a to su nužnost međusobnog povezivanja naselja, i zimi kada su prepuštena sama sebi, i ljeti kada se broj stanovnika višestruko poveća zbog značajnog posjeta domaćih iseljenika i turista, zatim potrebe narodne obrane, potrebe rentabilnijeg iskorištenja ustanova i funkcija na otoku, potrebe revitalizacije različitih grana gospodarstva i s tim života na otoku uopće itd. Danas na otoku postoji 3 km. asfaltiranih lokalnih cesta širine 2,5 m i to 2 km između Zapuntela i Zapuntelske luke i 1 km između Brgulja i Brgumula, a služe za povezivanje tih od mora udaljenijih naselja s brodskim pristaništima i lučkim zaseocima. Put Molat—Brgulje Zapuntel, koji se u evidenciji SIZ-e za lokalne ceste naziva »neprosječenom cestom«, samo iznimno služi za promet motornih vozila.

Sigurnosti pomorskog prometa u vodama Molata služe obalna svjetla na otočićima Trata i Vrtilac, Tun Veli i Tun Mali, te na otočiću Golac i rtu Bonaster, i to za pomorske veze koje s pučine Jadrana, prolazom Maknare, Sedmovračem i prolazom Velo Žaplo vode u pravcu Virskog mora i Zadarskog kanala. Osim ovih postoji lučko svjetlo u Lučini (Molat) i svjetlo na ulazu u Tjesnac Zapuntel sa NE strane na rtu Vranač (Gomilice), te oznaka pličine s SW strane ulaza u tjesnac, zapadno od rta Šibinjski.

Povoljna su sidrišta za velike brodove, bez valova za svakog vjetra, u Brguljskom zaljevu (Molašćica) i to naročito NW od otočića Brguljski Školj, u uvali Jazi, odnosno južno od otočića Tovarjak, i u Tjesnacu Zapuntel. Za manje brodove preporučljivo je sidrenje još i u uvalama Lučina, Podgrblje i Pržine. Zabranjeno je sidrenje uz poluotok Bonaster, u uvalama Jakinskoj, Konopljički i u uvali Veli bok na Tunu Velom. Također je zabranjeno sidrenje u prolazima Velo Žaplo i Tisno. Uvala Luka u dnu Brguljskog zaljeva (Molašćica) nije povoljna za sidrenje za vrijeme juga zbog velikih valova.

2. Stanovništvo

a) Opće značajke

Naseljenost Molata od najstarijih vremena do danas je, što se može zaključiti iz prethodnog poglavlja o historijsko-geografskom razvoju, vjerojatno neprekidno trajala. Sa sigurnošću se ne može dokazati jedino za period rimske vladavine, ali ju je i tada realno pretpostaviti. Otok od prethistorijskih vremena ima ime koje se u svom slaveniziranom obliku sačuvalo do danas, pa je i to uvjerljiv dokaz kako kontinuiteta njegove naseljenosti tako i njegove valorizacije. Talijanizirani naziv Melada koji se neprekidno javlja sve do kraja XIX. stoljeća u literaturi, ispravama, kartama itd. nikad nije bio uvriježen kod naroda, koji ga je uvijek zvao isključivo njegovim hrvatskim oblikom Molat.

Na Molatu postoje 3 statističke jedinice-naselja, s još 3 pripadajuća zaseoka. Molatu pripada Lučina, Brguljama Brgumul ili Brguljska luka, a Zapuntelu Zapuntelska luka. Naselja su nastala u pravilu podalje od morske obale zbog vjekovne nesigurnosti života uz nju, uzrokovane čestim napadima i pljačkama kako od raznih legalnih flota (Venecija, Turska, Francuska i dr.), tako i od uskoka, gusara, pirata i drugih. Molat se razvio na blagom sedlu između uvale Lučina i uvale Jazi, na nadmorskoj visini od 26 m. Brgulje su smještene na vrhu glavnog otočnog bila, na najpovoljnijem mjestu prijelaza iz pravca uvale Vrulje prema sjevernim uvalama Pržine i Lipić. Najudaljenije su od mora, na nadmorskoj visini od 60 m. Zapuntel je smješten u NE dijelu Zapuntelskog polja, na padinama Braskovca i Lovrića, na nadmorskoj visini od 35—59 m. Zaseoci su nastali uz luke naselja, pored starih magazina i mula. Lučina se novijim razvojem Molata gotovo spojila s glavninom naselja, Brgumul je novijeg datuma i sa svega desetak kuća, uglavnom za odmor. Zapuntelska luka je najviše udaljena od svog matičnog naselja, gotovo 2 km, i ima oko dvadesetak kuća, uglavnom novijih.

Na Molatu, barem do sada, nije došlo do drastičnih zahvata u tradicionalnu arhitekturu, kojih ima sve više uzduž naše obale. Iznimku čine nekoliko objekata u samom Molatu. Stare kuće uglavnom se održavaju i obnavljaju, a gradi se i veći broj novih. Ipak propada nekoliko

vrjednijih objekata, što bi trebalo spriječiti. Naselja su vrlo čista i uredna, s mnogo cvijeća i drveća.

Molat nije sačuvao mnogo etnografskih svojstava, ali sudeći po podacima iz literature običaji njegovih stanovnika bili su vrlo zanimljivi i raznoliki. Danas su se, kao i nošnja, sasvim izgubili, ali je vrijedno podsjetiti na dva dosta značajna: biranje i krunjenje pučkog kralja i »laši«. Biranje i krunjenje pučkog kralja, koje se vjerojatno kao spomen na doba biranja hrvatskih narodnih vladara, zadržalo u više mjesta u našem primorju (Knin, Sinj, Šibenik, Silba, Olib, Veli i Mali Iž, Kaštel Stari, Molat i dr.), zabilježio je na Molatu Giuseppe Pignata 1694. godine dok je bježao pred rimskom inkvizicijom.⁹⁹ Mještani su birali kralja, na tri dana u godini, na uspomenu na doba narodnih vladara uz dozvolu Venecije, kad su i prognani mogli biti na otoku bez prava prosvjeda venecijanskog namjesnika. Kralj je bio krunjen krunom s crvenim vrpčama i išao je u pratnji 60 vojnika, s bubnjarima koji su imali male bubnjeve s jednim dnom i praporcima. Iza njih su u koloni bili kapetan i omladina sa zastavom od crvene svile s bijelim križem i zataknutom grančicom lovora i dvije naranče. Nakon čašćenja kod kralja odlazilo bi se na seoski trg gdje se pjevalo, sviralo, plesalo i skakalo »poput žetelaca«. Uz ovaj običaj koji se zadržao vjerojatno i poslije, možda i do početka XIX. stoljeća, spominju se i do početka XX. stoljeća održavane »laši«.¹⁰⁰ To je svetkovina koja se održavala na mrtvi dan (2. studenog) na mjesnom trgu Trzno, kada su težaci koji su mogli i oni koji su bili dužni donosili kruh, koji se rezao na kriške (»landule«), a crkva je davala vino u zahvalnost što su težaci obrađivali crkveni vinograd. Tada bi čitav puk Molata blagovao kruh i vino. Također je bio, sve do I. svjetskog rata, za vrijeme koleda ili na »svece« običaj da se na seoskom trgu Trzno zapali velika vatra, a svaki je domaćin trebao donijeti 5 šoldi i brime drva ili 10 šoldi, ako nije htio nositi drva, a oko vatre se pilo, jelo i plesalo.¹⁰¹ Takav je običaj bio i u Brguljama, a slične svetkovine održavale su se i u Zapuntelu, gdje su se kolede i veliki sveci slavili uz velike vatre, piće i jelo, te uz igranje kola sve do 1958. godine.

Govor Molačana je čakavski kakav se sreće na zadarskom otočju, s mnogo posebnosti i originalnosti. Održava se i danas u priličnoj mjeri među stanovništvom otoka, a odlika je i otočana koji žive u Zadru, iako su oni izgubili mnogo od osebjnosti svog govora. Postoje i određene razlike između pojedinih naselja otoka, a najizrazitija je tzv. čakavština Molata naspram čakavštine u Zapuntelu i Brguljama. Potrebno je

⁹⁹ Josip Matasović, Svečanosti »biranih kraljeva« u mletačkoj Dalmaciji, poseban otisak iz Narodnih starina, Zagreb 1924, str. 3—8. (Viktor) C(ar) E(min), Krunidba pučkog kralja na Molatu, Jadranska straža, Sušak, 10/1940, str. 409. i 410.

¹⁰⁰ Vladislav Cvitanović, Zadužbine — »Laši« na otocima zadarskog arhipelaga, Radovi Instituta JAZU u Zadru, 9/1962, str. 212.

¹⁰¹ Prema pričanju starijih mještana.

ovdje spomenuti i miješanje ikavice s ekavicom, prisutno i na susjednim otocima zadarskog arhipelaga i Kvarnera.

Molaćani su po nacionalnosti Hrvati. To, uz dokumente iz historijsko-geografskog razvoja otoka te brojne popise dokazuju prezimena i toponomastika otoka. Od 547 stanovnika 1971. godine čak su 542 bili Hrvati, odnosno 99,1% (Brgulje 100,0%, Zapuntel 99,4% i Molat 98,4%). Godine 1961. udio hrvatskog stanovništva bio je nešto manji (96,4%) zbog određenog broja zaposlenih pripadnika drugih nacionalnosti u državnim službama i službama JNA.

Toponomastika Molata vrlo je bogata i njezino upoznavanje iziskuje šire i opsežnije proučavanje. Na karti Molata 1:25000 uneseni su svi pripadajući toponimi koji su se mogli ustanoviti uz konsultaciju raznih topografskih karata, katastarskih i drugih planova te stanovnika otoka. Toponimi govore o hrvatstvu otoka, mada manji broj vuče predilirsko, ilirsko i romansko podrijetlo. Usko su vezani za stočarsku, poljodjeljsku i ribarsku valorizaciju otoka i okolnih voda, vjerno odražavaju biljni pokrov, krške oblike, obilježja reljefa itd. U ovom radu sakupljeno je oko 170 odnosno 200 (ako se dvojni nazivi tretiraju kao posebni) toponima,¹⁰² mada bi se možda, još detaljnijim istraživanjem, mogli ustanoviti još neki. Do sada je najprecizniji i najdetaljniji toponomastički

¹⁰² To su slijedeći toponimi poredani abecednim redom: Bačvica, Baseti vrh, Bavkul, Bela (Bila) punta, Belilo, Bilića gomila, Bitve, Bivošćak o., Blagove ograde, Bok, Bonaster (Banaster) pol., Bonaster rt, Bonaster plič., Bosci, Braskovac, Brguljak (Brguljski Skolj) o., Brguljak vrh, Brgulje, Brgumul (Brguljski Mul), Brguljski zaljev (Molašćica), Brusnica, Cisterne, Dočić, Draga, Dražica, (Mol. polje), Duvčina, Falsa kuća (Kučina), Fortica peć., Garine, Garma u., Glavica rt, Goločina, Golubinka peć., Golubinka rt, Gomilica, Gomilice (Vranač) rt, Gračina (Gracina), Harbatica, Harvin, Hrica, Hripnjak (Krivnjak) hr., Jakinska (Jakišnica), Jakinska rt, Jakinska u., Jazi. u., Jazići u., Jaz u., Juški Bočac, Kamenjak (Lušnjak, Mušnjak) o., Karnice, Karstul u., Knežazić (Knezanček, Knižazić) o., Knežazić vrh, Knežak vrh, Konali, Konopljika (Konopljica, Konopljička) u., Konopljika rt, Kraji, Kriakove ograde, Kriški, Kriški vrh, Krivnjak (Hripnjak, Kribnjač) o., Krtigov vrh, Kučina, vrh, Kunščak, vrh, Kunteja, Kurilišće, Lanterna, Ledenice, Lipić (Zalipić) u., Lipišnjak, Lokardenik, vrh, Lokva (Brgulje), Lokva (Zapuntel), Lokva (Molat), Lokvica, Lovrić (Lovrešić), Lovrić (Lovrešić), vrh, Lučina u., Luka, Luka u., Maduhova glavica, Maknare, pr., Mala Tramerka (Tramerčica, Trmačica) o., Malića straža, Malo Zaplo pr., Mirine, Mladin (Mladina) o., Mladin (Mladina) u., Modrača, Molat, o., Molat nas., Molašćica (Brguljski zaljev) u., Mušnjak (Kamenjak, Lušnjak) o., Na Gmajno, Na Kupinu, Na Lipić, Ogradine, Oštračić, Oštračić vrh, Oštrak, vrh, Oštri vrh, Pečišće, Pod Bilicu, Podgarbica, Podgrblje (Podgarbe, Podgrbe) u., Pod Harbaticu, Podlokardenik, Podlokva, Podlokvica, Podlovrić, Podpoljce, Podponikve, Podtriskavac, Polje (Molat), Polje (Zapuntel), Poljce, Ponikve, Ponikvica, Pople, Porat, Pribov, Prisika u., Prisiški vrh, Pržina (Pržine) u., Put Bavkula, Ravunac, Rižnjak (Grižnjak) o., Rudin, vrh, Sabuša, u., Saščinka, Sedmovrače, Sičica (Sičica) o., Sirunjski, Služinja Smokvina (Smokvica), Smokvica, vrh, Solinski rt, Srednji kanal, Stopanji (Stopanja) rt, Straža (Brgulje), Straža (Molat), Stražica (Molat), Stražica (Zapuntel), Studena u., Šibinjski rt, Šijane, Šmirna njiva, Štrel (Tisno), Tisnova punta rt, Tovarjak (Tovarnjak, Trstenik) o., Tramerčica (Mala Tramerka, Trmačica) o., Trata, o., Trimuli, u., Triskavac, vrh, Trstenik (Tovarnjak) o., Tratice, Tun Mali (Tunić) o., Tun Veli, Tunski kanal, U Gmajno, Vala Kriškog, u., Vapojni u., Vazmorac, Veli bok rt, Veli bok u., Velo žaplo pr.,

inventar Molata i pripadajućih mu otočića dat na Topografskoj karti Jugoslavije 1:25000, koja donosi čak 95 toponima.

Prezimana na Molatu,¹⁰³ koja se spominju od XV. stoljeća do danas, vrlo su mnogobrojna, često izrazito osebujna, a samo se manji dio sreće

Visoki, vrh, Vodena trata u., Vodomarka (Vadamarka) u., Vranač (Vranac), Vranač (Gomilice) rt, Vranač u., Vršak (Veršćak, Molat), Vršak (Zapuntel) vrh, Vršak južni, Vršak sjeverni, Vrtlac o., Vrulje, u., Zaglav, Zaglav, vrh, Zagračina, u., Zagračina, Zaharvin, Zalipić (Lipić) u., Zapuntel, Zapuntelska luka, Zapuntelski tješnac, Zadrljan (Zarljan) u., Zemljačine, Zastrážica, Zašibinjski u., Zgon, Zmorašnji bočac, Zorljeva (Zorljeva) u., žaplo, žaplo rt.

¹⁰³ Evo do sada, korištenjem različitih izvora, ustanovljenih prezimana na otoku s godinama ili stoljećima prvog spominjanja i mjestima (B = Brgulje, M = Molat, Z = Zapuntel, iz. = izumrlo, iselilo) s manjim dodatnim objašnjenjima:

Abelić (1589, M, B; 1603, M; odumire od kraja 19. st. kada Petar Abelić otkupljuje otok od obitelji Lantana i naređuje svim Abelićima da promijene prezimana u Čuća, Jadrijević, Kirjakin i Mandić. Posljednji Antonio Abelić emigrirao je 1943. god. u Italiju); Antin (1826, B; iz.); Babin (1608, M; iz.); Bacalja 18. i 19. st. M; iz.); Baran (19. st., Z; danas Barančić, Z); Baranić 18. i 19. st. Baranov, 1608, M; danas M, B); Barančić (od Baran, 19. st., Z, danas Z); Barić (1927, M; iz.); Barićev (18. i 19. st., M; danas M); Barićević (od Barićev, 19. st., M; iz.); Baričić (18. i 19. st. M; iz.); Bašić (18. i 19. st., M; danas M); Bataljić (1628, B; iz.); Batinčić (od 18., 19. st., Batinjević, 18., 19. st., M; danas M); Batković (danas Z); Blasulić (19. st., Z, danas Z); Blazić (M; iz.); Božićević (1560, 1608, 1628, B; iz.); Božulić (18., 19. st., M; iz.); Cizin (18., 19. st. M; iz.); Curić (1608, M; iz.); Čepulo (18., 19. st. M. iz.); Čiko (18., 19. st. M; iz.); Čiro (18., 19. st., M; iz.); Čokov (18., 19. st. M; iz.); Čuća (18., 19., 20. st. M; iz.); Čustović (1608, M; iz.); Domjanović (1608, M; iz.); Deroko (19. st. iz Škarde, Z; danas Z); Didov (danas B); Dragić (M; iz.); Dujmov (18., 19. st. M; danas M); Dundov (18., 19. st., M; danas Dundović M); Dundović (od Dundov, 18., 19. st., M; danas M); Fatović (danas M); Fabrić (1599, M; iz.); Fabrićević (1608, 1628, Z; iz.); Garković (19. st. Z; danas M); Gegin (18., 19. st. M; iz.); Ginčić (1608, B; danas B); Giričić (18. st., B, prije Kaštelanić iz Molata, danas Marketo, B); Girilić (18., 19. st. B; iz.); Gligorić 1608, M; danas M); Gorin (18., 19. st., M; danas M); Govdanja (M; iz.); Grminić (19. st., M; iz.); Gršković (19., 20. st. Z; od Šimatov; iz.); Grubina (i Grubinjević; 18., 19., 20. st., M; iz.) Gržan(ov) (19. st. Z, iz Iža; danas Z); Hadum (M; iz.); Hromin (1608, B; iz.); Ivičić (danas Z); Ivosin (18., 19., 20. st., M; iz.); Ivošić (19. st., B, Z, iz Oliba; danas B, Z); Jadrijević (18., 19., 20. st., M; iz.); Janić (18., 19. st., M; iz.); Janko (18., 19., st., M; iz.); Janović (1608, B; iz.); Jentilica (Žentilica i Jentiličić; 1608, M; danas M); Jerkin (19. st. Z., iz Oliba; danas Z); Juko (1594, M; iz.); Jukica (18. st., B, Z; danas B, Z); Jurićević (1509, M; 1608; B; iz.); Jurov (prije i Jurin i Jurinjević, 18. st., M; danas M); Justović (1608, M; iz.); Kačanić (17. st., B; danas B), Kaleb (18., 19. st., M; iz.); Karinić (1503, M; iz.); Karpunesko (1783, M; iz.); Kaštelanić (18., 19., st., M; danas M); Kero (18., 19., 20. st., M; iz.); Konkaljić (1608, M; iz.); Kordić (19. st., Z; danas B, Z); Košarić (1608, 1628, B; iz.); Kovač (18., 19. st., M; iz.); Kraljević (18., 19. st., M; 1830, Z; danas B, Z); Krijakin (Kirjakin) 18., 19. st., M; danas M); Laleta (19. st., Z; danas Z); Lantana (19. st., M; iz.); Lovretić (1608, M; danas M, B); Lovričić (1608, M; iz.); Lovrinov (17. st., M; danas M); Lama (M; iz.); Magaš (18., 19. st., M, iz Vinjerca; danas M); Maletić (1628, B; danas B); Majun 18., 19. st., M; iz.); Mandić (1569, 1608, M; 18., st., M, Z; danas M, Z); Maras (1608, B; danas B, Z); Marčev (1608, M; 18., 19. st., M, Z; danas M, Z); Maras (1608, B; danas B, Z); Marčev (1608, M; danas M); Marčević (1507, 1608, M; iz.); Martetić (danas u Z); Markov (18., 19. st., B, M; iz.); Marković (1608, M; iz.); Marketo (19. st., B, od Giričić; danas B); Mankunić (1608, 1628, 19. st., B; iz.); Matešić (1608, M; danas M); Matičić (1608, Z; iz.); Matković (1608, B; iz.); Matulić (18., 19. st., M; danas M); Mavar (19., 20. st., iz Rave, M; iz.); Melatina (19. st., B; iz.); Mihoviljević (18., 19. st.

i na drugim otocima zadarskog arhipelaga. Velik dio prezimena je potpuno izumro, ali izvjestan broj se kontinuirano spominje od XVI. stoljeća do danas. Najstarija poznata prezimena koja i danas žive na otoku su Petričić, a spominje se 1551. godine u Molatu,¹⁰⁴ danas žive u Zapuntelu, Mandić, koje se spominje 1569. godine u Molatu,¹⁰⁵ a i danas žive u Molatu i Zapuntelu, i Mračić iz Molata koje se spominje još 1581. godine,¹⁰⁶ Iz XV. XVI. stoljeća znaju se još i ova izumrla prezimena prema godinama spomena: Jurišević, 1453. god.¹⁰⁷ i Ragonel 1490. god.¹⁰⁸ iz Molata, Banovčić iz Zapuntela i Karinčić iz Molata 1503. god.,¹⁰⁹ Marčević 1507. god., Carilić (ili Karilić) i Plazičević 1509. god.,¹¹⁰ Juričević 1509. god.,¹¹¹ Terarić 1531. god.¹¹² i Alebić 1547. god.,¹¹³ sva iz Molata, Božičević 1560. god. iz Brgulja,¹¹⁴ Sestričević 1571. god. iz Zapuntela,¹¹⁵ Berton

M; danas M); Mikuličin (18., 19. st., M; danas M); Mikuljev (18., 19. st., M; iz.); Mirković (18. st. Z; danas Z); Modun (19. st., M, sa Suska; iz.); Moković (danas u Z); Mračić (1581, M; danas M); Novoselić (19. st., Z, od Mandić; iz.); Osalković (1608, 1628, B; iz.); Parada (18. st., M, od Mračić, najprije Paradin, zatim Parada; danas M); Parmašić (1608, B; 19. st., M; danas M); Paladin(a) (1608, Z; iz.); Pedan (20. st., M; iz.); Pekanić (1608, 1628, Z; iz.); Perač danas Z); Perin (19. st. B; iz.); Perinjev (19. st., M; iz.); Pestin (M; iz.); Pešušić (19. st. M, od Jurin; danas M); Petričić (1551, M; danas Z); Petroša (19. st., B; danas B); Petrović (1608, 1628, Z; danas Z); Pilin (M; iz.); Plazević (1608, M, kasnije Plazić; iz.); Plazičević (1509, M; iz.); Radov (19. st., Z, iz Solina Plazić; iz.); Plazičević (1509, M; iz.); Ragonel (1490, M; iz.); Rančić (M; iz.); Rokov (18., 19. st., M; iz.); Role, Rolev, Rolen (18., 19. st., M; iz.); Rumenko (1588, M; iz.); Rumenković (1608, B; iz.), Ružić (prije i Rušić; 1608, B; danas B); Sabljic (1628, B; 19. st. B; iz.); Savin (19. st., M; danas M); Segagić (19. st., M; danas M); Sestričević. Sestrinović (1579, 1608, 1610, Z; iz.); Skobić (B; iz.); Skočić (19. st., Z, iz Iža; danas Z); Smojver (19. st., Z, iz Cesarice; danas Z); Stajić (M; iz.); Stamac (18., 19. st., M; danas M, B); Suljin (1608, M; iz.); Surinić (16. st, Z, 1628, Z; 19. st., Z; iz.); Šarunić (1608, 1628, 19. st., M; danas M, B); Šimat (prije i Šimatov; danas Z); Šimić (18., 19. st., M; iz.); Šimičević (1608, Z; iz.); Šimin (19. st., B; danas B); Škifić (1628, Z; iz.); Španić (1608, M; danas M); Šugin (1608, M; iz.); Tomas (M; iz.); Tomašić (19. st. M; iz.); Tomatko (M; iz.); Tomčić (19., 20. st. Z, iz Božave od Batković; iz.); Tomičin (19., 20. st., Z; iz.); Usmijani (20. st., M; danas M); Varisić (1628, Z; iz.); Valerjev (20. st., M; danas M); Vidov (danas M); Vidović (19. st., M; iz.); Vlačić (1712., B; iz.); Viskov (prije i Visković, 19. st., Z; danas Z); Zor (19. st., B; iz.); Zupa (18., 19. st., M; iz.); Žintilić (danas Jentilica, M).

¹⁰⁴ HAZd, Odjel Sv. Dominik, 233, sv. XIII, str. 4.

¹⁰⁵ HAZd, Conte Ettore Trau, I, str. 468. Spominje se da je »Dominus Mandich da Villa Ste Marie Insule Melate« bio svjedok prodaje dvopeka s potonulog broda u blizini otoka, 1569. god.

¹⁰⁶ Roman Jelić, Stanovništvo Zadra u II. polovici XVI. i početkom XVII. stoljeća gledano kroz matice vjenčanih, Starine JAZU, 49, str. 418.

¹⁰⁷ HAZd, Odjel Sv. Dominik, 223, sv. III, str. 21.

¹⁰⁸ Ibid., sv. IV.

¹⁰⁹ Stjepan Gunjača, Starine, knj. 42, str. 266.

¹¹⁰ Ibid., knj. 42, str. 309 i 325.

¹¹¹ Ibid., knj. 42, str. 300.

¹¹² HAZd, Odjel Sv. Dominik, 223, sv. X, str. 9.

¹¹³ R. Jelić, o. c., str. 390.

¹¹⁴ HAZd, Odjel Sv. Dominik, 223, sv. X, str. 9.

¹¹⁵ R. Jelić, o. c. str. 1610.

1583. god.,¹¹⁶ Rumenko 1588. god.¹¹⁷ i Juko 1594. god.¹¹⁸ iz Molata i Fabric 1599. god. iz Zapuntela.¹¹⁹ Već u popisima iz prve pol. XVII. st. glavnine ovih prezimena nema, što navodi na zaključak da su migracije stanovništva uzrokovane ratovima Venecije i Turske zahvatile i Molat. Međutim od početka XVII. st. do danas javlja se na Molatu, u odnosu na broj stanovnika, izvanredno mnogo prezimena, čak oko 160, od kojih se oko polovica sačuvala i do današnjih dana. Najnovije vrijeme, koje obilježava ruralni eksodus, praćeno je svakodnevnim nestajanjem prezimena tako da je teško vjerodostojno ustanoviti današnja prezimena koja su na otoku, već su data uz prezimena i onih koji možda više nisu na Molatu, ali imaju zemlje i kuće na njemu. To su ova prezimena poredana abecednim redom: Baranić, Barićev, Bašić, Batinić, Dujmov, Dundović, Fatović, Garković, Gorin, Jentilica, Jurov, Kaštelanić, Krijakin, Lovretić, Lovrinov, Magaš, Mandić, Marčev, Matešić, Matulić, Mihoviljev, Mikuličin, Mračić, Parada, Pavlov, Pešušić, Savin, Segarić Stamać, Šarunić, Španić, Usmijani, Valerjev i Vidov u Molatu; Baranić, Car, Didov, Ginčić, Ivošić, Jukica, Kačanić, Kordić, Kraljević, Lovretić, Maletić, Maras, Marčev, Marketo, Petroša, Ružić, Stamać, Šarunić Šimin u Brguljama; Barančić, Batković, Blasulić, Deroko, Gržan, Ivičić, Jerkin, Jukica, Kordić, Laleta, Mandić, Maras, Mardetić, Mirković, Moković, Perać, Petričić, Petrović, Radov, Skočić, Smojver, Šimat, Viskov u Zapuntelu. Prezimena su kao i toponomastika otoka najvjerodostojniji dokaz hrvatstva otoka, s kojeg su imućnije obitelji, živeći u Zadru, ponekad znale romanizirati svoja prezimena, pod političkim utjecajem talijanaša u XIX. i XX. stoljeću (npr. Abelich, Spanich).

b) Kretanje broja stanovnika

Broj stanovnika otoka ovisio je o prilikama koje su vladale kroz povijesna razdoblja i znatno je varirao. Vrlo je teško rekonstruirati koliko je stanovništva bilo do XVI. stoljeća, a od tada se s priličnom točnošću može pratiti sve do danas. Prvi poznati popis stanovništva zadarskih otoka iz 1527. godine ukazuje da je za ono vrijeme Molat bio prilično gusto naseljen, živjelo je na njemu 528 stanovnika i to 180 u Molatu, 150 u Brguljama i čak 198 u Zapuntelu.¹²⁰ Vizitacije Augusta Valiera i Michela Priulija 1579. god. i 1603. god. pokazuju da je neposredno iza turskog rata, 1579. godine, bilo na Molatu, zajedno s Istom, samo 104 stanovnika, 1598. godine 200, a 1603. godine 286 (220 u Molatu, 66 u Zapuntelu s Istom, Brgulje se ne spominju jer su vjerojatno uvrštene

¹¹⁶ Ibid., str. 374.

¹¹⁷ Ibid., str. 431.

¹¹⁸ Ibid., str. 399.

¹¹⁹ Ibid., str. 393.

¹²⁰ A. R. Filipi, Kretanje broja stanovništva zadarskog otočja, II. Ostali otoci, Radovi Instituta JAZU u Zadru, 6—7/1960, str. 140, 141, 143.

pod Molat).¹²¹ U tom kratkom periodu od jedva četvrtine vijeka broj stanovnika je znatno smanjen, velika većina stanovništva je iselila, a doselilo je nešto stanovništva s kopna, o čemu i danas ljudi govore. Već 1608. godine broj stanovnika je porasao na 304 (Molat 163, Brgulje 101 i Zapuntel 40).¹²² Vidljivo je da je od svih naselja najviše stradao Zapuntel, koji je od demografski najjačeg 1527. godine postao najslabije naselje. U narednom periodu slijedi opet znatan pad broja stanovnika na oko 200 1626. godine,¹²³ a od tada blago raste te 1734. godine dosiže broj od 378 stanovnika (Molat 215, Brgulje 104 i Zapuntel 59).¹²⁴ Slijedi brži porast do 1759. god., kada otok ima 577 stanovnika (Molat 340, Brgulje 148 i Zapuntel 89),¹²⁵ a zatim sve do 1818. godine stagnacija. Broj stanovnika zatim od 1818. god. kada ih je bilo 571 (Molat 376, Brgulje 90 i Zapuntel 105)¹²⁶ opada na 557 godine 1825. (Molat 363, Brgulje 106, Zapuntel 88)¹²⁷ i 526 godine 1840. (Molat 314, Brgulje 118, Zapuntel 94).¹²⁸ Period do 1857. godine obilježen je znatnim porastom broja stanovnika. Te godine bilo je na otoku 707 stanovnika (Molat 416, Brgulje 154 i Zapuntel 137). Međutim godine 1869. opet je zabilježeno manje stanovnika, svega 665 (Molat 420, Brgulje i Zapuntel 225), što je vjerojatno posljedica epidemije kolere koja je sredinom XIX. stoljeća harala na zadarskim otocima.

Iz prethodnog prikaza lako je uočljivo da čitav ovaj period, od XVI. stoljeća do 60-tih godina XIX. stoljeća, za koji postoje raspoloživi podaci, karakterizira vrlo spor porast broja stanovnika, te česte, vrlo znatne oscilacije. Uzroke tome treba tražiti u ratovima (ciparski, kandijski), u različitim epidemijama (kuga, kolera), u gusarskim i piratskim prepadima, u pojavama gladi, te u ponašanju gospodara otoka, koje najčešće nije išlo u prilog normalizaciji života na otoku. Tako je npr. kuga u XVIII. st. harala u Molatu, te je broj stanovnika od 1772. godine, kada je naselje imalo 395 stanovnika, opao za samo četiri godine na 254, godine 1776.¹²⁹

Dalje kretanje broja stanovnika može se pratiti iz službenih popisa stanovništva 1880, 1890, 1900, 1910, 1931, 1948, 1953, 1961. i 1971. godine te iz internog popisa stanovništva općine Zadar 1977. godine. Ono upućuje na složenost društvenih zbivanja koja su se do pedesetih godina, ako se

¹²¹ Ibid., str. 141, 143.

¹²² R. Jelić, Stanovništvo zadarskih otoka 1608. godine, Zadarsko otočje, zbornik, Zadar 1974, str. 157, 158, 159.

¹²³ A. R. Filipi, o. c., str. 141.

¹²⁴ HAZd, Fond obitelji Lantana, sv. 10. Privatna korespondencija XIX. st.

¹²⁵ Ibid.

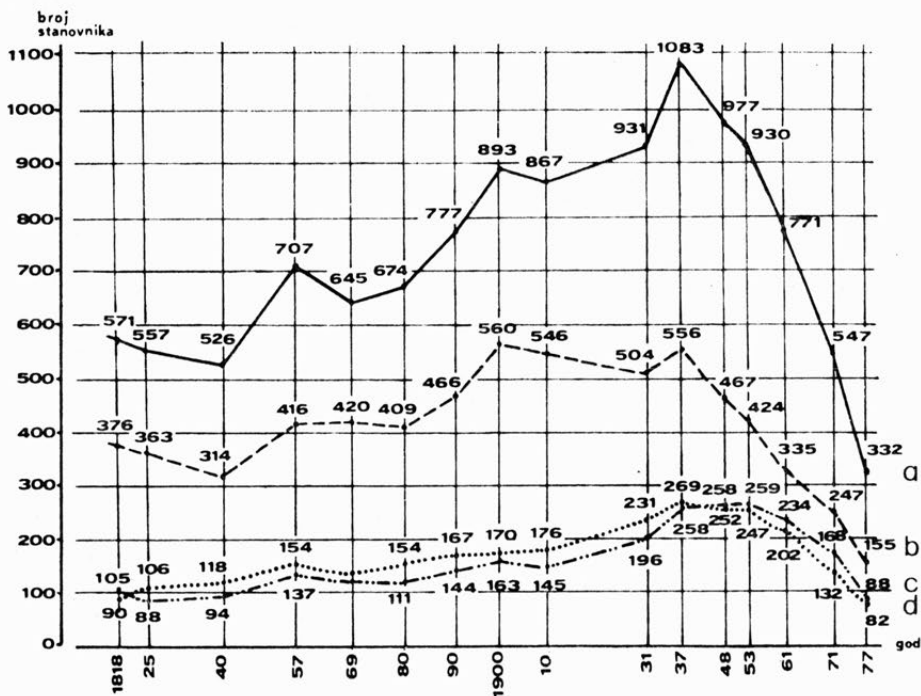
¹²⁶ A. R. Filipi, o. c., str. 141, 142, 143.

¹²⁷ Ibid., str. 141, 142, 143.

¹²⁸ Ibid., str. 141, 142, 143.

¹²⁹ R. Jelić, Zdravstvo na zadarskim otocima, Zadarsko otočje, zbornik, Zadar, 1974, str. 582.

izuzmu periodi rata, odražavala uglavnom pozitivno, a od tada do danas uglavnom negativno na broj stanovnika otoka Molata. Kretanje broja stanovnika u XIX. i XX. stoljeću, prema dostupnim podacima po naseljima, može se pratiti iz idućeg grafikona:

Sl. 6. Grafički prikaz kretanja broja stanovnika u periodu 1818. — 1977. čitavog otoka (a), te naselja Molat (b), Zapuntel (c) i Brgulje (d).

Vidljivo je da je porast broja stanovnika krajem XIX. i u XX. stoljeću nastavljen, ali i dalje prilično nesigurno, sve do 1948. godine. Samo naselje Molat doseže maksimum brojem stanovnika još 1900. godine, kada je imalo 560 stanovnika, i od tada, ako se izuzme sekundarni maksimum pred II. svjetski rat, gotovo konstantno, najprije lagano, a zatim sve brže opada. Brgulje i Zapuntel obilježava uglavnom linearan porast broja stanovnika sve do pred II. svj. rat. Brgulje imaju kontinuiran porast između 1818. i 1857. god. te od 1869. do II. svj. rata, a od tada počinje najprije lagan, a zatim brz pad broja stanovnika. Zapuntel sve do početka XX. st. obilježava oscilacije u kretanju (pad broja stanovnika zabilježen je 1825, 1869. i 1910. god.), da bi od početka XX. st. pa sve do 1953. god. broj stanovnika rastao. Od 1953. god. počinje izrazit pad broja stanovnika.

U XIX. stoljeću porastu broja stanovnika pogodovala je opća konstelacija društvenih prilika, među kojima treba istaknuti konjunkturu vina, uvođenje brodskih linija, otvaranje škola, snaženje ribarske zadruge, razvoj stočarenja itd. Prvi svjetski rat uvjetovao je određeni pad, pogotovo u samom naselju Molat, a u međuratnom razdoblju povoljni se uvjeti nastavljaju, ukida se kmetstvo, otvara se Dom kulture itd. te broj stanovnika otoka dosiže maksimum pred II. svjetski rat. Godine 1937. bilo je na Molatu 1083 stanovnika i još oko 320 odsutnih s otoka.¹³⁰ U II. svjetskom ratu, zbog izvjesnih gubitaka i fluktuacije ljudstva, Molat opet bilježi pad broja stanovnika, tako da je 1948. godine iznosio 977 u sva tri naselja. Molat i Brgulje su opali brojem stanovnika, a Zapuntel je imao jednak broj 1937. i 1948. godine. U idućem razdoblju, do 1953. god., broj stanovnika brzo opada, najbrže u samom Molatu, slabije u Brguljama a u Zapuntelu je stagnirao. Brz pad broja stanovnika nastavljen je i dalje, te je otok s 930 stanovnika 1953. god. pao na 771 stanovnika 1961. i na svega 547 stanovnika 1971. godine. Unatoč brojnim upozorenjima otoku nije pružena nikakva ozbiljnija pomoć niti je nekom većom društvenom akcijom pokušano zaustavljanje te depopulacije, koja je, ako ne i najizrazitija, a ono svakako među najizrazitijima na otocima zadarskog arhipelaga i našeg otočja uopće. Iseljavanje stanovništva je nastavljeno i dalje te je interni popis stanovništva općine Zadar ustanovio 1977. god. svega 322 stanovnika na cijelom otoku (Molat 155 Zapuntel 88 i Brgulje 82),¹³¹ koliko je otprilike imao na početku

Tablica 6

UDIO STANOVNIŠTVA OTOKA MOLATA U UKUPNOM STANOVNIŠTVU ZADARSKOG OTOČJA I INDEKSI KRETANJA STANOVNIŠTVA 1957.—1977.

godina	Molat			Zadarski otoci			udio Molata %
	broj stan.	I. 1857.	I. 1948.	broj stan.	I. 1857.	I. 1948.	
1857.	707	100,0		20 942	100,0		3,38
1869.	645	91,2		21 615	103,2		2,98
1880.	674	95,3		23 742	113,4		2,84
1890.	777	109,9		26 256	125,4		2,96
1900.	893	126,3		29 761	142,1		3,00
1910.	867	122,6		31 750	151,6		2,73
1931.	931	131,7		34 449	164,5		2,70
1948.	977	138,2	100,0	36 146	172,6	100,0	2,70
1953.	930	131,5	95,2	35 429	169,2	98,0	2,62
1961.	771	109,1	78,9	32 599	155,7	90,2	2,37
1971.	547	77,4	56,0	30 429	145,3	84,2	1,80
1977.	322	45,5	33,0	25 500	121,8	70,5	1,26

¹³⁰ A. R. Filipi, o. c., str. 141, 142, 143.

¹³¹ Interni popis vršio je Općinski zavod za plansko-analitičke poslove i statistiku, Zadar, za potrebe izrade elaborata o stanovništvu oko eventualne buduće N. E. Vir.

XVII. stoljeća. Koliko je broj stanovnika Molata opadao brže nego na drugim otocima zadarskog arhipelaga vidljivo je i iz iduće tabele koja prikazuje udio broja stanovnika Molata u ukupnom stanovništvu zadarskog otočja¹³² za period 1875.—1977. god. i indeksa kretanja broja stanovnika u odnosu na godine 1857. i 1948.

Odmah se uočava da je otok Molat brojem stanovnika u periodu 1857.—1948. god. rastao znatno sporije od zadarskog otočja u cjelini i da je maksimalni indeks porasta broja stanovništva 1948/1857. svega $I_m = 138,2$ u odnosu na onaj cijelog otočja $I_o = 172,6$, znatno manji. Od tada indeksi snažno padaju i 1977. godine Molat ima svega 45,5% stanovništva kojeg je imao prije 120 godina. Danas na Molatu živi svega trećina broja stanovnika koji je zabilježen 1948. god. Kretanje iza 1948. god. govori da je Molat opadao brojem stanovnika više nego dvostruko brže nego li zadarsko otočje u cjelini, te da je udjelom u broju stanovništva otočja opao s 3,38% stanovnika 1857. god. na svega 1,26% 1977. god. Izrazito nepovoljno kretanje broja stanovnika u poslijeratnom razdoblju pokazuju i sve veće negativne stope kretanja stanovništva u odnosu na one predratne. Iduća tabela prikazuje prosječne godišnje stope kretanja stanovništva na Molatu za međupopisne periode od 1857. do 1977. godine:

Tablica 7

PROSJEČNE GODIŠNJE STOPE KRETANJA
STANOVNIŠTVA OTOKA MOLATA 1857.—1977.

period	Ø godišnja stopa kretanja stanovništva u %
1857.—1869.	— 0,764
1869.—1880.	0,340
1880.—1890.	1,420
1890.—1900.	1,389
1900.—1910.	— 0,295
1910.—1931.	0,339
1931.—1948.	0,284
1948.—1953.	— 0,986
1953.—1961.	— 2,337
1961.—1971.	— 3,399
1971.—1977.	— 5,178

Ako se prethodnim razmatranjima o negativnom kretanju broja stanovnika doda i činjenica da je 1977. god. od ukupnog stanovništva bio 41 privremeno zaposlen u inozemstvu ili pomorac, slijedi da je na otoku 1977. god. bio stalno prisutan svega 281 stanovnik, što upućuje na izrazito loša kretanja unutar demografske mase otoka u najnovije vrijeme.

Veoma visoka prosječna godišnja stopa smanjenja broja stanovnika u razdoblju 1948.—1977. god. rezultat je izrazito negativnog prirodnog i mehaničkog kretanja stanovništva. To kretanje, broj stanovnika

¹³² Obuhvaćeni otoci općina Biograd n/m, Pag i Zadar.

i očekivano stanje prema prirodnom kretanju u razdoblju 1953.—1977. (78). god. vidljivo iz iduće tabele:

Tablica 8

KRETANJE BROJA STANOVNIKA OTOKA MOLATA
1953.—1977(78).

	1953.—1961.	1961.—1971.	1971.—1977.	1977.—1978.	1953.—1978.
N	69	51	9	3	132
n‰	9,3	6,6	2,7	5,3	5,5
M	65	73	45	10	183
m‰	8,7	9,5	13,7	17,7	8,1
P	4	— 22	— 36	— 7	— 61
p‰	0,5	— 2,9	— 11,0	— 12,4	— 2,6
	1953.	1961.	1971.	1977.	1978.
broj stanovnika očekivano stanje	931	771	547	322	/
	/	935	749	511	315
	1953.—1961.	1961.—1971.	1971.—1977.	1977.—1978.	1953.—1977.
MS	— 164	— 202	— 189	/	— 555

N — natalitet, n — stopa nataliteta, M — mortalitet, m — stopa mortaliteta. P — prirodni prirast, p — stopa prirodnog prirasta, MS — migracijski saldo.

Uočljivo je da razmatrani period obilježava gotovo kontinuirani negativni prirodni prirast, odnosno znatno veći broj umrlih od broja živorođenih na otoku. Jedino je period do 1961. pokazivao tek neznatno izraženu pozitivnu stopu prirodnog kretanja. Stopa nataliteta gotovo konstantno opada i iza 1961. god. stalno je niža od stope mortaliteta koja izrazito raste (s 8,7 na čak 17,7) zbog izrazito loše dobne strukture stanovništva čija je osnovna značajka vrlo visoki udio starog stanovništva. Ovakvo stanje odražava demografsku masu u procesu prirodnog odumiranja, koja nema više prirodne osnove za oporavak. Ustanovljeno izrazito loše prirodno kretanje upotpunjeno je i negativnim mehaničkim kretanjem stanovništva koje obilježava znatno veći broj iseljenih od broja doseljenih na otok. Tako je u razdoblju 1953.—1977. god. iselilo s otoka najmanje oko 600 stanovnika, a razlika između broja odseljenih i doseljenih (migracijski saldo) iznosi čak 555 u korist odseljenih. Godišnje je u tom razdoblju iseljavalo u prosjeku 25 stanovnika otoka. Iseljavanje stanovništva nije, međutim, uvjetovano isključivo poslijeratnim promjenama u načinu života, već je bilo istaknuto i prije II. svjetskog rata. Još 1937. god. bilo je crkvenim popisom, uz 1083 stanovnika, ustanovljeno i oko 320 »odsutnih« s otoka, uglavnom u primorskim gradovima, prekomorskim zemljama i na brodovima, odakle ih se veoma mali broj vratio. Može se istaknuti da iseljavanje s otoka počinje s postupnim raspadanjem feudalnih odnosa krajem XIX. st., uvođenjem brodskih pruga, krizom vinogradarstva, prosvjećivanjem i saznanjima o mogućnostima odlaska i bolje zarade te pojavama materijalnog siro-

maštva i gladi uvjetovanima I. svjetskim ratom i ekonomskim krizama nakon njega.

S kretanjem broja stanovnika u neposrednoj je vezi i opća gustoća stanovništva Molata. Godine 1857. živjelo je na otoku 27,5 st/km². Taj broj zatim opada, a od 80-tih godina XIX. st. postepeno raste na 34,7 st/km² 1900. god. Slijedi stagnacija prije, za vrijeme i poslije I. svjetskog rata, da bi gustoća opet postepeno rasla na 36,2 st/km² 1931. god. i 42,1 st/km² neposredno pred II. svjetski rat. Godine 1948, gustoća stanovništva na otoku iznosi 38,0 st/km², a od tada najprije usporeno (36,1 st/km² 1953. god.), a zatim sve brže opada (30,0 st/km² 1961. god. i 21,3 st/km² 1971. god.) sve do 12,5 st/km² 1977. godine. U usporedbi s drugim dijelovima zadarske regije, Molat je uvijek bio nešto slabije naseljen, a danas je jedan od najslabije naseljenih dijelova općine (96,2 st/km² 1971. god. i 104,5 st/km² 1977. god.) i regije (općine Benkovac, Biograd n/m, Obrovac, Pag i Zadar, 64,2 st/km² 1971. god. i 68,7 st/km² 1977. god.).

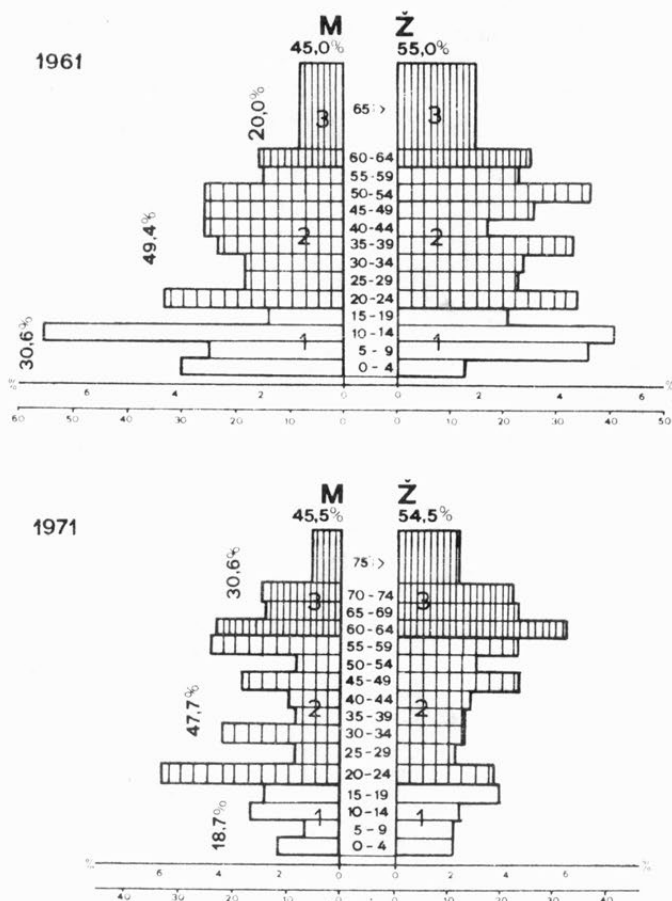
c) Dobna i spolna struktura

Iz dobnih i spolnih piramida Brgulja, Molata i Zapuntela 1961. god. uočljiva je izrazita prednost ženskog nad muškim stanovništvom (55,0% : 45,0%), što očito govori o teškoćama kroz koje je prolazila muška populacija od kraja XIX. st. do danas. Naročito je nesrazmjer uočljiv u samom naselju Molat, gdje je na 100 muškaraca dolazila 131 žena, kao i u Zapuntelu, gdje je taj odnos bio 100 naprama 127. U starijim dobnim skupinama, sa 60 i više godina života, bilo je gotovo dvostruko više žena nego muškaraca, što govori kako o iseljavanju muškog stanovništva za vrijeme krize vinograda, jedrenjačkog brodarstva, tako i o stradanju u I. svjetskom ratu. Žensko stanovništvo prevladava i u skupinama zrele dobi, između 20 i 59 godina starosti, naročito u samom mjestu Molat. U mlađim dobnim skupinama, s 0 do 19 godina života, prevladavalo je muško stanovništvo u Brguljama i Molatu, dok je u Zapuntelu broj ženske omladine i djece u odnosu na mušku bio nešto veći.

Najlošiju dobnu strukturu imalo je 1961. god. mjesto Molat. Sa svega 26,8% mladog i 26,6% starog stanovništva činilo je već dosta nepravilnu i okljaštrenu strukturu ostarjele demografske mase. U Brguljama je stanje bilo znatno povoljnije (36,1% mladih i 18,3% starih), premda je također predstavljalo staru demografsku masu. Jedino je Zapuntel s 31,2% mladih i svega 12,0% starih imao relativno mlađu demografsku masu, tada već na pragu starosti, s osjetnim smanjenjem broja rođenih u periodu između 1952. i 1961. god.

Sva tri naselja imala su izrazito zastupljenu dobnu skupinu od 20—24 godine, kao i onu od 10—14 godina, odnosno prvu generaciju iza II. svjetskog rata, koja je istaknuta u čitavoj našoj zemlji. Broj rođenih između 1941. i 1946. god. je zbog ratnih prilika, međutim, vrlo smanjen, (osim u Zapuntelu), kao i broj rođenih između 1916. i 1921. god., kojih je sudjelovanje u populaciji otoka neznatno. Čini se da je I. svjetski rat ostavio najviše posljedica u Zapuntelu, manje u Brguljama, a najmanje

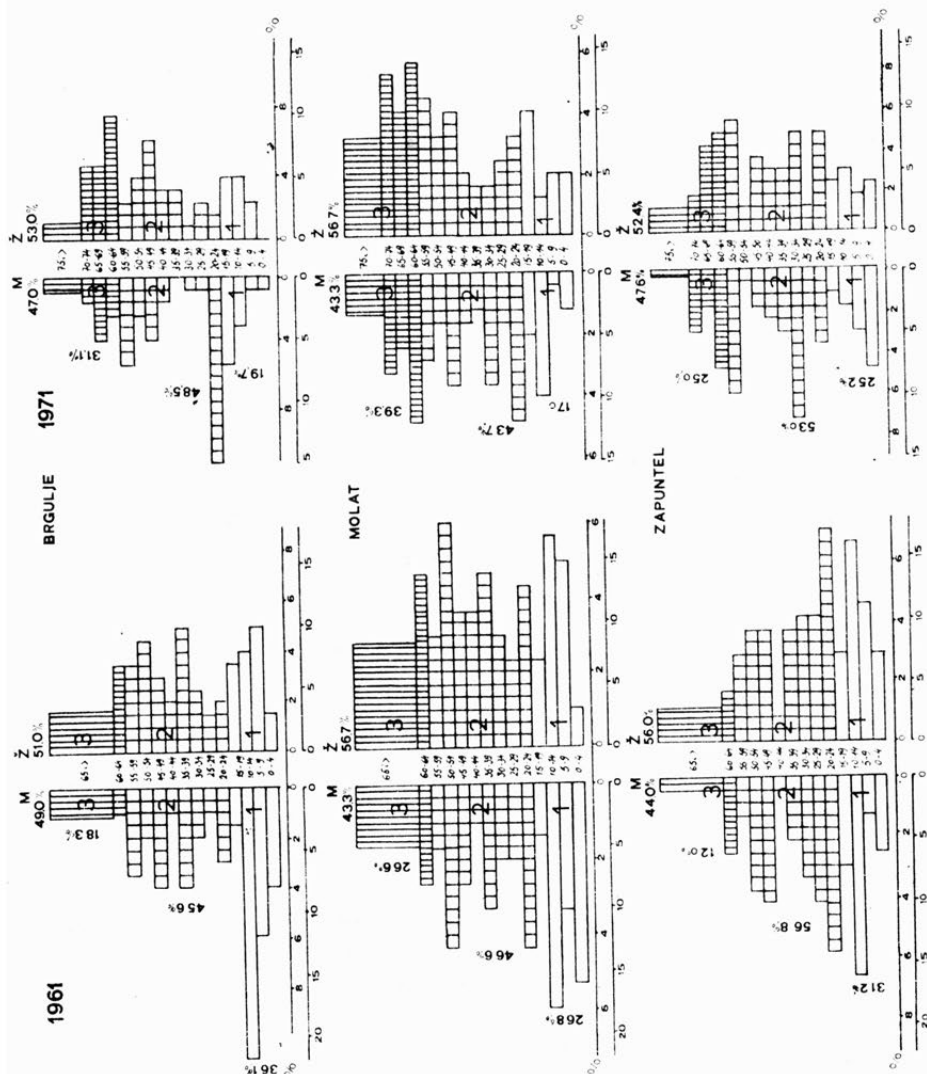
u Molatu, dok je II. svjetski rat ostavio najviše posljedica u Molatu i Brguljama, a manje u Zapuntelu. Veći broj ženskog stanovništva u zreloj i starijoj dobi govori i o izraženom procesu emigracije muške radne

Sl. 7. Piramide dobnog i spolnog sastava stanovništva otoka Molata 1961. i 1971. godine; 1. mlado, 2. zrelo, 3. staro, M-muško, Ž-žensko stanovništvo.

snage u prekomorske zemlje i naše primorske gradove u periodu između dva rata. Na ekonomske teškoće upozorava i znatno smanjen broj članova dobne skupine od 25—29 godina života 1961. god., odnosno onih rođenih između 1932. i 1936. godine, naročito u Brguljama i Molatu. Vrlo čest nesrazmjer u odnosu muškog i ženskog stanovništva u pojedinim dobnim skupinama, gotovo potpuno izostajanje pojedinih dobnih skupina i slične nepravilnosti govore u prilog činjenici da se stanovništvo tog otoka nalazilo u periodu do 1961. god. u općim životnim uvjetima koji nisu pogodovali njegovu prirodnu i stabilnu kretanju.

Period između 1961. i 1971. god. još drastičnije ukazuje na izvanredno brz proces depopulacije otoka. Naime, iz piramida dobnog i spolnog sastava stanovništva 1971. god. odmah se uočavaju izrazito negativna obilježja u strukturi demografske mase otoka. Spolna struktura stanovništva otoka je samo neznatno popravljena (45,5% muškaraca i 54,5% žena), zahvaljujući poboljšanju odnosa muškog naspram ženskom stanovništvu u Zapuntelu, koji je 1961. god. bio 44,0% : 56,0%, a 1971. god. 47,6% : 52,4%. Molat i dalje zadržava najveći nesrazmjer s 43,3% muškog

Sl. 8. Piramide dobnog i spolnog sastava stanovništva Brgulja, Molata i Zapuntela 1961. i 1971. godine; 1. mlado, 2. zrelo, 3. staro, M-muško, Ž-žensko stanovništvo.

i 56,7% ženskog stanovništva, dok se u Brguljama povećao udio ženskog stanovništva s 51,0% 1961. god. na 53,0% 1971. god. Nesrazmjer ženskog i muškog stanovništva i dalje je najočitiji u staroj dobnoj skupini (sa 60 i više godina) i to naročito u samom naselju Molat.

Dobna struktura pokazuje da je odnos između udjela pojedinih dobnih skupina dosegao kritična obilježja koja upozoravaju na brzo odumiranje stanovništva otoka, ako se postojeći uvjeti nastave. Naime, udio starog stanovništva je s 20,0% 1961. god. povećan na čak 32,9%. Na gotovo jednu trećinu! Zrelog stanovništva je 1971. god. bilo 47,7%, što je također visok udio naprama 43,8% 1961. god. Smanjenje udjela mladog stanovništva s 30,1% 1961. god. na svega 18,6% 1971. god. rezultat je već prethodnog starenja stanovništva, iseljavanja reproduktivno sposobnog stanovništva, kao i nemogućnosti školovanja, zaposlenja i sl. Najlošiju dobnu strukturu pokazuje samo naselje Molat sa svega 17,0% mladog i čak 39,3% starog stanovništva. U Brguljama je stanje bilo nešto manje porazno (19,7% mladih i 31,1% starih), a Zapuntel nije pokazivao toliku diskrepanciju. Ipak je i u Zapuntelu udio starog stanovništva od 25,0% znatno veći od udjela mladog 20,2%. Udio zrelog stanovništva od 53,0% realan je pokazatelj daljeg pogoršanja dobne strukture i u ovom naselju.

Dobna i spolna struktura stanovništva otoka 1971. god. upućuje na dalje smanjenje nataliteta, fertiliteta i vitaliteta, što će, ako ne dođe do nekih iznimnih vanjskih utjecaja, uvjetovati dalje kontinuirano opadanje broja stanovnika do određenog minimuma ili čak do gotovo potpunog odumiranja, kao što je slučaj na susjednoj, znatno manjoj Skardi. U prilog tome govori i izvanredno brz, svakodnevnan proces iseljavanja. Rezultat internog popisa stanovništva općine Zadar 31. III. 1977. god., koji je zabilježio na čitavu Molatu 322 stanovnika, što je bilo za 225 ili 41,1% manje nego 1971. god., stoga i ne začuđuje. Bez brze društvene akcije na ekonomskom podizanju otoka neće moći doći do njegove revitalizacije, a i ta bi mogla dati primjetne rezultate tek nakon određena vremena potrebna za oživljavanje.

d) Struktura obitelji

Strukturu obitelji na Molatu od početka XIX. st. do 50-tih godina XX. st. stalno prate s jedne strane porast broja domaćinstava, a s druge znatno smanjenje prosječnog broja članova po domaćinstvu. Tako je prosječno molatsko domaćinstvo iznosilo sredinom XIX. st. čak oko 7, a početkom XX. st. oko 6 članova. Godine 1961. bilo je na Molatu ukupno 212 domaćinstava i to 109 u Molatu, 54 u Zapuntelu i 49 u Brguljama. Prosječan broj članova domaćinstva bio je najveći u Zapuntelu 4,3, zatim u Brguljama 4,1, a najmanji je bio u Molatu, svega 3,1. Ukupno za čitav otok iznosio je 3,6, što je bilo znatno ispod prosjeka zadarskog otočja (4,2) i općine Zadar (4,3). Broj domaćinstava je, kao i broj stanovnika, opao u periodu 1961.—1971. god. i to u svima naseljima, naročito u Molatu i Brguljama. Od ukupno 186 domaćinstava na otoku,

ustanovljenih popisom stanovništva 1971. god., 90 ih je bilo u Molatu, 53 u Zapuntelu i 43 u Brguljama. Broj članova obitelji znatno je smanjen i iznosi u prosjeku 3,1 u Brguljama, 2,7, u Molatu i 3,2 u Zapuntelu, odnosno samo 2,9 za čitav otok, što je znatno ispod prosjeka zadarskog otočja u cjelini (3,9) i zadarske općine (4,2).¹³³ Koliko je daleko uznapredovao proces odumiranja stanovništva govori podatak da su 1971. god. dvočlana (ukupno 48) i jednočlana (46) domaćinstva činila više od polovice svih domaćinstava na otoku. Najkritičnije stanje je bilo u samom naselju Molat, gdje je od 90 obitelji čak 30 (33,3%) bilo jednočlanih, te 21 (23,3%) dvočlana. U Brguljama je bilo od ukupno 43 obitelji čak 13 (30,2%) dvočlanih, a slijedile su četveročlane, 8 (18,6%) i jednočlane, 8 (18,6%). Nešto povoljnija situacija bila je u Zapuntelu gdje je od ukupno 53 domaćinstva bilo 14 dvočlanih (26,4%), 11 tročlanih (20,8%) i 9 četveročlanih (17,0%). Nepovoljno se kretanje nastavilo i iza 1971. god. tako da je 1977. god. bilo na Molatu oko 140 domaćinstava na 322 stanovnika, pa je prosječan broj članova domaćinstva pao na svega oko 2,3.

Prema izvorima prihoda među domaćinstvima otoka 1961. god. prevladavala su mješovita (158 ili 74,5%), slijedila su nepoljoprivredna (42 ili 18,8%), a najmanje je bilo čistih poljoprivrednih, svega 12 ili 5,7%. Godine 1971. bilo je stanje bitno drugačije. Broj mješoviti domaćinstava se smanjuje na uštrb nepoljoprivrednih, kojih se udio popeo na 136 ili 73,1%, i poljoprivrednih, kojih je 1971. god. bilo 31 ili 16,7%. Mješovitih domaćinstava bilo je svega 19, odnosno 10,2%. Kako se kretao broj domaćinstava prema izvorima prihoda po naseljima prikazuje iduća tabela:

Tablica 9.

DOMAĆINSTVA OTOKA MOLATA PREMA IZVORIMA
PRIHODA PO NASELJIMA 1961. i 1971. GODINE

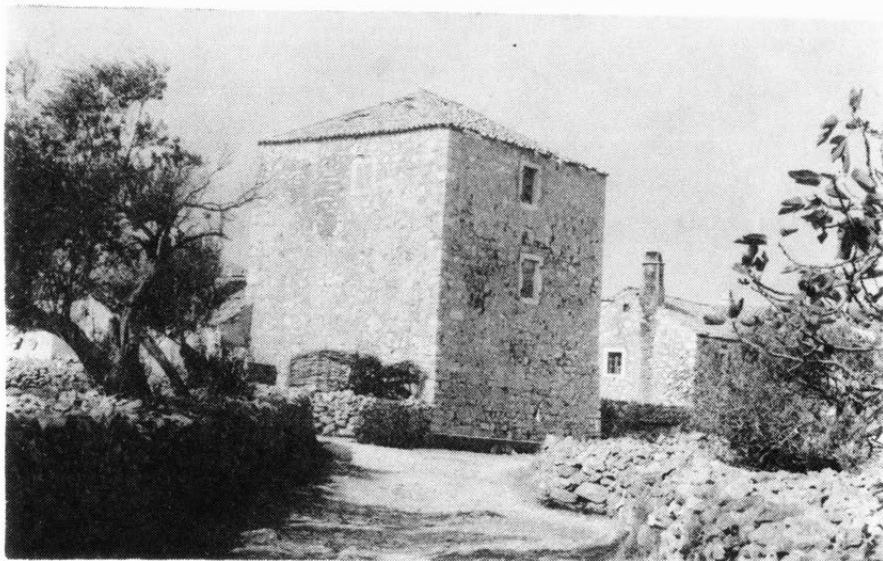
NASELJE	poljoprivredna domaćinstva		mješovita domaćinstva		nepoljoprivredna domaćinstva		u k u p n o									
	1961.		1971.		1961.		1971.									
	br.	%	br.	%	br.	%	br.	%								
Brgulje	1	2,0	10	23,3	43	87,8	4	9,3	5	10,2	29	67,4	40	100,0	43	100,0
Molat	2	1,8	12	13,3	77	70,7	10	11,1	30	27,5	68	75,6	109	100,0	90	100,0
Zapuntel	9	16,9	9	17,0	38	70,4	5	9,4	7	12,9	39	73,6	54	100,0	53	100,0
UKUPNO	12	5,7	31	16,7	158	74,5	19	10,2	42	19,8	136	73,1	212	100,0	186	100,0

Promjene su najmanje zahvatile Zapuntel, što je i razumljivo s obzirom na mogućnosti agrarne valorizacije Zapuntelskog polja. Porast udjela čistih poljoprivrednih domaćinstava u svim naseljima može se protumačiti time što je cijepanjem mješovitih domaćinstava, kojih su se

¹³³ Za usporedbu, prosječan broj članova domaćinstva bio je u regiji (općine Benkovac, Biograd n/m, Obrovac, Pag i Zadar) 1961. godine čak 4,9, a 1971. godine 4,5.

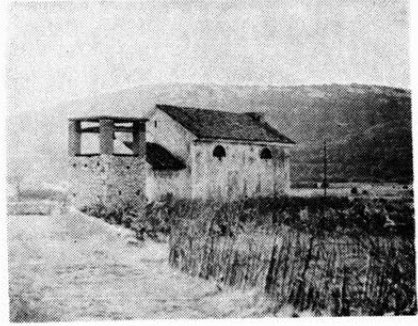
Sl. 1. Mirine, ostaci kulturnog objekta na južnom dijelu otoka (Barkul)

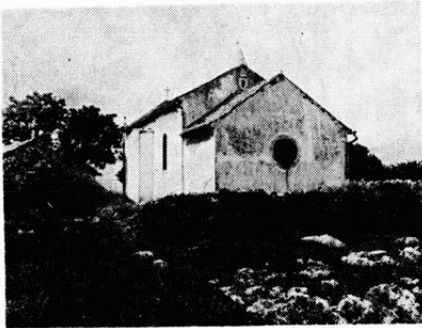
Sl. 2. »Kaštel« u Molatu vj. iz 16. st. Spominje se poč. 17. st. kao župnikov stan. Danas je u privatnom vlasništvu, nažalost zapušten

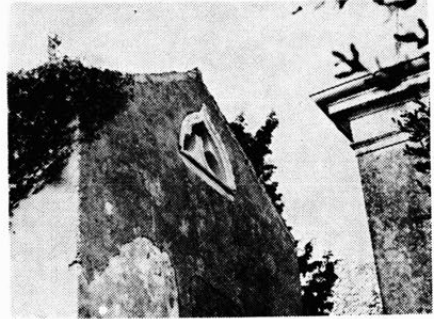
Sl. 3. Crkva Sv. Marije u Molatu, najstarija na otoku. Zvonik obnovljen prije II svj. rata

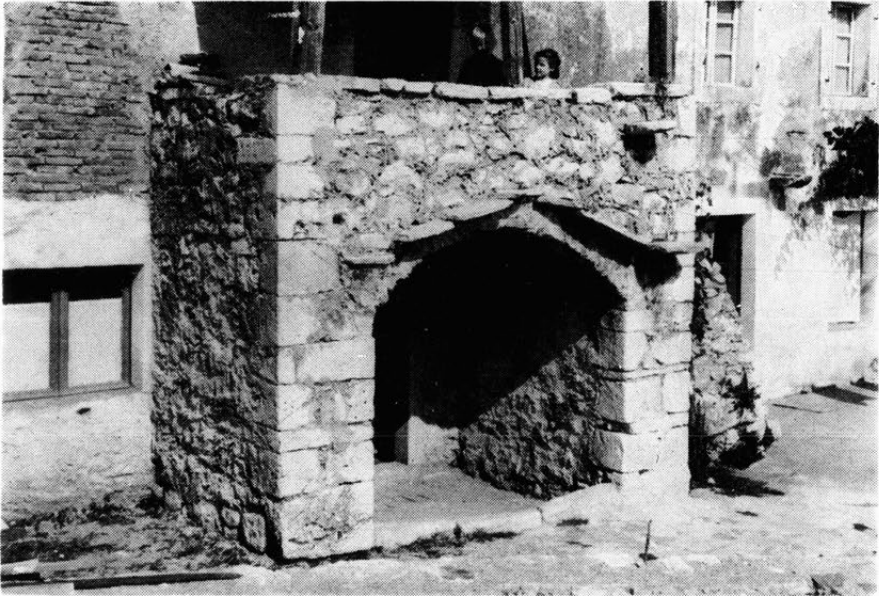
Sl. 4. Crkva Rođenja Marijina iz 16. st. u Zapuntelu. U pozadini brdo Kunšćak (130 m)

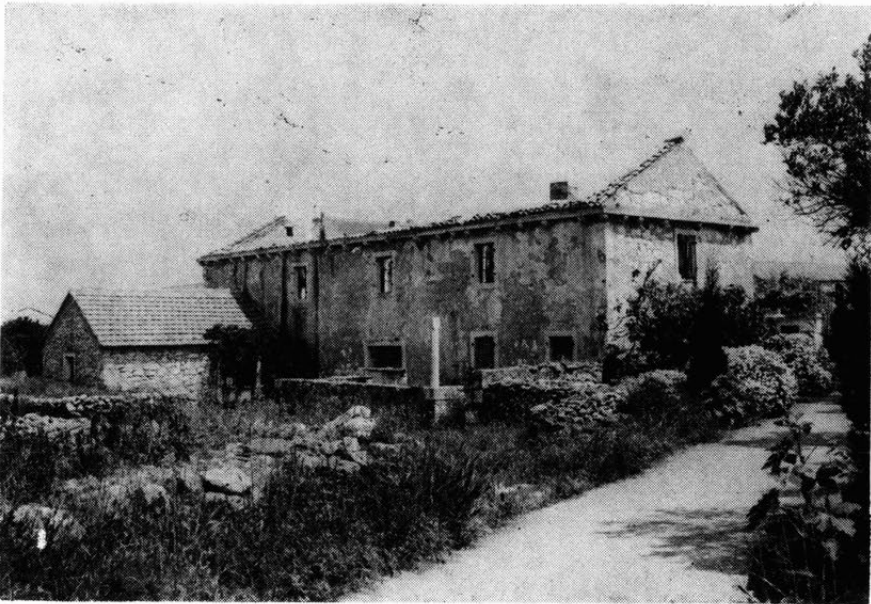
Sl. 5. Brguljska crkva Sv. Andrije vjerojatno iz poč. 17. st. sa začelja

Sl. 6. Kuća Lantana u Molatu (17. st.)

Sl. 7. Kuća Bašić u Molatu

Sl. 8. Kuća Magaš u Molatu

Sl. 9. Molat — ostaci ruralne arhitekture

Sl. 10. Torovi (osici) u Zapuntelu

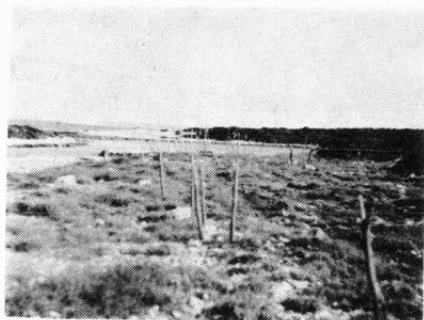
Sl. 11. Bilo Bonastera sa sjevera i rt Šibinjski. Vide se vrhovi Knežočić (90 m), Knežak (141 m), Kunščak (130 m) i dr.

Sl. 12. Grobnice na molatskom groblju

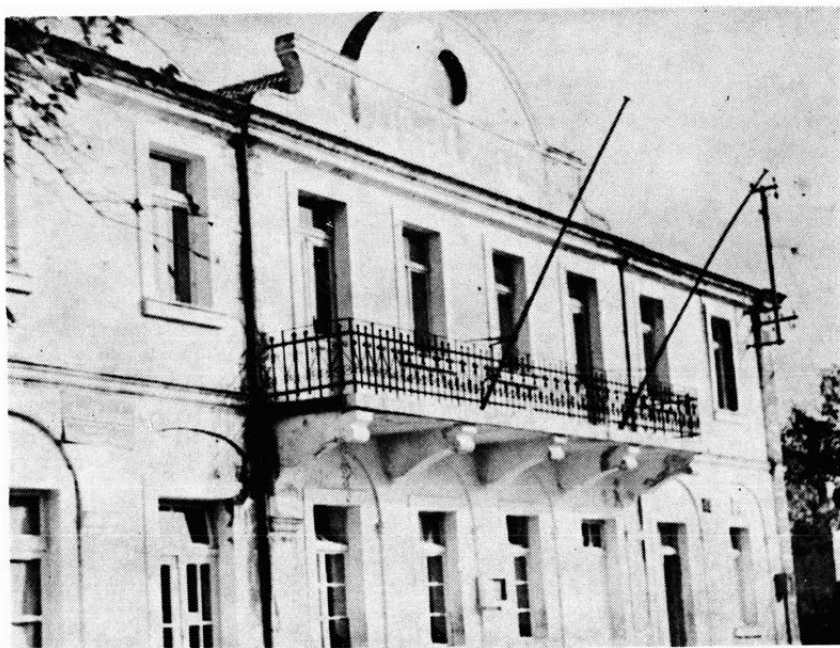
Sl. 13. Ribarski »magazini« na Solinskom rtu u uvali Madrača

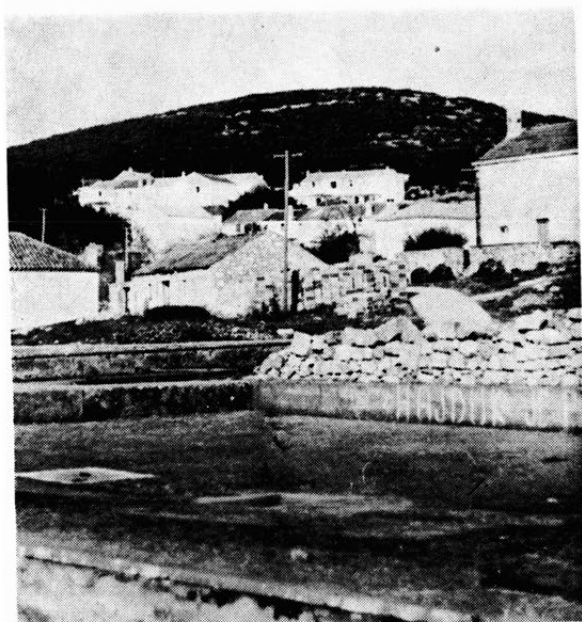
Sl. 14. Nekadašnja solana u istoj uvali

Sl. 15. Lučina i Molat

Sl. 16. Molat, zadružni dom i bivša zgrada općine

Sl. 17. Zapuntel. Naprijed mjesna cisterna a u pozadini brdo Lovrić (114 m)

Sl. 19. Molat — bunar u dvorištu kuće Abelić, sa grbom porodice na bunarskoj kruni. Iza kuće nalazio se »đardin« sa vrijednim primjercima suptropske i tropske flore koju su naručivali čak iz azijskih zemalja

Sl. 18. Zapuntelska luka

stariji članovi uglavnom bavili poljoprivredom, a mlađi pomorstvom, zbog preseljenja većine pomoraca u grad, na otoku ostala glavčina starijih domaćinstava kojima su prihodi ratarstvo i stočarstvo. Ipak, znatan skok udjela nepoljoprivrednih domaćinstava primarno je obilježje izmjena u gospodarskoj strukturi domaćinstva otoka.

e) *Ekonomska struktura*

Na Molatu ekonomska struktura stanovništva, promatrana kroz odnose poljoprivrednog i nepoljoprivrednog, aktivnog i neaktivnog, zaposlenog i nezaposlenog i sl., vrlo jasno izražava dosegnuti stupanj te potrebe i mogućnosti daljeg razvoja. Tijekom XX. st. Molat je kao cjelina, od prostora tipične autarkične poljoprivrede, gdje je poljoprivredno stanovništvo činilo glavninu ukupnog stanovništva, porastao do 1971. god. u prostor sa svega 14,6% poljoprivrednog stanovništva (80 od 547). Stopa aktivnosti poljoprivrednog stanovništva bila je dosta visoka, čak 68,8% (55), dok je izdržanih bilo 31,2% (25). Postoje određene, ne toliko izražene, razlike među naseljima. Udjelom poljoprivrednog najjači je bio Zapuntel (16,1%), slijede Brgulje (15,2%), a najslabiji je Molat (14,4%), međutim je u Zapuntelu zabilježen i najveći udio izdržavanog poljoprivrednog stanovništva.

Ukupno je aktivnog stanovništva na otoku bilo, u odnosu na izdržavano i ono ostalo s osobnim prihodima, 1971. god. vrlo malo, svega 163 ili 29,8%, što je bilo znatno niže nego li u općini Zadar ili na njezinim otocima, gdje ga je bilo oko 40%. Izdržavanog stanovništva bilo je čak 262 ili 46,1%, a umirovljenika je također bilo udjelom dosta, čak 122 ili 24,1%. Stanovništvo je najaktivnije u prometu (pomorstvo 55 ili 33,7%), poljoprivredi (52 ili 31,9%), a radnici zaposleni u inozemstvu također znatno sudjeluju u strukturi aktivnih (21 ili 12,9%). Iza 1971. god. većina pomoraca i zaposlenih u inozemstvu s članovima obitelji napustili su otok, pa ih je 1977. god. bilo sveukupno samo 41. Naselja su se i ovdje diferencirala. Molat ima najnižu stopu aktivnog stanovništva (svega 28,3%), slijedi Zapuntel (30,4%), a Brgulje su 1971. god. imale 31,8% aktivnog stanovništva. Tabela prikazuje aktivno stanovništvo svih triju naselja prema djelatnostima 1961. i 1971. god.:

Tablica 10

AKTIVNO STANOVNIŠTVO OTOKA MOLATA
PO NASELJIMA I DJELATNOSTIMA 1961. i 1971. god.

godina	1961. naselje					1971. naselje				
	Mo-lat	Brgulje	Zapun-tel	Ukup-no	%	Mo-lat	Brgulje	Zapun-tel	ukup-no	%
djelatnost										
industrija	—	—	—	—	—	1	—	—	1	0,6
poljoprivreda i ribarstvo	97	37	93	227	60,4	24	12	16	52	31,9
šumarstvo	—	1	—	1	0,1	—	—	—	—	—
građevinarstvo	—	—	—	—	—	—	1	—	1	0,6

godina	1961. naselje					1971. naselje				
	Mo- lat	Brgu- lje	Zapun- tel	Ukup- no	%	Mo- lat	Brgu- lje	Zapun- tel	ukup- no	%
djelatnost										
promet	32	32	43	107	28,6	19	18	18	55	33,7
trgovina i ugostiteljstvo	3	1	1	5	1,3	5	—	3	8	4,9
zanatstvo	6	—	1	7	1,9	3	—	—	3	1,8
stambena i komunalna djelatnost	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
djelatnost državnih i društvenih organa	1	2	—	3	0,8	1	2	2	5	3,1
kultura, nauka, zdravstvo i socijalna djelatnost	1	1	1	3	0,8	7	1	—	8	4,9
ostale djelatnosti van djelatnosti i nepoznato	2	—	1	3	0,8	1	—	—	1	0,6
	15	1	2	18	5,2	3	3	2	8	4,9
na privremenom radu u inozemstvu	—	—	—	—	—	6	5	10	21	12,9
UKUPNO	157	75	142	374	100,0	70	42	51	163	100,0
udio u ukupnom stanovništvu u %	46,6	37,1	60,7	48,5	/	28,3	31,8	30,4	29,8	/

Nisku stopu aktivnog stanovništva prati i izrazito niska stopa zaposlenosti. Godine 1971. bilo je u sva tri naselja otoka samo 76 zaposlenih - to jest svega 46,6% ukupnog aktivnog i svega 13,9% ukupnog stanovništva otoka. Izvan mjesta boravka radilo ih je čak 54. U Molatu je od 35 zaposlenih 16 radilo izvan naselja, u Zapuntelu od 21 čak 19, a u Brguljama su svih 19 zaposlenih bili u radnom odnosu izvan naselja, mahom na brodovima, kako domaćih tako i stranih flota. Nemogućnost nalaženja zaposlenja na otoku uz nemogućnost školovanja djece nakon osnovne škole najvećim je uzrokom iseljavanja s otoka.

f) *Kultura i pismenost*

Otok Molat ima uglavnom lokalno značenje u razvoju kulturnog života zadarskog otočja i to prvenstveno djelovanjem glagoljaša na očuvanju jezične baštine našeg naroda u vrijeme mletačke uprave i poslije tog vremena. Molat je od XVI. st. do danas dao 185 glagoljaša, i to naselje Molat 131, Brgulje 26 i Zapuntel 18. Uglavnom su to bili svećenici iz naroda čijom zaslugom se održala hrvatska pisana riječ na Molatu,

kao što je to dobrim dijelom bilo i na ostalim otocima zadarskog arhipelaga. Tako je u Molatu sačuvano 12 glagoljskih misala i brevijara i 15 glagoljskih matica. Kamene nadgrobne ploče s glagoljskim natpisima očuvane su u sakristiji molatske crkve, iz XVI. st., i u sakristiji zapuntelske crkve, iz XVIII. st. Zapuntelske matice, u kojima je vođeno i stanovništvo Ista, smatraju se najstarijima na zadarskom otočju (matice vjenčanih 1579—1580 druge do 1680. god., čuvaju se u Molatu). Svećenici, kao ljudi iz naroda, koji su često znali raditi i najteže fizičke poslove zajedno s ostalim žiteljima otoka, čuvali su pisanu narodnu riječ, čak i onda kada su se obraćali gospodarima otoka, koji su govorili isključivo talijanski, pišući vrlo često o nedaćama i molbama težaka na otoku. Oni su također bili rijetki pismeni pojedinci, sve do kraja XIX. st., kada je u Molatu otvorena škola.

Kulturni život oživljava između dva rata kada se osniva Kulturni dom (1926. god.) i druge otočke škole, u Brguljama i Zapuntelu. Tridesetih godina je osnovana i čitaonica s knjižnicom (ukinuta oko 1960. god. Pismenost stanovništva znatno je porasla, tako da je pred II. svjetski rat bilo svega oko 20% nepismenih. Godine 1971. bilo je svega 4,9% nepismenih među stanovnicima s više od 10 godina starosti, kojih je bilo 427. Bez stručne spreme bilo je 10,3%, sa svega 4 razreda osnovne škole čak 60,2%, srednju školu završilo je svega 13, a više ili visokoškolske ustanove samo 4 stanovnika otoka. Struktura školovanih ne zadovoljava iako se mnogo učinilo na opismenjavanju stanovništva i Molat stoji bolje od mnogih drugih naselja općine i regije. Potrebno je istaknuti da stupanj školovanosti utječe i na napuštanje otoka zbog saznanja o mogućnostima boljeg života van rodnog kraja, tako da je većina otočana koja živi izvan svog naselja na znatno višem stručnom i obrazovnom nivou od onih koji ostaju na otoku.

Molat je imao osnovnu školu još 1880. god. i kao takva je djelovala sve do šk. god. 1962/63. kada je postala područna osmogodišnja škola matične škole u Istu. U Brguljama je četverogodišnja škola osnovana između dva rata (djelovala je 1938. god.) i nastavila je s radom u novoizgrađenoj zgradi iza rata sve do šk. god. 1962/63. kao područna četverogodišnja škola škole u Molatu, a zatim do šk. god. 1972/73. kao područna četverogodišnja škola osnovne škole u Istu. U šk. god. 1973/74. djelovala je, nakon ukinuća osmogodišnje područne škole u Molatu, kao područna osmogodišnja škola. U Zapuntelu je četverogodišnja škola u privatnoj zgradi otvorena pred rat. Iza II. svjetskog rata djelovala je u novoj zgradi kao osmogodišnja škola do 1962/63, a od tada kao područna osmogodišnja škola matične u Istu. Kako se kretao broj učenika po školama u periodu od šk. god. 1963/64. do šk. god. 1978/79. prikazuje tabela:¹³⁴

¹³⁴ Općinski zavod za plansko-analitičke poslove i statistiku, Zadar. Statistički pregled općina Zadar, Biograd n/m i Benkovac, Zadar 1978. Podaci se odnose na kraj školske godine. Podatak za šk. god. 1978/79. dobiven od Zavoda za prosvjetno-pedagošku službu međuopćinske zajednice Split u Zadru, odnosi se na upis.

KRETANJE BROJA UČENIKA U ŠKOLAMA OTOKA MOLATA 1963.—1979. GOD.

škola	broj učenika po školskim godinama															
	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78
	64.	65.	66.	67.	68.	69.	70.	71.	72.	73.	74.	75.	76.	77.	78.	79.
Molat	74	54	44	40	31	27	24	24	15	13	—	—	4	—	—	—
Brgulje	—	8	7	9	10	8	8	—	8	7	11	—	—	—	—	—
Zapuntel	29	18	14	14	15	17	15	14	15	15	18	14	12	5	4	4
Ukupno	103	80	65	63	56	52	47	38	38	35	29	14	16	5	4	4

Odmah je uočljivo osnovno obilježje kretanja broja učenika: vrlo brz i kontinuiran pad broja učenika kao odraz starenja demografske mase otoka, iseljavanja, opadanja nataliteta, fertiliteta i vitaliteta otoka. Ovako velik pad broja učenika u promatranom razdoblju doživjelo je malo koje naselje zadarske regije, iako je i na drugim susjednim otocima situacija vrlo loša. Dobna struktura stanovništva otoka upućuje da se i ubuduće ne može očekivati ništa povoljnije stanje, sve do neke društvene akcije koja bi uvjetovala ponovno naseljavanje otoka, što je u današnjim prilikama gotovo nerealan očekivati. Time se javlja problem školskih zgrada koje ostaju uglavnom prazne i neiskorištene. S tim su u vezi i najnoviji planovi da se zgrada škole u Molatu preuredi u turistički objekat, a zgrade u Brguljama i Zapuntelu služe kao društveni domovi i prostorije društveno-političkih organizacija.

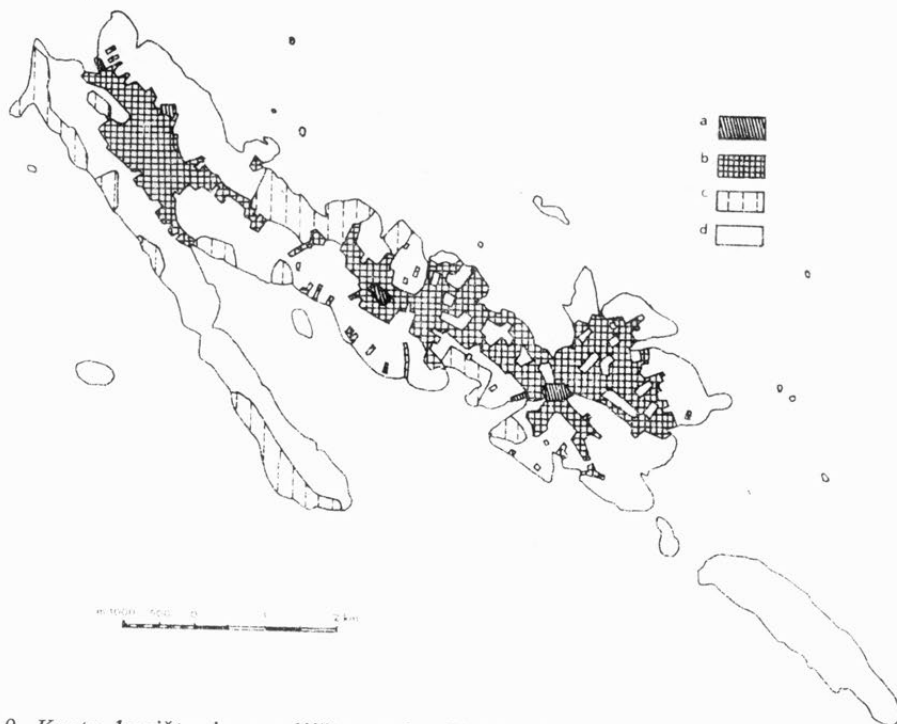
3. Gospodarstvo

a) Poljodjeljstvo

Danas je otok Molat jedan od gospodarski najsiromašnijih i najnerazvijenih otoka Zadarske regije. Zanemarivanje poljodjeljstva, koje je uvijek, uz ribarstvo i stočarstvo, bilo glavni oslonac životu stanovništva, a orijentacija na iseljavanje i život od mirovina pospješuju zaostajanje otoka, kako u odnosu na druge susjedne otoke tako još više u odnosu na kopneni dio regije.

Od ukupne površine otoka i pripadnih mu otočića, koja iznosi 257,3 ha, otpadalo je 1978. god. na poljoprivredne površine čak 1588 ha ili 61,7%. Struktura poljoprivrednog zemljišta, međutim, izrazito je nepovoljna. Čak 1533 ha čine pašnjaci-kamenjare, koji još služe kao ispasišta za ovce, iako je na njima danas biljni pokrov u fazi revitalizacije pa ti pašnjaci zapravo predstavljaju garige ili nižu makiju. Udio oranica i vrtova te vinograda i voćnjaka danas je izvanredno malen. Na oranice i vrtove otpada svega 38 ha ili 1,5% površine otoka, a na vinograde i voćnjake 16 ha ili 0,6%. Udio površina pod šumama je znatan, a tako-

đer i onih koje se tretiraju kao neplodno zemljište. U tabeli je prikazana veličina i udio pojedinih kategorija iskorištavanja zemljišta 1900, 1927. i 1978. godine:¹³⁵

Sl. 9. Karta korištenja zemljišta otoka Molata 1900-te godine: a) naselja, b) poljodjeljstvo, c) šume i makije, d) pašnjaci-kamenjare.

Tablica 12

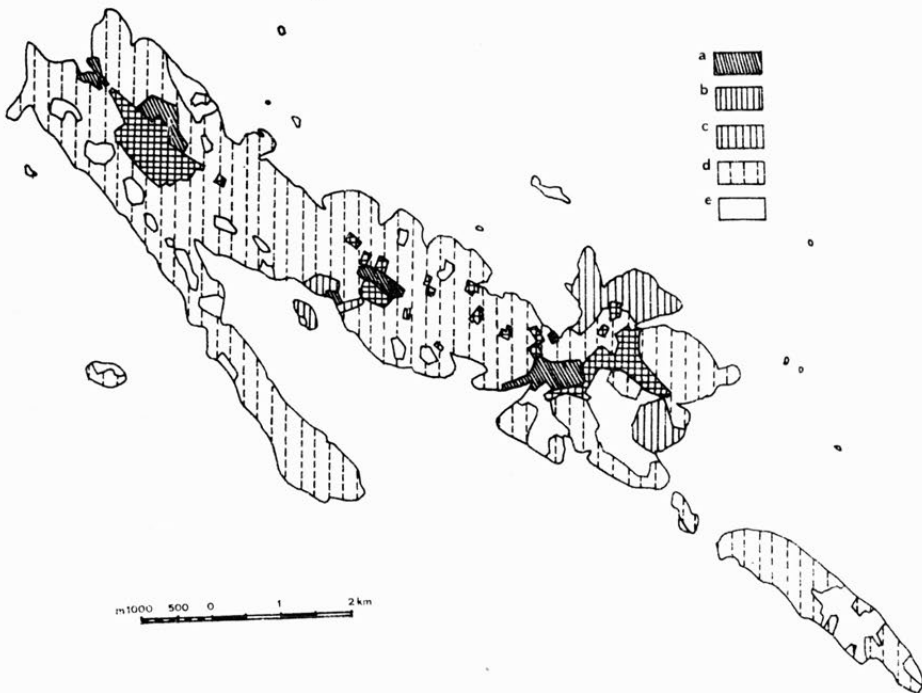
KORIŠTENJE ZEMLJIŠTA OTOKA MOLATA 1900.—1978.

godina	kategorije iskorištavanja											
	oranice i vrtovi		vinogradi i voćnjaci		pašnjaci		šume		neplodno		ukupno	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
1900.	108	4,2	185	7,2	1858	72,0	403	15,6	25	1,0	2579	100,0
1927.	108	4,2	185	7,2	1858	72,0	403	15,6	25	1,0	2579	100,0
1969.	61	2,4	28	1,1	1500	58,3	885	34,4	99	3,8	2573	100,0
1978.	38	1,5	16	0,6	1533	59,6	886	34,4	100	3,9	2573	100,0

Uočljivo je da je 1978. god. bila znatno veća površina nepoljoprivrednog zemljišta u odnosu na poljoprivredno prema 1900. i 1927. godini.

¹³⁵ Prema podacima Općinskog zavoda za katastar i izmjeru zemljišta Zadar.

Površine pod šumama su se više nego udvostručile, a neplodne površine su gotovo učetverostručene. Površine pod pašnjacima su smanjene s 1858 ha na 1533 ha, odnosno sa 72,0% 59,6% površine otoka, ali je najviše smanjen udio vinograda i voćnjaka, sa 185 ha na svega 16 ha, te oranica i vrtova, sa 108 ha na 38 ha. Ovakvo drastično smanjenje udjela poljoprivrednog u odnosu na nepoljoprivredno, naročito onog obradivog, rezultat je napuštanja mukotrpnog uzgoja najvažnijih kultura otoka: vinove loze i maslina, a i stočarenja. Znatno povećanje šumskih površina, koje danas zauzimaju preko 30% površine otoka (a stvarno i mnogo više, čak do 65%) govore o tome da je nesklad između broja stanovnika koje je koristilo, i, što više, devastiralo šumski pokrov i površina pod šumama nestao.

Sl. 10. Karta korištenja zemljišta otoka Molata 1978. godine: a — naselja, b — poljodjelstvo, c — borove šume, d — autohtone šume i makije, e — pašnjaci—kamenjare.

Iako je izvjestan dio Molaćana naselio otok s kopna, ipak je onaj manji dio starosjedilaca uspio sačuvati stari način iskorištavanja zemljišta, tipičan za glavninu zadarskih otoka i Mediteran općenito. Poljodjeljska je tradicija na otoku vrlo stara. Naročito je uvijek bila istaknuta u Zapuntelskom polju, gdje je bilo najviše oranica i vinograda. Poljodjelstvo naročito jača iza 1421. godine, otkad je Venecija uvrstila

otok u svoj katastik, iznajmljujući ga po dosta visokoj cijeni, upravo zbog »terrena arratoria« Zapuntelskog i u nešto manjoj mjeri Molatskog polja. Uz lozu i maslinu uzgajale su se i žitarice, ječam, raž, proso, pšenica, poslije i kukuruz, pa mahunarke, grašak, bob, grah, leća i dr., a do uvoženja krumpira u naše krajeve najznačajniji prehrambeni artikl bila je repa, kao i na susjednim otocima. Od voćaka najviše se uzgajaju smokve, dok je ostalih znatno manje (šljive, trešnje, maraske i dr.). Oko kuća je dosta rašireno povrtlarstvo, koje, s obzirom da ne može biti plasirano na tržište, uglavnom služi za domaće potrebe, odnosno potrebe rodbine i bližnjih u Zadru. Okućnice svih naselja na otoku sadrže velike količine cvijeća i ukrasnog bilja, što im daje izgled skladnih i vrlo urednih stambenih cjelina. Osim Zapuntelskog i Molatskog polja, marljivim radom otočana i mnoge druge, nepovoljnije i krševite površine bile su privedene mediteranskim kulturama, tako da je u vrijeme najintenzivnije agrarne valorizacije otoka krajem 19. st. bilo obrađeno više od 300 ha ili oko 12% ukupne površine. Danas se, međutim, obrađuje gotovo isključivo zemljište najpovoljnijih dijelova, te ono oko kuća (okućnice), svega oko 3,4% površine otoka. Najraširenija kultura je vinova loza, od koje su se prije uzgajale uglavnom sorte babičić, velika i mala brajda, solinski, tartignan, maraština i dr., a danas su potisnute sortom betinjanin. Kroz čitavo razdoblje 17., 18. i 19. stoljeća Molat je davao 4—10 vagona vina godišnje, od čega je 1—2,5 vagona, već prema urodu, pripadalo gospodarima otoka.¹³⁶ Nakon II. svjetskog rata, pedesetih godina, Molat je davao 8—10 vagona vina godišnje.¹³⁷ U odnosu na druge otoke imao je tada relativno malo maslina, svega oko 900 stabala, što je ovisno o godini davalo 15—25 q ulja.¹³⁸ Danas se na otoku godišnje proizvodi, isključivo u privatnom sektoru, svega oko 1 vagon vina i 2—3 q ulja, što je vrlo malo.¹³⁹

b) Stočarstvo

Stočarstvo je na Molatu najstarija i još uvijek najekonomičnija grana privređivanja. Stanovništvo Molata je uvijek bilo vezano, u većoj ili manjoj mjeri, za uzgoj blaga, uglavnom sitnog zuba. Ovčarenje je na Molatu, kao i na susjednim otocima, tradicionalna orijentacija stanovništva i bitno je utjecalo na njegova fizionomska obilježja. Toponimastika otoka također govori o intenzivnom stočarskom valoriziranju otoka (Bivošćak, Blagove ograde, Krijakove ograde, Tovarjak, Vranač i dr.). Ovce se pretežno čuvaju u ogradama, ogradicama ili se puštaju slobodno pasti, naročito u novije vrijeme. Za čuvanje ovaca postoje i brojni torovi, koje stanovnici nazivaju osicama. Međutim, prije su više služili za čuvanje svinja i krupne stoke. Zimi se ovce odvoze na susjedne oto-

¹³⁶ HAZd, Fond obitelji Lantana, sv. 60. Spisi o upravi prihodima posjeda na Molatu i Istu XVIII—XIX st.

¹³⁷ Ivo Rubić, Naši otoci na Jadranu, Split, 1952, str. 102.

¹³⁸ Ibid.

¹³⁹ Procjena autora.

čiče, naročito na Tun Veli, Tovarjak, Malu Tramerku, gdje se puštaju da slobodno pasu. Također se za zimsku ispašu od listopada do ožujka koriste predjeli Bavkul, Žaplo, Golubinka i dr. Broj blaga, naročito ovaca, uvijek je bilo teško ustanoviti, ali ipak postoje podaci koji se donekle mogu prihvatiti. U XVIII. stoljeću, točnije 1759. godine, ustanovljeno je na Molatu 850 ovaca, 150 goveda (od toga 98 volova za vuču, a krava i teladi 52) i 62 tovarne životinje (vjerojatno uglavnom magarci).¹⁴⁰ Početkom XIX. st. bilo je 906 ovaca i 292 goveda.¹⁴¹ Zbog loše ishrane molatska goveda bila su vrlo niska rasta. Neposredno pred I. svjetski rat bilo je 1451 ovca, 65 goveda i 113 svinja.¹⁴² Vidljivo je da je broj goveda tijekom XIX. st. znatno opao, a povećao se broj ovaca, što se može protumačiti širenjem vinograda na užtrb oranica, povećanjem broja stanovnika i postizanjem većih efekata u poljodjelstvu. Podatak da je pedesetih godina ovog stoljeća bilo oko 600 ovaca je neprihvatljiv.¹⁴³ Godine 1953. ustanovljeno je da ih ima 1132. Od tada njihov broj stagnira, a u najnovije vrijeme i opada. Također znatno opada i broj komada ostalog blaga. Interni popis stanovništva i stoke na teritoriju zadarske općine 1977. god. objelodanio je iduće podatke koji su prihvatljivi:

Tablica 13

BROJ DOMAĆIH ŽIVOTINJA I BROJ KOŠNICA
NA OTOKU MOLATU 1977. GOD.

naselje	broj domaćih životinja po vrstama					košnica
	ovce	koze	magarci	svinje	perad	
Molat	409	7	9	1	295	11
Brgulje	295	6	4	—	197	5
Zapuntel	383	6	15	—	161	—
Ukupno	1087	19	28	1	573	16

Iz prethodnih razmatranja uvjerljivo se pretpostavlja da se broj ovaca u vrijeme demografske ekspanzije, tijekom XIX. st. povećao na oko 1500—2000 početkom XX. st. Broj koza je uvijek bio neznatan, a od prilično velikog broja goveda u XVIII. st. danas nije ostalo ništa. Također je vidno smanjen broj svinja i tovarnih životinja. Broj peradi zadovoljava, iako uvjeti omogućuju i znatno veći broj.

Pčelarstvo, kao posebna poljoprivredna aktivnost, također je u nazadovanju. Mnogi autori nalaze korijen same riječi Molat u latinskoj riječi mel, melatus = med, meden, što bi upozoravalo na proizvodnju meda na ovom otoku. Bianchi tvrdi da se još u listini iz 1381. god. spominje molatski med koji se u velikim količinama prodavao u Zadru.

¹⁴⁰ I. Grgić, Zadarski otoci prije 199 godina, Narodni kalendar, Zadar, 1958, str. 145.

¹⁴¹ HAZd, Fond obitelji Lantana, sv. 60. Podatak se odnosi na godinu 1806. Spisi o upravi i prihodima posjeda na Molatu i Istu XVIII—XIX st.

¹⁴² V. F. Ivanišević, Statistika 1910, Split, Prilog A, str. 1.

¹⁴³ I. Rubić, o. c., str. 102.

Uzroke napuštanju medarstva treba tražiti u krčenju i paljenju biljnog pokrova Molata, nakon što je 1421. god. uvršten u katastik zadarskih otoka, kada postaje jedan od poljodjeljskih i stočarskih otoka arhipelaga.

Stočarski proizvodi bili su, a i danas su od veoma velikog značenja za stanovništvo otoka. Molat je sve do šezdesetih godina XX. st. bio jedan od najačih otoka u proizvodnji sira na Jadranu, naročito ako se uzme proizvodnja po stanovniku. Naime pedesetih godina Brač je davao 120 q, Olib 120 q, Pag 100 q, Silba 100 q, Molat 50 q i Vir 30 q sira.¹⁴⁴ Također je davao i 200—300 kg vune. Pred II. svjetski rat otvorena je u Molatu Ovčarsko-mljekarska zadruga, koja se uglavnom bavila proizvodnjom domaćeg sira. Vršeni su i pokušaji oplemenjivanja stočnog fonda boljim pasminama pa je bilo dovedeno desetak rasplodnih ovnova, što je i dalo određene rezultate. Težaci su također radili u kooperaciji sa zadrugom, prodajući svoje mlijeko i vunu. Zadruga je ukinuta pred petnaestak godina. Danas se, s obzirom na znatno smanjen broj stanovnika i nedostatak radne snage, sir proizvodi uglavnom za potrebe domaćinstava na otoku i rodbine u Zadru. Također su važni proizvodi mlijeko, kože, meso, med itd.

c) Ribolov

Od najranijih dana nastajanja naselja na otoku Molatu ribolov ima veoma važnu ulogu u životu njegovih stanovnika. Lovišta ribe otoka Molata, uz ona u Telašćici, spominju se najviše među brojnim lovištima u okviru zadarskog arhipelaga, od X. stoljeća nadalje. Najvažnija su bila ona u uvalama Luka i Lučina u Molašćici, zatim u uvali Jakinska i uz rt Bonaster. Do 995. godine ta su lovišta bila vlasništvo zadarske komune, kada su kao javno dobro prodana zadarskim plemićima koji su ih darovali samostanu Sv. Krševana.¹⁴⁵ Ribari Molata davali su četvrtinu ulova, do darovnice, plemićima, a zatim samostanu. Davanja su se nastavila i u XI. stoljeću. Lov se vršio uglavnom mrežama potegačama (gripovima), a lovila se uglavnom plava riba i to najviše skuše i plavice (lokarde, lancarde). Otuda i naziv najvišem vrhu otoka Lokardenik, a i neki drugi toponimi proizlaze iz bavljenja ribolovom (Tun Veli, Tun Mali, otočić Trata). U sezonama velikog ulova nije bilo teško davati određenu četvrtinu samostanu, međutim bilo je i godina kada su molat-ski ribari, skupa s onima s Dugog otoka, odbijali platiti namet. Tako je 1078. god. izbio sukob između ribara i samostana, koji je završen, kasnije, za priora Draga, na štetu ribara.¹⁴⁶ Sličan pokušaj iz 1233. god. također nije uspio.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Ibid., str. 102.

¹⁴⁵ Josip Basioli, Razvitak ribarstva Dugootočana, Radovi Instituta JAZU u Zadru, 9/1962, str. 394.

¹⁴⁶ J. Basioli, Ribarstvo na zadarskom otočju u prošlosti, Zadarsko otočje, zbornik, 1974, str. 487.

¹⁴⁷ J. Basioli, Razvitak ribarstva Dugootočana, o. c., str. 397.

Nakon uvođenja mletačke uprave situacija za ribare postaje još teža jer su sada morali osim samostanu namirivati i daće mletačkoj upravi te gradskim tribunima. To uvjetuje i veću potražnju za lovištima. Miješanje Ižana u lov u vodama oko Molata, Ista i Škarde, od XV. stoljeća, dovelo je do poznatih dugotrajnih sporova koje su vodili ribari otoka Molata i Dugog otoka protiv ribara Iža. Prvi među njima zbio se 1431. god.¹⁴⁸ Zadarski sud donosi 1501. god. odluku da se na lovištima skuša u Sakarunu i Molašćici uz domaće ribare mogu redati i iški ribari¹⁴⁹ Ribari Molata i Velog Rata 1521. god. se žale zadarskom knezu Raimondu da im je bilo zabranjeno polagati mreže stajačice u Sakarunu i Molašćici.¹⁵⁰ Iste godine im je zabranjen i lov mrežama fružatama. Molaćani su, međutim, ometali lov i Dugootočanima u Molašćici, pa su ponekad bili i protivnici u zajedničkom nastupu protiv Ižana. Koliko je ribolov bio važan govori i činjenica da su u njemu sudjelovali svi sposobni muškarci, pa čak i župnici sela,¹⁵¹ a i žene. Godine 1703. naređeno je Molaćanima da ne ometaju lov ribara sjevernog dijela Dugog otoka u ždrijebanim terminima.¹⁵² U XVIII. st. razvija se i lov gira, pa se 1797. god. bacao ždrijeb za lov gira na području Molata, Ista i drugih zapadnih otoka.¹⁵³ Tada su Molaćani zajedno s Iščanima imali 10 mreža potegača za gire.¹⁵⁴ Sporovi oko ribanja prestaju konačno tek početkom XX. st., ali se još spominju među stanovništvom Molata, Dugog otoka, Ista, Iža i drugih susjednih otoka.

Ribarska zadruga osnovana je u Molatu 1907. godine, kada je Marko Barićev, trgovac i brodovlasnik, dao seoskim ribarima mrežu plivaricu na eksploataciju.¹⁵⁵ Preko zadruge su se mogli ribari otoka opskrbiti ribarskim materijalom. Godine 1913. je Zapuntelac, Radov imao mrežu plivaricu na stezanje kroz prstenove.¹⁵⁶ Bilo je i mreža stajačica za lov tuna, za polaganje noću, na zabor.¹⁵⁷ Do II. svjetskog rata imala je ribarska zadruga potegaču, mreže sardelare i dva leuta bez motora, dok su ostale barke bile privatne. Justo Stamać nabavio je zadruzi mrežu plivaricu. Plivaricu i jedan leut imalo je i tzv. ribarsko »društvo«, a nabavljeni su pred II. svjetski rat. Godine 1956. imala je molatska ribarska zadruga 1 motorni leut, 2 svičarice 1 ribaricu za

¹⁴⁸ J. Basioli, Ribolov Ižana u prošlosti, Radovi Centra JAZU u Zadru, 22—23/1976, str. 267.

¹⁴⁹ J. Basioli, Razvitak ribarstva Dugootočana, o. c., str. 406.

¹⁵⁰ Ibid., str. 406.

¹⁵¹ A. R. Filipi, o. c., str. 140.

¹⁵¹ A. R. Filipi, o. c., str. 140.

¹⁵² HAZd, Spisi generalnog providura Dalmacije i Albanije u Zadru M. Zane, 1703, LI, c. 260.

¹⁵³ J. Basioli, Stoljeća ribarstva zadarskog područja (50), Narodni list, Zadar, 7159/31. 12. 1977. str. 20.

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Miroslav Čabrajac, Otok Molat i njegovi ribari, Morsko ribarstvo, 1/1956, str. 35. Vjerojatno se ipak nije radilo o plivarici već o potegači.

¹⁵⁶ J. Basioli, Stoljeća ribarstva zadarskog područja, o. c.

¹⁵⁷ Ibid. (43), Narodni list, 7152/5. II. 1977. str. 6.

transport i 2 mreže plivarice.¹⁵⁸ Ribarska zadruga postojala je izvjesno vrijeme i u Brguljama. Pedesetih godina imala je 16 ribara koji su s jednom mrežom plivaricom sudjelovali u ljetnom ribolovu.¹⁵⁹ U periodu 1951.—53. god. lovili su u prosjeku oko 25 t plave ribe, koju su prodavali poduzećima u Zadru i Salima ili su je kao soljenu prodavali preko zadruga i neposredno. U Brguljama je bilo i 20 ribara privatnika koji su s 2 kočice tartane i drugim priborom lovili oko 6 tona ribe godišnje.¹⁶⁰ U poslijeratnom periodu, sve do šezdesetih godina, lovili su ribari svih triju naselja u prosjeku oko 90 t razne ribe, glavonožaca, rakova i školjaka godišnje.¹⁶¹ Najviše se lovilo u Molatu, oko 50 t, zatim u Brguljama oko 35 t, a u Zapuntelu svega oko 5 t.¹⁶² Lovila se uglavnom sitna riba, srdele, oko 50 t, i gire, oko 10 t. Druge je ribe lovljeno znatno manje, skuša oko 3 t, zubataca oko 3 t, komarča oko 3 t, bugava oko 4 t, landovine oko 3 t, glavonožaca oko 4 t i ostalog oko 10 t.¹⁶³ Na žalost duga i vrijedna tradicija ribolova na Molatu danas znatno slabi. Ribarske zadruge preorjentirale su se na druge aktivnosti ili su ukinute, a ukupan ulov smanjen je na 50—80 t godišnje. Lovi se za vlastite potrebe, iz rekreacije, znatno manje za prodaju. Udio otoka Molata u ribolovu zadarske regije, čiji ribari godišnje ulove oko 10.000 t, smanjen je na svega 0,5—1%, što je izrazito malo. Međutim, u vodama oko Molata love i drugi ribari, najviše Kaljani iz flote zadarskog kombinata za ulov i preradu ribe »Adria«. Česti su i drugi ribari iz Zadra, ili s otoka, koji tu također love, bilo rekreacije radi ili zbog prodaje na zadarskoj tržnici. Lovi se uglavnom mrežama stajačicama, parangalima, ostima, vršama i drugim ribarskim sredstvima. Najznačajnije »pošte« su u prolazu Maknarrer, oko Bonastera, uvale Jakinska, oko rta Žaplo, oko otočića Tramerke, u Lučini i ostalim dijelovima Brguljskog zaljeva, a rjeđe se odlazi na lovišta oko Ista i Škarde. Molaćani su se prije često tužili da su ribari drugih naselja, naročito Kaljani, Lukoranci i Kukljićani, ometali njihov ribolov, uzimali janjce sa slobodne ispaše, a ponekad čak i posječena debla i mreže u moru.

Podvodne aktivnosti su u vodama Molata danas zabranjene, jer se čitav otok nalazi u zoni zabranjenih podvodnih aktivnosti koja obuhvaća širok prostor omeđen dužinama koje spajaju ove točke: rt Radovan (Ilovik) — rt Arat (Silba) — Stopanji rt (Molat) — rt Križ (Sestrunj) — rt Južni (Zverinac) — rt Sv. Nedelja (Dugi otok) — svjetionik Veli Rat (Dugi otok) — rt Radovan (Ilovik). Također je zabranjen pristup ribarima i općenito zapadnoj obali Brguljskog zaljeva i na cijeli poluotok Bonaster.

¹⁵⁸ M. Čabrajac, o. c., str. 35.

¹⁵⁹ Pomorska enciklopedija JLZ, I, Zagreb 1954., str. 579.

¹⁶⁰ Ibid., I, str. 579.

¹⁶¹ Ibid., V, str. 308.

¹⁶² Ibid., V, str. 308.

¹⁶³ Ibid., V, str. 308.

d) Vađenje soli

Poput mnogih otoka na našoj obali i Molat je koristio more kao izvor soli. Niski poluotočić, istočno od naselja Zapuntel, podno Stražice na sjeveroistočnoj obali otoka, isturen je u more oko 400 m, a širok je oko 300 m i završava se Solinskim rtom. Katastarska mapa iz 1824. god. naziva ga Punta salisca.¹⁶⁴ Na sjevernoj strani poluotočića nalazi se mali zaljev, Modrača ili Jaz, gdje se nalaze ostaci pregradnog zida i vjerojatno ostaci zgrade koja je služila za skladištenje soli. Sam toponim Solinski rt govori o solanama koje se na Molatu spominju već u XIV. st. kada zadarski suci u parnici braće Frane, Grgura i Saladina de Saladinis protiv izvršitelja oporuke pok. Matije Picorinija za četvrtinu solana izriču osudu u korist tužitelja.¹⁶⁵ Sol iz ove male solane koristila je za domaće potrebe opskrbe stanovništva, prehrane blaga i soljenja ribe, a vadila se, izgleda, sve do kraja XIX. stoljeća. Da li je sol koju je vozio Zorzi Matešić iz Molata 1808. god., zaplijenjena od strane jedne engleske korvete, poticala s Molata,¹⁶⁶ teško je ustvrditi, jer se već krajem XVIII. st. otok usmjerava i na dovoz soli iz solane na Pagu.

e) Korištenje kamena

Kamenolomi na Molatu datiraju još iz rimskog razdoblja (»na Gorinah« prema uvali Zorljeвица?), ali se spominju prvi put 1401. i 1404. god, kada je Dubrovčanin Andrija Juričević za crkvu sv. Augustina u Fermu na nekom otočiću kraj Molata isklesao oltarnu ploču i pregradu svetišta sa stupićima, stopama, glavicama i arkadicama.¹⁶⁷ Kamenolom u uvali Zagračina, podno brda Gračina, spominje se 1439. god., kada su klesari Ivan Vladislavov i Marko iz Troje dali obvezu opatu Sv. Krševana iz Zadra Petru de Cressavis da će u njemu od bijelog kamena isklesati nekoliko postolja okruglih stupova sa stopama i glavicama s opatovim grbom za balatur, zatim četiri četverolisna stupa oivičena na uglovima reljefnim štapom.¹⁶⁸ Fortis, koji iznosi navedene podatke, također upozorava na veoma bijeli molatski vapnenac, »tvrd gotovo kao mramor«, s fosilima orthoceratitima.¹⁶⁹ Danas se kamen s Molata više ne koristi.

Kamen otoka služio je i za dobivanje vapna. Jame vapnenice kao kamene gomile sačuvane su i danas na otoku, naročito uz obale zapuntelskog dijela, gdje ih ima oko 40, ali i u drugim dijelovima, oko Brgulja, i znatno manje oko Molata. Žitelji Zapuntela bili su poznati vapnari i vapnom su sve do prije petnaestak godina opskrbili zadarsko otočje od Paga i Silbe do Pašmana i Vrgade, a i neka kopnena

¹⁶⁴ HAZd, Mappe Catastrali esistenti nel R. Archivio di Stato compilate nell'anno 1830. N° 233, Zapuntello; N° 383 Melada.

¹⁶⁵ Codex diplomaticus, XIV, str. 166.

¹⁶⁶ Vj. Maštrović, o. c., str. 701.

¹⁶⁷ Cvito Fisković, Zadarski srednjovječni majstori, Split 1959, str. 32.

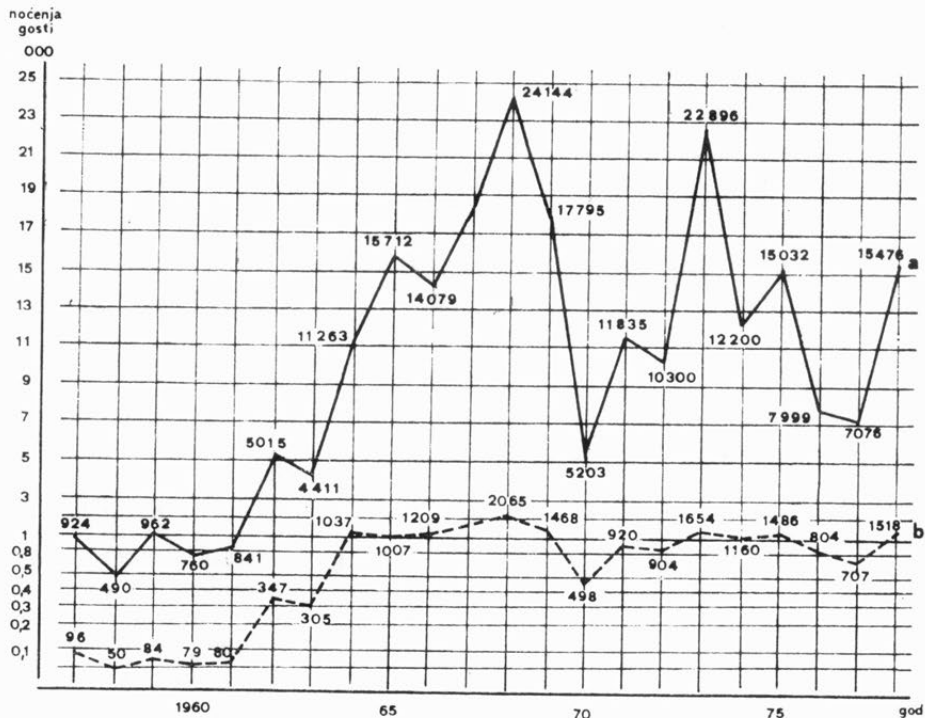
¹⁶⁸ Ibid., str. 59.

¹⁶⁹ Alberto Fortis, Viaggio in Dalmazia, I, Venezia 1774.

naselja (Sukošan, Zadar i dr.). Nakon izgradnje vapnare u Rabu njihovo značenje slabi, zanat postepeno nestaje, tako da su se posljednji vapnari prestali baviti proizvodnjom 1964. godine. Potrebno je napomenuti da su za dobivanje vapna bile potrebne ogromne količine drveta koje su žitelji Zapuntela sjekli na otocima Molatu, Istu, Škardi i V. Tramerki, gdje su imali svoje vapnenice, što je također potpomoglo ogoljavanju tih otoka, posebno krajem XIX. i početkom XX. st.

f) Turistička valorizacija

Turizam na Molatu počeo se razvijati još 1932. godine.¹⁷⁰ Već je 1938. god. bilo u Molatu, gdje je djelovalo društvo za unapređenje turizma, 50 turista koji su ostvarili 1000 noćenja.¹⁷¹ Turizam zamire u ratnim godinama. Poslije rata, 1953. godine, osniva se ponovno Turističko društvo Molat s 28 članova. Ono je 1963. godine brojilo čak 210 članova i znatno se aktiviralo na uređenju mjesta i unapređivanju ponude. Turistički promet bilježi se samo u naselju Molat, a u Zapuntelu i Brguljama se ne registrira, iako je vjerojatno da se i tamo ostvari izvjestan broj gostovanja i noćenja. Kretanje broja turista u razdoblju od 1957. do 1978. god. vidljivo je, kao i kretanje broja noćenja, iz idućeg grafikona:¹⁷²

Sl. 11. Grafički prikaz kretanja broja noćenja (a) i gostiju (b) u naselju Molat 1957.—1978.

Odmah se uočava da turistički promet na otoku nije ujednačen i da varira iz godine u godinu. Posebno se negativno kretao, ionako udjelom mali promet stranih gostiju, koji u periodu 1971.—1976. bilježi stalan pad. Uzroke tom stanju treba potražiti u nedostatku ugostiteljskih objekata (postoji samo 1 restoran i 1 odmaralište), jednostranosti ponude i relativno lošim prometnim vezama. Također je smanjena i ponuda kreveta u privatnom smještaju, što je rezultat smanjenja broja stanovnika. Naprimjer 1964. god. bilo je iznajmljivano 150 kreveta u 73 privatne sobe, a 140 kreveta se moglo improvizirati, ukupno znači 290. Godine 1975. bilo je 138 kreveta u privatnim sobama i 124 u odmaralištu, ukupno 262. Ostvareni turistički promet znatno podbacuje u odnosu na njegove potencijalne mogućnosti i čini danas svega oko 0,3% turističkog prometa općine Zadar, koja je 1978. god. ostvarila gotovo 2,5 mil. noćenja, odnosno svega oko 0,2% prometa regije, koja je te godine ostvarila oko 4 mil. noćenja. Brojne uvale, manje plaže, raznolikost reljefa i istaknuta vegetacija, što Molat čini pejzažno veoma zanimljivim, omogućuju, uz izgradnju objekata turističke ponude, i veći promet. U više navrata bila je spominjana izgradnja određenih objekata, a u Općinskom prostornom planu date su sugestije za izgradnju hotelskih kapaciteta u Molatu (lokacija Vršak) i Brguljama (uvala Vrulje), te vikend-kuća za odmor u okviru prostornog proširenja samih naselja.

Molat obilježava, kao i druge otoke zadarskog arhipelaga, izvanredno visok posjet plovila koji sidre u lukama otoka, naročito u Brguljskom zaljevu i Prolazu Zapuntel. Naravno da ovaj neregistrirani promet, koji zbog slabe organiziranosti danas nije valoriziran, pruža mogućnosti koje još nismo u našem turizmu iskoristili. Jedan od dva punkta na otoku, koji bi posjetiocu ponudili i zabavu i mogućnost opskrbe (snabdijevanje vodom, hranom, gorivom brodskim i ribarskim materijalom, informacijski punkt itd.) znatno bi unaprijedili turistički promet na otoku, koji po broju noćenja po krevetu (oko 60) i po prosječnom zadržavanju gostiju (10 dana ne stoji ništa bolje nego općina Zadar u cjelini (70, odnosno 7).

Prostorni plan općine Zadar stavio je van snage Odluku koja zamjenjuje regionalni prostorni plan obalnog područja općine Zadar od 1967. god., koja je za otoke Molat, Ist i Škardu odredila izgradnju čak 13000 kreveta u raznovrsnim objektima turističke ponude. Ovaj prevelik broj Planom je znatno smanjen, tako da se za čitavu skupinu zapadnih otoka arhipelaga (Silba, Olib, Premuda, Molat, Ist i Škarda) predviđa oko 6000 kreveta, od čega bi na otok Molat otpadalo oko 1500—2000 kreveta. Ovakva projekcija turističkih kapaciteta do 2000-te godine realnija je s obzirom na izvanredno velike teškoće koje ovi otoci imaju u odnosu na opskrbu vodom, elektroopskrbu, promet, zdravstvenu zaštitu, kulturni život itd., te vrlo smanjen broj stanovnika. S obzirom da otok, ba-

¹⁷⁰ I. Rubić, o. c., str. 105.

¹⁷¹ Ibid., 105.

¹⁷² Podaci Turističkog saveza općine Zadar.

rem za sada, nema nekih drugih, povoljnijih perspektiva razvoja osim onih u unapređenju poljoprivrede i turizma, to se turizam na otoku nameće kao jedna od nužnosti daljeg razvoja i uklapanja u život zajednice. Prirodno-geografska obilježja daju mu za to, kao i drugim otocima, velike mogućnosti. Nadopuna izvora prihoda i zaradom u turizmu značila bi i mogućnost egzistencije za jedan dio stanovništva Molata koje je danas, slobodno se može naglasiti, na umoru.

Na Molatu divlja izgradnja uz more nije u tolikoj mjeri istaknuta kao na drugim otocima zadarskog arhipelaga (npr. na Ugljanu, Dugom otoku, Silbi, Pašmanu i dr.). Uglavnom je to zbog položaja naselja podalje od obale, te nepristupačnosti same obale i nezaštićenosti uvala. Kuće za odmor pretežno se grade uz postojeće lučice u uvalama Vrulje, Zapuntelska luka, Lučina, Jazi.

V. ZAŠTITA PROSTORA I STRATEŠKO ZNAČENJE

Zaštita prostora, odnosno ljudskog okoliša na Molatu, u prvom redu trebala bi osim dosadašnjih vidova borbe protiv požara, koji se povremeno znaju pojaviti, obuhvatiti i posebnu zaštitu najatraktivnijih i najvrednijih manjih prirodnih cjelina. Također se zaštita obalnog područja od divlje i neprimjerene izgradnje kao i drugih vidova ekološkog onečišćenja (naročito krutim otpacima i uljima s većih brodova koji plove pučinom Jadrana), kao i na drugim otocima, postavlja kao nužna. Općinski prostorni plan odredio je mjere zaštite i usmjeravanja korištenja prostora, zaštite vitalnih elemenata prirodnog okoliša (voda i mora, tala, zraka, bioloških cjelina i zajednica), zaštite od elementarnih nepogoda i ratnih razaranja. S tim u vezi predložena je i posebna zaštita Brguljskog školja kao parka prirode i Zapuntelskog prolaza kao značajnog krajolika. Poseban vid zaštite trebao bi obuhvatiti kulturne i povijesne spomenike koji se nalaze na otoku, što bi povećalo i njegovu atraktivnost u turističkoj ponudi.

Molat ima i strateško značenje u obrani naše domovine. Izvidna postaja RM Kraljevine SHS na Bonasteru (spadala je u red većih izvidnih stanica centrale u Šibeniku Mornaričke izvidničke komande, također sa sjedištem u Šibeniku).¹⁷³ Služila je za vezu i obalsko osmatranje kao i izvidne postaje Sv. Mihovil na Ugljanu i Grpašćak na Dugom otoku (danas ukinute). Mornarička meteorološka centrala u Kumboru (Boka Kotorska) do 1930. god., a od tada u Splitu, i od 1936. god. Hidrografski ured RM, vršili su čitav niz geofizičkih osmatranja. Sinoptička i klimatološka mjerenja vršilo je 16 postaja uz našu obalu, među kojima i Bonaster i Grpašćak u prostoru zadarskih otoka, za sakupljački centar u Šibeniku.¹⁷⁴ Kapitulacijom Kraljevine Jugoslavije izvidničku stanicu Bonaster preuzimaju Talijani, a nakon kapitulacije Italije, 1943.

¹⁷³ Mladen Ikica, Ratna mornarica Jugoslavije od 1918. do 1941. godine Pomorski zbornik (jub.), I/1962, str. 653.

¹⁷⁴ Ibid., str. 653.

god., formiranjem obalne komande pomorskog sektora, ponovno je uspostavljena i osposobljena. Značenje vojno-strateškog punkta Molat zadržava i nakon rata, kao jedna od važnijih osmatračkih postaja uz našu obalu.

VI. OPREMLJENOST NASELJA FUNKCIJA I OSNOVE DANAŠNJEG ŽIVOTA

Loša opskrbljenost naselja funkcijama i institucijama u današnje vrijeme osuvremenjivanja života i sve jačeg prodiranja inovatorskog duha u nerazvijene prostore, uvjetuje brzo napuštanje tradicionalnog načina života i iseljavanje stanovništva,¹⁷⁵ Molat kao cjelina, a i čitavo zadarsko otočje izraziti su primjeri. S druge strane mali broj stanovnika djeluje na smanjenje potreba za uslugama, što je uzrok njihovoj nerenabilnosti i na kraju ukidanju. Ovakav uzročno-posljedični lanac u opremanju naselja funkcijama uvjetuje na Molatu slabljene i onog malog broja institucija koje ovaj otok ima.

Molat kao naselje centralnog tipa najnižeg, lokalnog ranga posjedovao je institucije iz domene školstva, zdravstva, uprave, trgovine i PTT usluga, neophodno potrebne za obavljanje funkcija naselja centralnog tipa. Demografsko slabljenje naselja uvjetovalo je, međutim, da se osnovna škola ukine. Zdravstvena zaštita koja se dugo vremena svodila na ambulanti posjet liječnika iz Božave na Dugom otoku, danas je znatno poboljšana izgradnjom zdravstvene stanice u kojoj je stalni liječnik za potrebe svih naselja otoka Molata i Ista. To ne znači da su svi problemi vezani za zdravstvo time riješeni, nego se dalje usavršavanje zdravstvene zaštite nameće kao nužno. U Molatu djeluje i Mjesni ured za potrebe naselja otoka Molata i Ista, koji su u kraćem periodu između 1952. i 1962. godine sačinjavali i samostalnu općinu Molat, tada brojem stanovnika i površinski najmanju u zadarskom kotaru. Do 1952. god., od početka XIX. st., Molat je pripadao općini Silba, a od 1962. god. općina Molat pripojena je općini Zadar. Otok s pripadnim mu otočićima podijeljen je u dvije katastarske općine, Molat i Zapuntel. U svakom naselju djeluje i mjesna zajednica kao najniža društvena i teritorijalna cjelina. Trgovačko-opkrbni centri mješovitom robom nalaze se u Molatu, Zapuntelu i Brguljama, a drži ih trgovačko poduzeće »Zadranka« iz Zadra. S obzirom da ne zadovoljavaju sve potrebe stanovništva, ono se velikim dijelom opskrbljuje direktno iz Zadra. Također u Molatu radi i manji ugovornički objekt. Poštanski ured u Molatu podmiruje

¹⁷⁵ Ovdje je potrebno napomenuti da je između dva rata, a donekle i prije, opskrba otoka u pogledu trgovine i zanatstva bila bolja nego danas. Na otoku je bilo čak 8 dućana (5 u Molatu, 2 u Brguljama i 1 u Zapuntelu). Držali su ih privatnici A. Baričev, M. Baričev, Š. Magaš, I. Mračić i Š. Stamač u Molatu, I. Maletić i P. Petroša u Brguljama i P. Petrović u Zapuntelu, kao i veći broj krčmi i mesnica. Bilo je više zidara (samo u Molatu 9, neposredno iza rata 2), 2 stolara te postolar, mehaničar i dr. Danas od svega toga gotovo ništa nije zadržano, što stvara velike teškoće u životu stanovništva otoka.

potrebe svih triju naselja otoka, a hitna se pošta rasparčava motorbiciklom. Oprema telefonima ne zadovoljava i treba je što prije pojačati i osuvremeniti. Dovođenje elektrike u sva naselja otoka u sklopu elektrifikacije zapadnog dijela zadarskog arhipelaga znatno je doprinijelo osuvremenjavanju života. Danas domaćinstva mahom raspolažu različitim kućanskim električnim aparatima i strojevima. Opskrba vodom izvest će se, kako se planira, u sklopu izgradnje otočkih vodovoda u općini Zadar, što će značiti realnu osnovu početka revitalizacije života na otoku.

MOLAT

Summary

Continuing the exploration of Zadar archipelago, the author discusses natural geographic characteristics, historical geographical development, characteristics of population as well as social and economic significance of the island Molat and little islands related to it.

Molat is situated in the western part of Zadar archipelago, and with the islands Ist and Škarda in northwest direction it creates so called Molat group of islands. In southwestern direction it is followed by the islands Dugi otok and Sestrunj. It covers an area of 22,82 km², and with belonging islets 25,73 km². There are three settlements on the island, Molat, Brgulje and Zapuntel with only 547 inhabitants in 1971. Its northwestern coast is opened to the Vir Sea, and southwestern one towards the opened sea of the Adriatic.

With regard to its relief, Molat has all characteristics that are well known and that signify surrounding islands of North-dalmatian archipelago. The heights are not specially pointed out. Its highest tops are Lokardenik (148 m) and Knežak (141 m), both situated in the northern part of the island which is a little bit higher and reliefly more different than the southern part. The coast of Molat is well carved with lots of little bays and ports (Brguljski zaljev or Molašćica, Vrulje, Lučina, Sabuša, Konopljika, Vapojni, Vodomarka etc.), peninsulas among which the biggest and the longest one is Bonaster peninsula, and 15 little islands (Tun Veli, Tun Mali, Tovarja, Bivošćak, Kamenjak, Trata, Vrtlac, Rižnjak, Krivnjak, Sičica, Lušnjak, Knežaćić, Mala Tramerka, Brguljski and Mladin). Besides calcareous hills which karst forms are well expressed in landscape, the terra rossa formations in Zapuntelsko Polje have a great importance in islanders' life, as well as other fertile areas such as Molatsko Polje and one little field in Brgulje.

The inhabitants cultivate vine, olives, figs and vegetables, mostly to supply their own needs. Productivity has been decreasing rapidly after the World War II. From breeding sheep, which is still well developed although it has been decreasing, too, inhabitants get meat, milk, cheese, skins and other stuff.

The woods, almost totally degraded by longlasting cut and live-stock farming, have been revitalizing quickly in last 20 years, and today they are covering a great deal of the island's area. They consist of the sorts which characterize the eumediterranean type of evergreen clima-zonal vegetation such as evergreen oak, myrtle, sweet bay tree, strawberry tree, spanish broom, laurestine etc.

The paleolithic findings, as well as four localities of Illyric (Liburnian) ruins — »gradina« — Knežak, Lokardenik, Straža and Gračina, and about 10 mounds (tumulous) prove that Molat has been inhabited since the Prehistoric age. On the top of the limestone hill named Bavkul there are the remains of a medieval cultural object (Mirine). It can be asserted with considerable security that the island was mentioned for the first time as »ta Meleta« by C. Porfirogenet round 950. Later it was very often mentioned as a fishing island, for instance in 995. as »piscato de insula Melata«. In 1151. croatian ban Desa gave it as a donation to the monastery of S. Grisogono (Krševan) in Zadar. In 14th century then port of S. Maria (today Lučina), named after the main church on the island was among the most important ones in Zadar archipelago. The island was occupied by Venice, like Zadar, in 1409. After the confiscation of Zadar landowners' properties including Church properties, Venice constantly rented the island to the high class confidentes in Zadar. At last, in 1640 Molat was bought by rich family Lantana which kept it till the end of 19th century. The settlements Zapuntel and Brgulje are probably very old too, but are mentioned relatively late, Zapuntel in 1450. and Brgulje at the begining of 16th century. The main economic activities of the islanders untill the middle of 20th century were traditional mediteranian agriculture, live-stock farming and especially fishing, because the waters round Molat were rich with fish like sardines, mackereles, tunas etc.

The life of inhabitants has been very hard up to nowadays. Traffic and trade conections had been miserable till the middle of the 19th century when the island got the first regular steamship line, which enabled more intensive vine and live-stock farming, especially cheese production. Beside that, a great deal of unemployed inhabitants went in for navigation mostly as machinists and stockers. The first touristic group visited the island in 1932. Five years later the serfdom was abbolished, and in that same year, 1937., the number of population reached its maximum of 1087 inhabitants.

Molat had a great importance during World War II. when its population took part in building of New Yugoslavia, although there was a concentration camp throug which round 20.000 people passed, including those from other islands and mainland.

After World War I., and especially after World War II. an intensive process of economic emigration and moving of inhabitants towards sea coast centers, especially Zadar, started similarly as well as on many other croatian islands. Of course, the emigration abroad, specially to over sea countries, should be mentioned. Bad traffic conections, decrease of fishing and agriculture, undeveloped servising and bad functional and institutional supplement, as well as the process of inovations and consciousness of the existance of a better life elsewhere, have caused a great decrease of population number. In 1948. there were 977 inhabitants on

the island, in 1971. 547, and in 1977. only 332. As a cosequence the schools were closed in Brgulje and Molat because there were almost no children.

The so needed change of such a situation consists in a prompt and quick revitalization of the island which would be based on the valuing of its potentials in tourism and agriculture, which is not possible without better and faster connections among the settlements (a new road), with Zadar and other islands, and also without a modern water supply.